Az új jobboldal Latin-Amerikában
The New Right in Latin America

Lénárt András

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2026.3.1

Összefoglaló: A tanulmány a Latin-Amerikában 2026-ra megerősödött új jobboldal jellemzőit és sikerének okait vizsgálja. Az új jobboldali pártok előretörésében a hagyományos politikai formációk válsága, a kormányokkal szembeni elégedetlenség, a gazdasági bizonytalanság és mindenekelőtt a – liberális demokrácia határairól szóló vita tárgyává is váló – közbiztonság iránti növekvő igény játszik szerepet. A jellemzőik közé tartozik a vezetőközpontú és populista politizálás, a közösségi médiára épülő kommunikáció, a rendpártiság, a számos kulturális konfliktus, valamint a gazdasági liberalizmus és a nacionalizmus ötvözése. A tanulmány kitér arra is, hogy e politikai szereplők nem alkotnak egységes „szélsőjobboldali" tábort, és a demokratikus intézményekhez való viszonyuk is eltérő. Az Amerikai Egyesült Államokhoz és Európához fűződő kapcsolataik vizsgálata után az írás arra keresi a választ, hogy a jelenlegi jobbratolódás egy tartós politikai korszak kezdetét vagy a latin-amerikai politikai ciklusok újabb kilengését jelenti-e.

Kulcsszavak: új jobboldal, Latin-Amerika, közbiztonság, nacionalizmus

Abstract: *The study examines the characteristics of the New Right gaining strength in Latin America and the reasons behind its success by 2026. The rise of this group is driven by the crisis facing traditional parties, dissatisfaction with governments, economic uncertainty, and above all, a growing demand for public safety, which has also become a topic of debate regarding the limits of liberal democracy. They are characterized by leader-centered and populist politics, social media-based communication, a pro-law-and-order stance, cultural conflicts, and a unique blend of economic liberalism and nationalism. The study notes that these political actors do not constitute a unified "far-right" bloc and that their relationship to democratic institutions varies. After examining their ties to the United States and Europe, the study seeks to determine whether the current shift to the right is a lasting political era or a temporary fluctuation in Latin American political cycles.*

Keywords: *New Right, Latin America, public security, nationalism*

Bevezetés

Latin-Amerika politikai térképe az utóbbi években látványosan átrendeződött. Míg 2023 elején a térség huszonegy független országából még tizenegyben különböző összetételű baloldali kormány volt hatalmon, addig a jelen írás készítésének időpontjára, 2026 nyarára a jobbközéphez vagy a radikális jobboldalhoz sorolható elnökök kerültek többségbe. Az, hogy a jobboldali pártok Argentínában, Salvadorban, Ecuadorban, Chilében, Kolumbiában, Peruban és Hondurasban is megerősödtek, azt mutatja, hogy nem elszigetelt jelenségről van szó. Ugyanakkor a két legnagyobb gazdasági súllyal és lakosságszámmal rendelkező latin-amerikai demokrácia, Brazília és Mexikó még mindig baloldali vezetés alatt áll.[1]

A választási eredmények alapján könnyű lenne megtenni azt az általánosító kijelentést, hogy Latin-Amerika jobbra fordult. Az elmúlt évtized politikai ciklusai azonban óvatosságra intenek. A tekintélyes latin-amerikanista történész és elemző, Carlos Malamud arra emlékeztet, hogy a 2015 és 2026 között a térségben tartott negyvenhat elnökválasztásból mindössze tizenhatot nyertek meg a hivatalban lévő erők, míg harminc alkalommal az ellenzék győzött. Ez azt jelenti, hogy a választók gyakrabban döntöttek a hivatalban lévő politikai erők leváltása mellett, és ebben nem feltétlenül az ideológiai szimpátia vezérelte őket.[2] A jobboldali győzelmek ezért nem szükségszerűen egy általános ideológiai jobbratolódás bizonyítékai, hanem a hivatalban lévő kormányokkal szembeni elégedetlenség következményei is lehetnek.

A kérdés tehát összetett. Valójában két eltérő eredőjű, de egymással összefüggő folyamatot kell megkülönböztetni. Az egyik egy új jobboldali politikai tömb megerősödése: az argentínai Javier Milei, a salvadori Nayib Bukele, a chilei José Antonio Kast, az ecuadori Daniel Noboa, a hondurasi Nasry Asfura, a perui Keiko Fujimori és a kolumbiai Abelardo de la Espriella különböző politikai programot és stílust képvisel, mégis több közös vonás kapcsolja őket össze.[3] A másik jelenség a hagyományos pártrendszer válsága: a választók egyre inkább büntetik a már megszokott nagy pártokat, amelyeknek évek vagy évtizedek óta nem sikerül megoldaniuk a társadalmi-gazdasági problémákat, és olyan új szereplőket keresnek, akik a politikai rendszer radikális átalakítását ígérik. A folyamatnak fontos nemzetközi dimenziója is van: Donald Trump politikai modellje erőteljes hatást gyakorol a latin-amerikai jobboldalra, de az ideológiai és a kommunikációs minták nem kizárólag Washingtonból érkeznek, mert a politikusaik egymás számára is referenciaponttá váltak, és szerteágazó kapcsolatokat építenek ki. Így ma már Európában, különösen Spanyolországban és bizonyos más – magyar, olasz, német – jobboldali hálózatokban is partnereket keresnek.[4]

A tanulmányom tárgyát képező „új jobboldal" megjelenése ezért nem a korábbi jobbközép visszatérésére utal, ahogyan azzal sem egyszerűsíthető le a jelenség – annak ellenére, hogy a nemzetközi sajtó egy része és néhány elemző is azt teszi –, hogy a „szélsőjobboldali" kategóriába soroljuk őket. E pártok számos tényező kölcsönhatásából jöttek létre, amelyek eredménye egyszerre tekinthető választási trendnek és egy új politikai modell kialakulásának. Az elemzésem célja a latin-amerikai kormányokban 2026 nyarára megjelent új jobboldal jellemzőinek a bemutatása. Nem kívánom az egyes országok, kormányok, pártok és politikusok esetét külön elemezni,[5] inkább a tendenciát igyekszem felvázolni a közös jellemzőik alapján, s kiemelni azokat a tényezőket, amelyek arra utalnak, hogy az események egy összefüggő folyamatot alkotnak.

Az elemzés először azt vizsgálja, hogy mi jellemzi az új jobboldali kormányokat, és milyen okok magyarázzák a sikereiket. Ezután arra a vitára tér ki, amely arról folyik, hogy az esetükben valóban szélsőjobboldali kormányokról van-e szó, és a mostaniak miben különböznek a korábbi latin-amerikai jobboldaltól. Végül a szóban forgó kormányok nemzetközi – főleg az amerikai egyesült államokbeli és kisebb részben az európai – kapcsolatait mutatja be. Zárógondolatként arra próbálok választ adni, hogy mindez egy tartós jobboldali korszak kezdetét jelenti-e. Mivel a jelen és a legközelebbi múlt kérdéseit tárgyalom, a forrásaimat elsősorban a friss politikai elemzések és tudósítások jelentik, amelyeket a saját megfigyeléseimmel is kiegészítek annak érdekében, hogy levonhassam a következtetéseimet.

A latin-amerikai új jobboldal jellemzői

E sokszínű csoport egyik fő ismérve, hogy sokkal kevésbé kötődik a hagyományos pártokhoz, mint a korábbi konzervatív-jobbközép politikai erők. A politika Latin-Amerikában is – akárcsak az Egyesült Államokban és bizonyos európai országokban – egyre inkább személyek köré szerveződik, a közösségi média pedig a mozgósítás egyik legfontosabb színterévé lép elő. A párt nem feltétlenül önálló ideológiai és társadalmi érdekképviseletként jelenik meg, hanem egy politikai márka hordozójaként. Ez összefügg a latin-amerikai pártrendszerek válságával: amikor a hagyományos formációk elveszítik a társadalmi beágyazottságukat és hitelességüket, megnyílik a tér az olyan vezetők előtt, akik a saját személyük köré építenek ki egy politikai mozgalmat.[6] Ez nem idegen a latin-amerikai közegtől: a *caudillismo*[7] rendszere már a 19. század elejétől jelen van,[8] sőt gyakran diktatúrába is torkollott.

Az új vezetők a modern tömegkommunikáció, mindenekelőtt a közösségi média segítségével építik fel a politikai identitásukat. A választó és a politikus közötti közvetítő intézmények – pártok, sajtó, hagyományos politikai szervezetek – jelentősége csökken, miközben a közvetlen kommunikáció felértékelődik – így a politikus egyszerre lesz vezető, márka, influenszer és politikai tartalomgyártó. Az utóbbi évek latin-amerikai közegében a kolumbiai De la Espriella erre a legjobb példa: az önmagát Tigrisnek nevező politikus egyszemélyi márkává vált, a kampányában a politikai üzenethez látványos rendezvények, nemzeti szimbólumok, zenei és vizuális elemek és közösségimédia-tartalmak kapcsolódtak. A politikai program részben politikai előadássá alakul: a választó nemcsak egy politikai ajánlatot kap, hanem egy olyan erős identitást is, amelyhez érzelmileg kötődhet.[9]

Az új jobboldal egyik fő jellemzője a konfliktusokon keresztül történő politizálás lett, azokból nyer erőt, politikai energiát: a „régi elit", a „kaszt", a baloldal, a progresszívek, a *woke* mozgalmak, a bürokrácia vagy éppen a bűnözői csoportok olyan ellenségképekké váltak, amelyekkel szemben a vezetők önmagukat a „normális emberek" képviselőiként határozzák meg. Ez a populista logika az egyes országokban eltérő ellenségképeket hoz létre, de a szerkezete hasonló. A politikai tér így ebben a felfogásban két táborra oszlik: az egyik oldalon állnak azok, akik a népet képviselik, a másikon azok, akiket a nép ellenségeiként és a fejlődés akadályaiként mutatnak be. Milei esetében az elmúlt évtizedeket irányító pártok és a mögöttük álló szervezetek által alkotott „kaszt", Bukele kapcsán a bandák és a szervezett bűnözői világ szolgált ilyen mobilizáló ellenpontként. A politikai ellentét erkölcsi szembenállássá is vált.

A mai Latin-Amerika talán legfontosabb közös politikai témája a közbiztonság. A bűnözés, az erőszak, a drogkartellek működése, a zsarolás és a szervezett bűnözés egyéb formái olyan valós kihívásokat jelentenek, amelyekre a hagyományos politikai erők a legtöbb országban nem tudtak meggyőző választ adni. Az új jobboldal éppen ezen a területen nyújt világos és könnyen kommunikálható alternatívát: rendet, erősebb államot, a bűnözőkkel szembeni könyörtelenséget, „kemény kezet" ígér.[10] Fujimori Peruban, De la Espriella Kolumbiában, Noboa Ecuadorban, Kast Chilében és Asfura Hondurasban egyaránt a rend és a kemény fellépés ígéretével jutott el az elnöki tisztségig. Ezek a politikusok nem csak azt mondják, hogy csökkenteni kell a bűnözést, hanem azt is állítják, hogy erre azért nem képes a korábbi politikai osztály, mert gyenge, túlzottan bürokratikus és engedékeny. A rend helyreállításának az ígérete egyúttal a politikai rendszer megújításának az ígéretévé is válik.

A salvadori Bukele e politika legismertebb, többek számára is követendőnek tartott példája. A bandák által folytatott utcai erőszak visszaszorításával a térség egyik legnépszerűbb vezetőjévé vált, miközben a politikája a hatalom koncentrációjával, rendkívüli állapot bevezetésével, az alkotmányos garanciák felfüggesztésével és súlyos jogsértésekkel jár együtt.[11] A legendássá vált, negyvenezer fogvatartottra tervezett „megabörtönét" az új jobboldal elnökjelöltjei más országokban is a bűnözés elleni hatékony fellépés mintájaként említették.[12] Az, hogy a biztonság jelszavával végrehajtott politikája modellként jelenik meg más latin-amerikai jobboldali politikusok számára, arra utal, hogy nemcsak ideológiát, hanem politikai és kormányzási eszközöket is átvesznek egymástól. Már korábbról ismert jelenség, hogy minél súlyosabb a társadalomnak a bűnözéstől való félelme, annál könnyebben elfogadhatóvá válhatnak az olyan politikai megoldások, amelyek korlátozzák az egyéni jogokat, vagy növelik a végrehajtó hatalom erejét.[13] Így a közbiztonság kérdése egyben a liberális demokrácia határairól szóló vita tárgyává is válik. Az új jobboldal egyik legfontosabb kérdése az, hogy milyen intézményi és jogállami korlátok között akarja megteremteni a rendet.

A biztonságpolitikai üzenetek sikerét tovább erősíti az új jobboldal kommunikációs stílusa. A politikusaik a hagyományos konzervatívoknál hatékonyabban alkalmazzák a közösségi médiát a politikai mozgósításra, és támadóbb nyelvezetet használnak az ellenfeleikkel, különösen a baloldallal szemben. A közösségi média logikája kedvez a rövid, erőteljes mondanivalóval rendelkező és érzelmekkel túlfűtött üzeneteknek. A bonyolult szakpolitikai kérdésekből így könnyen egyetlen szimbólum vagy jelszó, jelmondat lesz.[14] Milei esetében ilyen volt a láncfűrész, amely az állam leépítésének és a régi politikai rendszer felszámolásának az ígéretét sűrítette magába. Bukele világában a megabörtön, De la Espriella kampányában a tigris jelképe, más vezetőknél a zászló vagy a nemzeti identitás vizuális elemei töltenek be hasonló szerepet.

A választó számára nem feltétlenül szükséges a teljes gazdasági vagy biztonságpolitikai program ismerete: elegendő lehet az egy képpel és az általa közvetített érzéssel, egyben identitásképző elemmel való azonosulás. Ez a politika érzelmi jellegét erősíti, és megkönnyíti, hogy a rendszerek határokon átívelően összekapcsolódjanak. Egy sikeres politikai szimbólum gyorsan reprodukálható más országokban is. De la Espriella kolumbiai kampánya erre a legutóbbi példa: a programjában és a kommunikációjában egyszerre jelentek meg Milei, Bukele és Trump elemei. Argentínából az állam leépítésének gondolata, Salvadorból a rendíthetetlen szigort alkalmazó biztonságpolitika, az Egyesült Államokból a nacionalista és elitellenes retorika bizonyos elemei kerültek át.[15] Az új politikus tehát nem egyetlen ideológiai modellt vesz át, hanem különböző vezetők repertoárjából válogat. Míg

a régi jobbközép elsősorban a saját pártjainak és politikai hagyományainak a keretei között gondolkodott, az új jobboldal inkább egyfajta nemzetközi „tanulási folyamatban" vesz részt, hiszen az egyik országban kidolgozott kampánytechnika, politikai szimbólum vagy kormányzási módszer megjelenik egy másik államban is.

Legalább ilyen fontos a kulturális jellegű nézetkülönbségek előtérbe kerülése. Az új jobboldal egyre gyakrabban a progresszív politikával szemben határozza meg önmagát, és a *woke* mozgalom, a genderpolitika, a feminizmus, az LMBTQ-jogok, a bevándorlás és bizonyos történelmi értelmezések körüli vitákat a saját politikai tábora körülhatárolására és mozgósítására használja fel. A nemzeti identitás, a vallás, a hagyomány és a múltértelmezés ügye ezért sokkal hangsúlyosabbá válik, mint korábban.

A különböző alkotóelemek közül nem feltétlenül a gazdaságpolitika teremti meg a legszorosabb közös nevezőt. Milei radikális libertárius gazdaságpolitikája például nehezen hozható összhangba azokkal a jobboldali kormányokéval, amelyek az állam erősítését és a biztonsági apparátus kiterjesztését hangsúlyozzák. Ami összekapcsolja őket, az a kulturális és a politikai ellenállás közös nyelve: a progresszivizmussal, a régi politikai elittel és a hagyományos intézményi korlátokkal szembeni fellépés. Az új jobboldal így egyszerre lehet piacpárti és államerősítő, libertárius és rendpárti, nacionalista és nemzetközi hálózatokba kapcsolódó. Ez az első pillantásra ellentmondásos kombináció a jelenség egyik lényege: nem egyetlen, minden országban azonos „ideológiai csomagról" van szó, hanem egy olyan politikai „készletről", amelyből a különböző vezetők a saját társadalmi és választási környezetüknek megfelelő elemeket válogatják ki. Éppen ezért az új jobboldal politikai karakterét nem egyetlen ideológiai címke írja le a legjobban – pontosabb egy olyan vezetőközpontú, populista, rendpárti és erőteljes kulturális önmeghatározást alkalmazó politikai családról beszélni, amelyben a gazdasági liberalizmus, a nacionalizmus és az autoriter kormányzási hajlam eltérő arányban keveredik. Olyan problémákra kínál egyszerű, erőteljes válaszokat, amelyekre a korábbi kormányok sok esetben nem tudtak meggyőző megoldást találni.

A siker okai

A választási eredmények mögött egyszerre vannak jelen a gazdasági nehézségek, a közbiztonsági aggodalmak, a hagyományos politikai pártok hitelvesztése, a baloldali kormányokkal szembeni csalódottság és a választók egy részének a változás, a rend és a kiszámíthatóság iránti egyre határozottabb igénye. Ezeket tovább erősíti az a politikai környezet, amelyben az ellenzéki jelölteknek általában kedvezőbb a helyzetük, mint a hivatalban

lévő kormányoknak. A tanulmány elején már hivatkozott Carlos Malamud megállapítása szerint a választók az esetek többségében nem valamely ideológia következetes támogatása, hanem az inkumbens vezetők megbüntetése mellett döntenek. A jobboldal jelenlegi sikere tehát „büntetőszavazás" eredménye is: a támogatói nem feltétlenül azért szavaznak Mileire, Bukelére vagy Kastra, mert mindenben egyetértenek a politikai programjukkal, hanem azért, mert elutasítják az előző kormányt, és a közelmúlt csalódásai miatt a radikálisabb alternatívát hitelesebbnek tartják.[16]

A jobboldali siker legfontosabb okát a közbiztonság kérdésében azonosíthatjuk. Latin-Amerikában a bűnözés, az erőszak, a kábítószer-kereskedelemhez kapcsolódó szervezett bűnözés, a zsarolás és a bandák működése szinte mindennapi tapasztalattá vált. A probléma súlyossága országonként eltérő, de a biztonságérzet romlása mindenütt jelentős.[17] Peru, Kolumbia, Ecuador, Chile és Honduras új jobboldali vezetői egyaránt a rend és a „kemény kéz" ígéretével kampányoltak. Ez a kommunikáció részben túlzó, részben azonban konkrét eseményekre reagál: Ecuadoron és Perun valóban jelentős erőszakhullám söpört végig az elmúlt években, miközben Chilében a lakosság az atrocitásokat a régió más, magasabb bűnözési rátával rendelkező országainál is súlyosabbnak érzékelte – habár ezt a meggyőződésüket a statisztikák nem támasztják alá, mégis fontos tényező volt Kast 2025-ös győzelmében.[18] Kolumbiában az erőszak már az 1970-es évek óta jelen lévő, mindennapi életélménye a társadalomnak.

Az új jobboldal tehát egy létező és – országtól függően – évek vagy évtizedek óta megoldatlan problémára kínál radikális választ, amelynek keretében könyörtelenül le kíván számolni a bűnözés minden formájával (terrorcsoportok, drogkartellek, nemzetközi szervezett bűnözés, utcai bandák). Salvadorban a kormány a rendkívüli állapot bevezetése és a tömeges letartóztatások révén jelentősen visszaszorította a bandák által kifejtett erőszakot, és ezzel rendkívüli népszerűséget szerzett – ugyanakkor a program keretében a legkisebb gyanú esetén is bárki börtönbe kerülhet, az igazságszolgáltatás pártatlansága és a fogvatartottak jogai pedig nem biztosítottak.[19] A bukelei modell jól jelzi, hogy a közbiztonság kérdése erős politikai mobilizáló erő lehet, de azt is, hogy a társadalmi rend iránti igény és a liberális demokrácia korlátai között feszültség alakulhat ki. A biztonsági problémák mögött ugyanakkor mélyen beágyazott társadalmi okok is meghúzódnak: az erőszak nem választható el a szegénységtől és az egyenlőtlenségtől. A baloldali kormányok azonban egyiket sem tudták megszüntetni (Közép-Amerika, Kolumbia és Ecuador esetében még romlott is a helyzet).[20] Ezért a választók egyre növekvő hányada érzi úgy, hogy a korábbi kormányok sem a társadalmi, sem a biztonsági kihívásokra nem adtak kielégítő választ, a jobboldal pedig az erő és a rend politikájával lép be a kialakult vákuumba.

Latin-Amerikában a gazdasági bizonytalanság régi teher, de az elmúlt években a Covid-járvány, az infláció, az alacsony gazdasági növekedés és a társadalmi mobilitás korlátozottsága tovább gyengítette a kormányok iránti bizalmat. Az új jobboldal a problémákra két, egymással összekapcsolódó választ kínál: az egyik szerint csökkenteni kell az állam nagyságán és bürokratikusságán, s javítani a hatékonyságán, a másik pedig, hogy a gazdaságot felszabadító radikális reformokra van szükség. Javier Milei politikája ennek a legmarkánsabb változata: a választási hadjárata során mutogatott láncfűrész egyrészt a költségvetés megreformálásának a szimbóluma lett, másrészt azt is kifejezte, hogy az állam és a hagyományos politikai rendszer radikális visszavágására van szükség.[21] Az argentin társadalom láthatóan[22] jól reagált a változás ígéretét hordozó kampányra.

A jobboldali fordulat társadalmi hátterének fontos eleme a középosztály helyzete. A társadalmi felemelkedés ugyanis önmagában nem szünteti meg a bizonytalanságot, mert az, aki elér egy bizonyos életszínvonalat, sokszor azért aggódik, mert már van mit elveszítenie. Félhet attól, hogy romlik a közbiztonság, elveszíti a munkáját, csökken az életszínvonala, és a gyermekei rosszabb helyzetbe kerülnek. Ez a szorongás politikailag rendkívül jól kiaknázható. Ilyenkor különösen vonzó lehet egy olyan politikus, aki egyszerű magyarázatot és cselekvést ígér.[23] A pandémia ezt a folyamatot tovább erősítette, és a koronavírus-járvány után a sérülékenyebb társadalmi csoportok teljesen elveszítették a jövőbe vetett bizalmukat. A bizonytalanság érzése olyan politikai keresletet hozott létre, amelyben a választók egy része már nem fokozatos reformokat, hanem drasztikus változást akar.[24] Már nem feltétlenül egy ideológia vagy párt mellett kötelezik el magukat, inkább abban reménykednek, hogy valaki végre képes lesz szakítani az eddigi helyzettel. A latin-amerikai új jobboldal egyik legfontosabb politikai terméke tehát – ahogyan azt a kampányokban is hallhattuk – maga a változás ígérete: a rendszer felszámolása, a „kaszt" eltávolítása, az állam visszavágása, a bűnözők elleni kemény fellépés és a progresszív kulturális politika visszaszorítása mind ugyanabba a narratívába illeszkedik, amely szerint minden elromlott, ezért valami radikálisan újra van szükség.

Az új jobboldal sikereit azonban nem lehet csak a saját erejével magyarázni, legalább ennyire fontos hozzá az ellenfelei gyengesége. A baloldali kormányoktól a választók gazdasági fejlődést, a szegénység mérséklését, jobb közszolgáltatásokat és társadalmi reformokat vártak. Mivel ezek a várakozások nem teljesültek, a jobboldalnak lehetősége nyílt arra, hogy a csalódást a maga számára politikai tőkévé alakítsa. A rájuk szavazók nem feltétlenül lettek hirtelen jobboldaliak: a voksukkal egyszerűen a változás mellé álltak.[25] Ugyanakkor az új irányzat felemelkedésével nemcsak a bal-, hanem a hagyományos jobboldal is válságba került. A latin-amerikai választók

egyre növekvő hányada tartja már hiteltelennek azokat a mérsékelt konzervatív pártokat, amelyek korábban a jobboldali politikai alternatívát jelentették. Az új jobboldal vezetői ezért kettős harcot hirdetnek, mindkét régi oldal ellen egyszerre, s ennek részeként újra akarják szervezni a teljes jobboldal politikai képviseletét.[26] A tevékenységük eredményeként a régi pártok helyét új mozgalmak, egyszemélyes „márkák" és országokon átívelő hálózatok foglalhatják el.

Szélsőjobboldal vagy új jobboldal?

Az új jobboldali latin-amerikai kormányok értelmezésének az egyik legösszetettebb kérdése, hogy milyen politikai kategóriába sorolhatók. A közbeszédben, a sajtóban és az elemzésekben is gyakran használják rájuk a „szélsőjobboldali", „ultrajobboldali", „radikális jobboldali" vagy a „jobboldali populista" megnevezést. Ezek azonban nem egymás szinonimái. A fogalmi különbségek azért fontosak, mert ha minden olyan politikust, aki radikálisabb a korábbi jobbközépnél, szélsőjobboldalinak bélyegzünk, akkor nehezen tudjuk megkülönböztetni egymástól a sajátos politikai projektjeiket. Ráadásul mindegyikük alapvetően különbözik a 20. század során ismertté vált szélsőjobboldali politikusoktól, így ez a leegyszerűsítő elnevezés a történelmi tapasztalatok miatt sem helytálló. A szélsőjobboldali pártok és ideológiák szakértője, Cas Mudde holland politológus műveiben alkalmazott megközelítés szerint a radikális jobboldal elfogadja a demokráciát, de a liberális demokrácia bizonyos alapelveit, például a kisebbségi jogok egy részét megkérdőjelezi. Ezzel szemben a szélsőséges jobboldal magát a demokratikus alapelveket is elutasíthatja.[27] Ez a különbségtétel Latin-Amerikában különösen fontos. Az új jobboldali vezetők között ugyanis jelentős eltérések vannak abban, hogy milyen viszonyban állnak a demokratikus intézményekkel, milyen gazdaságpolitikát folytatnak, milyen társadalmi csoportokat tekintenek a politikai ellenfeleiknek, és mennyire törekednek a hatalom koncentrációjára. A „szélsőjobboldal" ezért nem lehet egy rájuk vonatkozó kizárólagos gyűjtőfogalom; pontosabb egy viszonylag heterogén új jobboldali politikai családról beszélni, amelynek a tagjai különböző mértékben radikálisak.

A fogalmi különbségtétel egyik lényege a demokráciához való viszony. Egy politikus lehet erősen nacionalista, konzervatív, populista vagy akár radikálisan piacpárti úgy is, hogy közben elfogadja a választási verseny alapjait. A probléma akkor jelentkezik, ha a demokratikus intézmények korlátozását nem kivételes eszközként, hanem politikai célként kezeli. A bírói függetlenség, a parlament, a sajtószabadság vagy az alkotmányos korlátok gyengítése már túlmutat azon, hogy egy kormány egyszerűen keményebb

vagy konzervatívabb politikát folytat; a salvadori Bukele ebből a szempontból is kiemelendő, mert az ő esetében már a demokrácia működése is megkérdőjeleződik.

A 20. század során Latin-Amerika országaiban létrejött diktatúrák mindegyike – Kuba kivételével – jobboldali rezsim volt, az új jobboldal szereplői viszont eltérő módon viszonyulnak a hazájuk autoriter rendszeréhez. 1976 és 1983 között Argentínában, 1973 és 1990 között pedig Chilében állt fenn a régió két legkegyetlenebb, a legtöbb halálos áldozatot követelő rendszere, amelyekben a jogfosztás mellett mindennaposnak számított a rendszerrel egyet nem értők halálra kínzása és eltüntetése, valamint a gyermekeknek a rezsim céljaira történő felhasználása.[28] A diktatúrák bukása után mindkét országban megkérdőjelezhetetlen konszenzus alakult ki a jobb- és a baloldal között azok elítélése kapcsán, s minden politikai párt egyetértett abban, hogy a történtek elfogadhatatlanok voltak, az atrocitásokat semmi sem igazolhatta. Napjainkban azonban ez a hozzáállás is változóban van: az argentin Javier Milei és a chilei José Antonio Kast elnök is rendszeresen megengedően nyilatkozik a korábbi diktatúrák tevékenységéről, az akkor történtek egy részét igazolhatónak véli, s kilátásba helyezte az áldozatok emlékhelyének a bezárását vagy átértelmezését, valamint a visszaélések miatt elítéltek egy részének a kiengedését, rehabilitálását. Kast esetében egyértelműen megfigyelhető a Pinochet-rendszerhez fűződő pozitív viszony (büszkén vállalja, hogy az 1988-as népszavazáson a diktatúra fennmaradása mellett voksolt),[29] míg Mileinél és az alelnökénél az áldozatok ártatlanságának a megkérdőjelezése és az állami terror relativizálása kerül előtérbe.[30] Korábban Jair Bolsonaro volt brazil elnök is csodálatos időszaknak nevezte a diktatúrák idejét.[31] Az ilyen nyilatkozataik megnehezítik, hogy a szereplőket ne soroljuk egyértelműen a szélsőjobboldalhoz, hiszen tömeggyilkos jobboldali diktatúrákat vesznek a védelmükbe. Más intézkedéseik azonban a politikai jobboldal egyéb szegmenseihez sorolják őket, ami újabb érv amellett, hogy valójában egy külön kategóriát képviselnek, amelyben jelen van a diktatúrák tetteinek egy részét legitimáló, szélsőjobboldali tónust használó retorika is.

Az új jobboldal újdonsága akkor tűnik ki igazán, ha összevetjük őket a korábbi jobbközéppel. Az ezredfordulót megelőző és követő évek jobboldali pártjai elsősorban a gazdaságpolitikai kérdésekben különböztek a baloldaltól: a piac liberalizációját, a privatizációt, a fiskális fegyelmet és a technokrata kormányzást hangsúlyozták. Az új jobboldal ennél szélesebb spektrumot kínál: az esetükben a gazdasági liberalizmus bizonyos formái mellett a közbiztonság, a bevándorlás elítélése (annak törvénytelen és legális formájában is), a kábítószer-kereskedelem elleni „pánamerikai" harc, a nemzeti identitás, a genderkérdés, a *woke* mozgalom és a baloldallal szembeni nyílt kulturális harc kerül a középpontba.

A korábbi jobbközép politikusok számára fontos volt a mérsékelt hangnem, valamint a szakértelem és a kormányzóképesség demonstrálása. Az új jobboldal képviselői általában azzal szereznek támogatást, hogy nem úgy beszélnek, mint egy „hagyományos" politikus. A radikális megfogalmazás, a provokáció és a konfliktus tudatos mozgósító eszközükké vált. Miközben a politikai rendszerből való kiábrándulásra építenek, maguk is egyre szervezettebb politikai hálózatokat hoznak létre. Az *establishment* ellen harcolnak, és nemzetközi kapcsolatokat építenek más országok hasonló mozgalmaival. Bár a nemzeti szuverenitást hangsúlyozzák, ideológiai mintákat és a mindennapok politizálásának a gyakorlatait importálják más latin-amerikai országokból, az Egyesült Államokból vagy Európából. Az új jobboldal tehát egy új politikai kombináció, amelyben gazdasági liberalizmus, rendpártiság, populizmus, nacionalizmus, kulturális hegemóniára törekvés és erős vezetői politizálás kapcsolódik össze. Országonként eltér, hogy az említett elemek közül melyik kerül előtérbe. Milei, Bukele, Kast, Noboa, Fujimori, De la Espriella és Flávio Bolsonaro (a volt elnök fia) is ugyanahhoz a politikai családhoz tartozhat, de nem azonos politikai projektet képvisel. A jelenlegi latin-amerikai jobboldal a választási térképen egységesnek látszik, miközben ideológiailag és kormányzási szempontból eltérő.

Nemzetközi kapcsolatok

Az új latin-amerikai jobboldal nemzetközi kapcsolatrendszerének középpontjában az Egyesült Államok áll. A reláció egyszerre több szinten működik: az USA geopolitikai partner, biztonságpolitikai szövetséges, gazdasági és diplomáciai támasz, Donald Trump pedig politikai és kommunikációs modell is. A szervezett bűnözés, a kábítószer-kereskedelem, a fegyveres csoportok és az illegális migráció egyaránt olyan kérdés, amelyben Washington hagyományosan meghatározó szereplő a térségben, az új latin-amerikai jobboldal pedig éppen ezekben a témákban hangsúlyozza a legerősebben a határozott fellépést.

Mindez tökéletesen illeszkedik Trump külpolitikai stratégiájába. Latin-Amerika sorsára az elmúlt kétszáz évben közvetlen hatást gyakorolt az ún. Monroe-doktrína és annak a mindenkori kiegészítései.[32] Azok alapján ugyanis az USA „a nyugati féltekét" a kizárólagos befolyási övezetének tekintette. Egy időre azonban részben kiesett Washington látómezejéből, de a Donald Trump nevéhez fűződő kiegészítéssel és az új nemzeti biztonsági stratégiával napjainkra a helyzet újra megváltozott:[33] a térség ismét az amerikai kormány külpolitikájának egyik legfontosabb fókuszterületévé vált. A Fehér Ház elvárja, hogy a kontinens egészén az USA befolyása érvényesüljön, és minden ország politikája összhangba kerüljön az Egyesült Államokéval. Szintén fontos tényező a geopolitikai átrendeződés. Kína az

utóbbi évtizedekben jelentős gazdasági és politikai jelenlétet épített ki Latin-Amerikában, és a legtöbb ország számára fontos, akár első számú kereskedelmi és beruházási partner lett.[34] Washington számára ezért a latin-amerikai jobboldali kormányokkal való szoros kapcsolat a Pekinggel folytatott globális verseny egyik regionális dimenziója is.

A legtöbb latin-amerikai új jobboldali vezető számára ideológiai, viselkedési és kommunikációs szempontból már 2017 óta Trump személye szolgál referenciapontként, s e tényt az általuk adott interjúkban és a kampánybeszédeikben is nyíltan elismerik.[35] Trump tehát politikai mintává, egy új politikai stílus kiindulópontjává vált. Az általa elindított trend alapja a folyamatos konfliktusteremtés, a figyelem megszerzése, az *establishment*tel szembeni fellépés, a nacionalista retorika, valamint a korábban nem tapasztalt közvetlen, gyakran spontán (sok esetben egyértelműen átgondolatlannak mondható) kommunikáció. Márpedig ez a stílus jól illeszkedik a Latin-Amerikában meglévő társadalmi elégedetlenséghez. Az a politikus, aki nem akar kompromisszumot kötni, egyértelműen megnevezi az ellenségeit, és azt ígéri, hogy mindenáron rendet tesz, könnyebben tudja elhitetni magáról, hogy ő tudja kielégíteni a változás iránti igényt.

Ez nem jelenti azt, hogy minden latin-amerikai (új) jobboldali vezető a jelenlegi amerikai elnök egyszerű másolata lenne, habár a sajtóban közülük többen is megkapták a „trópusi Trump" megnevezést. Tény azonban, hogy mindannyian ugyanabban a nemzetközi politikai térben mozognak, amelyben Trump legitimálta a személyi vezetés és a radikális retorika új formáit. A régióban zajló kábítószer-kereskedelem, a bűnözői hálózatok országokon átívelő tevékenysége, a fegyveres csoportok jelenléte és a migráció egyaránt olyan probléma, amely már nem kezelhető kizárólag nemzeti szinten. Az új jobboldali kormányok ezért abban érdekeltek, hogy minél szorosabb együttműködést alakítsanak ki Washingtonnal. A kétoldalú kapcsolat természetesen nem új fejlemény, hiszen az Egyesült Államok évtizedek óta fontos biztonságpolitikai szereplő Latin-Amerikában, ami azonban mindig – különböző mértékű – konfliktusokkal járt. Most szinte valamennyi említett ország csatlakozott Trump „Amerikák pajzsa" nevű kezdeményezéséhez, amelynek keretében együttesen próbálnak fellépni a földrészt veszélyeztető tényezők ellen.[36] A részvételükkel pedig fontos szövetségesként tartják maguk mellett a világ vezető hatalmát, és elkerülhetik azokat a gazdasági szankciókat és politikai jellegű támadásokat is, amelyeket a Trumppal kevésbé szimpatizáló kormányok (Mexikó, Brazília, korábban Kolumbia) szenvednek el. A kapcsolat így kölcsönösen előnyös politikai szövetségként értelmezhető: Washingtonnak regionális partnerekre van szüksége, a latin-amerikai kormányok pedig biztonsági, gazdasági és diplomáciai támogatást várnak tőle.

A latin-amerikai új jobboldali szereplők nemcsak Washington felé orientálódnak, mivel az Egyesült Államok mellett Európában is olyan politikai hálózatok jöttek létre, amelyek a velük való együttműködést segítik.[37] Az európai kapcsolatok terén különösen fontos szerepet tölt be Spanyolország. A vele való közös identitástudat alapja a spanyol nyelv, a katolikus hagyomány és egy sajátos civilizációs önértelmezés. Ez a felfogás már a 20. század közepén megjelent a *Hispanidad* fogalmában: a spanyolul beszélő országok közötti ideológiai és kulturális együttműködés szüksége már Francisco Franco diktatúrája idején is hangsúlyosan került szóba.[38] Az európai új jobboldalhoz tartozó (és a radikális nézetei, valamint a korábbi diktatúráról való, kevésbé kritikus véleménye miatt általában szélsőjobboldalinak nevezett) Vox párt és annak alapítványai elsősorban e kulturális-tradicionalista alapon próbálják összekapcsolni a spanyol és a latin-amerikai jobboldali politikai erőket.

Az amerikai és a latin-amerikai radikalizálódó jobboldal kapcsolatainak a megerősödését Európából elsősorban a 2013-ban alapított spanyol Vox segítette, de az ibér államon kívül Magyarország és Olaszország is komolyan támogatta/támogatja az új szereplőket. Az előbbi által alapított jobboldali hálózatok és intézmények szerepet kaptak a latin-amerikai jobboldali jelöltek kampányának a sikerében is (a chilei szál feltárását nemrég végezték el a latin-amerikai oknyomozó újságírók),[39] míg az utóbbi esetében a második világháború utáni neofasiszta mozgalmak és a dél-amerikai diktatúrákkal fennálló történelmi kapcsolatok is előzményként említhetők. Mindez azt mutatja, hogy – bár ma új a politikai forma, az eszköztár és a kommunikáció – bizonyos ideológiai elemeknek hosszúra nyúló történelmük van. Az új hálózatok tudást is közvetítenek: konferenciák és alapítványok teremtenek olyan közeget, amelyben a különböző országok jobboldali szereplői kampánystratégiákat, kommunikációs módszereket, tapasztalatot cserélhetnek.

A nemzetközi kapcsolatok talán legérdekesebb dimenziója azonban maga Latin-Amerika, mert a térség új jobboldali vezetői egymás számára is példává váltak: Milei gazdasági programja Argentínán kívül is referenciapont, Bukele biztonságpolitikai modellje más országokban is megjelenik, Bolsonaro a kulturális és a politikai polarizáció egyik mintájává vált. Ezért az új jobboldal térnyerését leginkább a politikai repertoár áramlásaként és egyfajta „tanulási folyamatként" lehet értelmezni. Nem teljes ideológiákat másolnak át egyik országból a másikba, hanem olyan elemeket, amelyekről azt látják, hogy ott, ahol már működnek, sikeresnek bizonyultak. A legutóbbi példa erre Kolumbia. De la Espriella a kampánya során egyszerre merített Milei, Bukele, Trump és Bolsonaro példájából, de ez nem egy koherens rendszer mechanikus átvételét jelentette, hanem egy válogatást: mindegyik vezetőtől azt az elemet adaptálta, amely a saját választói környezetében a leghatékonyabbnak tűnt.

Tartós új jobboldali korszak?

A tanulmány vége előtt vissza kell térnünk az alapvető kérdéshez: valóban egy új latin-amerikai jobboldali korszak kezdetét látjuk, vagy csupán a politikai inga újabb kilengését? A válasz ma még nem egyértelmű. Az új jobboldal felemelkedése túlságosan is jelentős ahhoz, hogy pusztán véletlen választási eredmények sorozataként kezeljük, ugyanakkor korai lenne azt állítani, hogy a régió társadalmai egységesen jobbra tolódtak volna.

A hosszabb távon fennálló fordulat lehetősége mellett szól, hogy egymást követően több országban is győztek az új jobboldal jelöltjei, és tartósnak mutatkozik a társadalmi attitűdök módosulása is. Az érintett formációk olyan politikai nyelvezetet, eszközrendszert és kommunikációs stratégiát hoztak létre, amely számos államban képes megszólítani a bizonytalan, a közbiztonság miatt aggódó, a hagyományos pártokból kiábrándult és a kulturális változásokkal szemben ellenérzéseket tápláló választókat.

Ugyanakkor sorolhatunk érveket a „tartós jobboldali korszak" tézise ellen is. Ugyanis olyan társadalmak képe rajzolódik ki, amelyek rendkívül elégedetlenek a hivatalban lévő kormányokkal, ezért inkább az ellenzéknek adnak ideiglenesen bizalmat, részben függetlenül annak ideológiai irányától. Ebből következik az új jobboldal legnagyobb kihívása is: a választási sikerük után kormányozniuk kell. Ellenzéki pozícióban könnyű azt állítani, hogy az ország problémáinak az oka a régi politikai elit, a baloldal, a bürokrácia, a bűnözők, a *woke* vagy a korrupció, kormányon azonban eredményeket kell felmutatni. Az új kormányok számára a biztonság kérdése lesz a döntő, hiszen a választók elsősorban annak érdekében adtak nekik felhatalmazást – de ha a „kemény kéz" politikája nem hoz eredményt, akkor a jobboldal elveszítheti az előnyét. Ha nem teljesítik az ígéreteiket, ugyanaz a választói mechanizmus fordulhat ellenük, amely korábban a baloldali kormányokat sodorta el. Több országban pedig egyértelmű győzelemről sem beszélhetünk: Kolumbiában De la Espriella, Peruban Fujimori csupán szűk többséget szerzett a választásokon, az ellenfeleik nem is fogadták el azonnal a győzelmüket, így a társadalom teljes mértékben megosztottá vált, s nagyjából a fele ma sem ismeri el legitimnek az elnököt.[40]

Marta Lagos, a legnagyobb latin-amerikai közvélemény-kutató cég, a Latinobarómetro igazgatója már 2023-ban arra figyelmeztetett, hogy a helyi társadalmaknak már csak 48 százaléka a demokrácia feltétlen híve, ez az arány pedig folyamatosan csökken – így annak a lehetőségét sem lehet elvetni, hogy a jövőben még radikálisabb, akár autoriter vezetőket is megválasztanak, amennyiben továbbra is elégedetlenség uralkodik. De ha a

jobboldali kormányok sem tudják megoldani a problémákat, akkor a választók ismét új alternatívákat fognak keresni, akár a baloldalon, akár új típusú populista mozgalmakban.[41]

A jelenleg tapasztalható folyamat azonban mindenképpen figyelemre méltó, mert ha a politikai inga néhány év múlva ismét balra is lendülne, az új jobboldal addigra már maradandó változást okoz a latin-amerikai politikában. A legfontosabbat talán éppen azzzal, hogy újraértelmezte a saját politikai identitását. Már nem a mérsékelt jobbközép, a technokrácia és a gazdasági liberalizáció képviselője, hanem egyre inkább a kulturális önmeghatározás, a rendpártiság, az erős vezető, a közösségi média használata és az *establishment*ellenes retorika jellemzi. Az új jobboldal nemzetközivé is vált: a 2020-as évtized első felében Washington, Madrid, Budapest, Buenos Aires, San Salvador, Santiago és Bogotá között korábban soha nem látott, sűrű szövésű kapcsolati háló alakult ki.[42] A politikusok egymás kampányait figyelik, nemzetközi hálózatokban keresnek támogatást, kulturális és ideológiai kapcsolatokat. Megváltozott a politikai vita tárgya is: a gazdasági kérdések mellé felzárkóztak a kulturális és az identitáspolitikai ellentétek.

Összegzés

Latin-Amerika jelenlegi jobboldali hullámát nem érdemes túlértékelni, de alábecsülni sem szabad. A politikai verseny szabályai megváltoztak, a radikális retorika elfogadottabbá vált, a közbiztonság a politikai verseny egyik központi kérdése lett, a közösségi média szerepe felértékelődött, és a hagyományos jobbközép pártoknak újra kell gondolniuk a saját politikai feladatukat. Túlzás lenne azt állítani, hogy a régió valamennyi társadalma egységesen a szélsőjobboldal felé fordult volna. A választók egy része nem egy koherens jobboldali program mellett teszi le a voksát, hanem egyszerűen változást akar. Az új jobboldal másfajta politikai stílust hozott létre, sokkal inkább központba kerültek a vezetők, és radikálisabb, mint a korábbi jobbközép, s bizonyos országokban hozzátartozik a szélsőjobboldali retorika is. A közbiztonságot, a nemzeti identitást és a progresszív politikával szembeni reakciót állítja a mozgósítás középpontjába, és a gazdasági liberalizmust – országonként eltérő mértékben – azokkal kapcsolja össze. Washington továbbra is a legfontosabb külső partner maradt, de ma már nem az egyetlen. Trump politikai modellje, a latin-amerikai jobboldali vezetők egymástól történő tanulása, a spanyol Vox és más európai szereplők kapcsolatai egy olyan nemzeteken és földrészeken átívelő politikai hálózat kialakulását jelzik, amelyben az eszmék, a kommunikációs technikák és a politikai stratégiák gyorsan terjednek.

A jelenlegi folyamat kimenetele elsősorban azon múlik, hogy az új jobboldal képes lesz-e az ígéreteit kormányzati teljesítménnyé alakítani. Ha tartós eredmények születnek, akkor a mostani jobboldali hullám egy hosszabb korszak kezdetének bizonyulhat. Ha az ígéretek nem teljesülnek, akkor a latin-amerikai választók valószínűleg ismét változást keresnek. A legfőbb következtetés ezért nem az, hogy Latin-Amerika „jobbra fordult", hanem az, hogy az ottani politikai rendszerben létrejött egy új, radikális és nemzetközileg összekapcsolódó jobboldal, amely képes volt a gazdasági bizonytalanságot, a közbiztonsági félelmeket, a migráció elutasítását és a politikai elit iránti bizalmatlanságot egyetlen, erőteljes politikai narratívává szervezni. Hogy ez tartós ideológiai átrendeződés lesz-e, azt a kormányok teljesítménye fogja eldönteni.

Jegyzetek

1 Brazíliában idén októberben tartanak választást, és az előrejelzések szerint a baloldali Luis Inácio Lula da Silva néhány százalékkal vezet az új jobboldalhoz sorolható Flávio Bolsonaro előtt. A cikkemben közölt meglátásokat nem befolyásolja, hogy ott milyen eredmény születik, mert egy általános jelenséget kívánok leírni, amelyen érdemben nem változtat az, hogy Brazíliában – bár Latin-Amerika legnagyobb gazdasága – bal- vagy jobboldali kormány kerül hatalomra.

2 Malamud, Carlos: „¿Podrá ser Milei el »faro« de América Latina?", *El Mundo*, https://www.elmundo.es/opinion/2026/08/17/6a7c5456e85ece72538b457b.html (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).

3 Ebbe a csoportba tartozik Jair Bolsonaro volt brazil elnök és a fia, az idei őszi választásokon induló Flávio is.

4 Zanotti, Lisa, Villalobos Machuca, Fabián és Roldán, Francisco: „Echoes without Integration: Strategic Resonance and the Limits of Radical Right Transnationalism", *Política y Sociedad,* 62., no. 2. (2025). Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.5209/poso.99134.

5 Két kötet országonként mutat be vizsgálatokat: Ackerman Rose, John Mill, Zaragoza, Miguel Ángel Ramírez, Trejo, Adrián Escamilla, Carcuro Bosch, Matías és Calcaño Ortiz, Elvin (szerk.): *El auge de las derechas en América Latina y el Caribe: teorización del problema y casos de estudio* (Buenos Aires: CLACSO, 2024); Rovira Kaltwasser, Cristóbal, Meléndez, Carlos, Tanscheit, Talita és Zanotti, Lisa (szerk.): *The Far Right in Latin America* (Cambridge: Cambrige University Press, 2026).

6 Flores, Franz: „¿Qué podemos esperar del auge de la extrema derecha en América Latina?", *Latinoamérica21*, https://latinoamerica21.com/es/que-podemos-esperar-del-auge-de-la-extrema-derecha-en-america-latina/ (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).

7 A latin-amerikai *caudillismo* rendszerében egy karizmatikus, a személyes hatalmára támaszkodó erős vezető (*caudillo*) politikai és gyakran katonai eszközökkel uralja az államot vagy annak egy nagyobb területét.
8 Lynch, John: *Caudillos in Spanish America 1800–1850* (Oxford: Oxford University Press, 1992).
9 Londoño Niño, Andrés: „El show del »Tigre« y la llegada a Colombia de la »Patria Milagro«", *Latinoamerica21*, https://latinoamerica21.com/es/el-show-del-tigre-y-la-llegada-a-colombia-de-la-patria-milagro/ (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
10 Cutrona, Sebastián A., Malone Mary Fran, Dammert, Lucia és Rosen, Jonathan D.: „Between Security and Democracy: Understanding the Rise of *mano dura* Policies in Traditionally Safe Latin American States", *Global Crime*, https://doi.org/10.1080/17440572.2026.2672374 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
11 Paradela-López, Miguel és Antón, José-Ignacio: „Has the Iron Fist against Criminal Gangs Really Worked in El Salvador?", *Defence and Peace Economics*, 37., no. 1. (2026), https://doi.org/10.1080/10242694.2025.2460457 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
12 Sánchez González, Mario José: „De las políticas de mano dura a la política del estado de excepción en El Salvador", *ECA Estudios Centroamericanos*, 79., no. 774. (2024): 13–46.
13 Armborst, Andreas: „How Fear of Crime Affects Punitive Attitudes", *European Journal on Criminal Policy and Research*, no. 23. (2017): 461–481.
14 Ituassu, Arthur és Bacelar da Silva, Antonio José (szerk.): *The Digital Radical Right in Latin America (2018–2023)* (Rio de Janeiro: PUC-Rio, 2025).
15 Osorio, Camila: „La campaña de Abelardo de la Espriella: el penalista ultraconservador que rompió a la derecha", *El País*, https://elpais.com/america-colombia/elecciones-presidenciales/2026-05-31/la-campana-de-abelardo-de-la-espriella-el-penalista-ultraconservador-que-rompio-a-la-derecha.html (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
16 Malamud: „¿Podrá ser Milei el »faro« de América Latina?".
17 Solar Fornazzari, Carlos Eduardo és Pérez Ricart, Carlos Alfonso (szerk.): *Crime, Violence, and Justice in Latin America* (Abingdon – New York, NY: Routledge, 2023).
18 Lásd például: *Swissinfo*, „La paradoja de la seguridad: sensación y realidad marcan la campaña presidencial en Chile", https://www.swissinfo.ch/spa/la-paradoja-de-la-seguridad%3A-sensaci%C3%B3n-y-realidad-marcan-la-campa%C3%B1a-presidencial-en-chile/90621908 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
19 Sánchez González: „De las políticas de mano dura".
20 Alvear Galindo, Ma Guadalupe és Ramírez Gutiérrez, Sandy E.: „Reflexiones en torno a la vulnerabilidad, desigualdad y violencia desde la salud pública en el contexto económico de América Latina", *REBELA – Revista Brasileira de Estudos Latino-Americanos*, 14., no. 2. (2024): 282–306.
21 Rocha Alonso, Amparo: „Motosierra y licuadora, una nueva era para la humanidad", *AURA. Revista de Historia y Teoría del Arte*, no. 20. (2025). Elektronikusan elérhető: https://www.ojs.arte.unicen.edu.ar/index.php/aura/article/view/1465/1316.

22 2023 őszén alkalmam volt részt venni Buenos Airesben Javier Milei támogatóinak az egyik rendezvényén, ahol a közönség tagjaival történt beszélgetés során egyértelművé vált, hogy a remény ígérete vitte őket oda, a többségnek nem voltak radikális nézetei. Lásd: Lénárt András: „Argentínának elege van", *Élet és Irodalom*, 67., no. 48. (2023): 3.

23 Cala Buendía, Felipe: „La política del vértigo: la izquierda y las clases medias", *El País*, https://elpais.com/america-colombia/2026-06-24/la-politica-del-vertigo-la-izquierda-y-las-clases-medias.html (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).

24 *Programa de las Naciones para el Desarrollo*, „Juventudes desencantadas, democracias debilitadas", https://www.undp.org/es/latin-america/blog/juventudes-desencantadas-democracias-debilitadas (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).

25 Ríos, Viri: „¿Por qué la izquierda está perdiendo América Latina?", *El País*, https://elpais.com/mexico/opinion/2026-04-21/por-que-la-izquierda-esta-perdiendo-america-latina.html (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).

26 Borges, André és Zanotti, Lisa: „Authoritarian, but Not Nativist: Classifying Far-Right Parties in Latin America", *Political Studies*, 73., no. 4. (2025): 1569–1591.

27 Erről lásd az egyik legfontosabb művét: Mudde, Cas: *The Far Right Today* (Cambridge: Polity Press, 2019).

28 Lénárt András: „Valahol Dél-Amerikában – Az argentin »eltűnt« gyermekek és a chilei Méltóság Kolónia" in *Segítség! Gyermekrablás, -kereskedelem és átnevelés a 20–21. században*, szerk. Dornbach Mária és Lénárt András (Budapest: Gondolat Kiadó, 2024): 156–176. o.

29 Sanhueza, Ana María: „La sombra de Pinochet marca la campaña presidencial chilena", *El País*, https://elpais.com/chile/2025-11-08/la-sombra-de-pinochet-marca-la-campana-presidencial-chilena.html (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).

30 Mendelevich, Pablo: „Los derechos humanos, versión Milei y Villarruel", *La Nación*, https://www.lanacion.com.ar/opinion/los-derechos-humanos-version-milei-y-villarruel-nid27032024/ (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).

31 Schneider, Nina: „Bolsonaro in Power: Failed Memory Politics in Post-Authoritarian Brazil?", *Modern Languages Open*, 25., no. 1. (2020). Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.3828/mlo.v0i0.324.

32 Baranyi Tamás Péter: „A Monroe-elv és az amerikai kontinentális terjeszkedés geopolitikája", *Világtörténet*, 13. (45.)., no. 1. (2023): 137–157.; Lénárt András: „Latin-Amerika a Monroe-doktrína (1823–2013) árnyékában", *Orpheus Noster*, 8., no. 4. (2016): 57–69.

33 Terjedelmi korlátok miatt ennek a részleteit nem fejtem ki. Donald Trump külpolitikájáról és az új nemzeti biztonsági stratégiájáról lásd: *Külügyi Szemle,* 25., no. 2. (2026). Elektronikusan elérhető: https://hiia.hu/kulugyi-szemle-2026-02/.

34 Urdinez, Francisco: *Economic Displacement. China and the End of US Primacy in Latin America* (Cambridge: Cambridge University Press, 2025).

35 Salido, Rafael: „De Bolsonaro y Bukele a Fujimori y de la Espriella: Trump y el auge de la derecha en América Latina", *Euronews*, https://es.euronews.com/2026/06/23/bolsonaro-bukele-fujimori-espriella-trump-auge-derecha-america-latina (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).

36 Ratzlaff, Adam: „The »Shield of the Americas« Summit and Donald Trump's Latin America Strategy", *The National Interest*, https://nationalinterest.org/feature/the-shield-of-the-americas-summit-and-donald-trumps-latin-america-strategy (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
37 Di Santo, Donato: *L'internazionale reazionaria. Dall'America Latina all'Europa le reti della nuova destra* (Róma: Castellvecchi, 2026).
38 Lénárt András: „A fasizmus változatai Spanyolországban", *Világtörténet*, 9. (41.), no. 4. (2019): 585–598.
39 Lavín, Leopoldo: „Corrupción y redes de ultraderecha: El flanco Orbán abierto en Chile", *El Clarín*, https://www.elclarin.cl/2026/05/04/corrupcion-y-redes-de-ultraderecha-el-flanco-orban-abierto-en-chile/ (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
40 Barrientos, Fernando: „Malos perdedores y el problema de la legitimidad de los nuevos presidentes", *Latinoamerica21*, https://latinoamerica21.com/es/malos-perdedores-el-problema-de-la-legitimidad-de-los-nuevos-presidentes/ (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
41 Criales, José Pablo: „Marta Lagos: »América Latina ha empezado a ver el autoritarismo como una de las opciones de la democracia«", *El País*, https://elpais.com/argentina/2023-08-31/marta-lagos-america-latina-ha-empezado-a-ver-el-autoritarismo-como-una-de-las-opciones-de-la-democracia.html (a letöltés ideje: 2026. augusztus 30.).
42 Zanotti, Villalobos Machuca és Roldán: „Echoes Without Integration".

A liliputi óriás – Mongólia külpolitikájának sajátosságai

The Lilliputian Giant – Peculiarities of Mongolia's Foreign Policy

Salát Gergely és Talárovich Orsolya

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2026.3.2

Összefoglaló: A tanulmány Mongólia külpolitikáját a kisállami stratégiák elméleti keretében vizsgálja. Az ország, amely két nagyhatalom – Kína és Oroszország – közé szorult, sajátos, strukturálisan aszimmetrikus geopolitikai helyzetben van, ráadásul mindkét szomszédjával kapcsolatban rossz történelmi tapasztalatokkal rendelkezik. Mindez alapvetően határozza meg a mongol külpolitikai gondolkodást és gyakorlatot, amelyek fő célja a függetlenség és a szuverenitás fenntartása, illetve a mozgástér növelése. A rendszerváltás után Ulánbátor tudatos stratégiát alakított ki, amelynek a fő alapelvei: a két szomszédos ország közötti egyensúlyozás, a mozgástérnek a külpolitikai kapcsolatok diverzifikálása (az ún. harmadik szomszéd politika) révén történő bővítése, valamint a multilaterális kezdeményezésekben való részvétel. A rugalmasság, a pragmatizmus és a stratégiai következetesség kombinációjával a mongol külpolitikának az elmúlt három és fél évtizedben a rendkívül korlátozó geopolitikai környezetben is sikerült úgy bővítenie a mozgásterét, hogy az más kis- és közepes államok számára is tanulságokkal szolgálhat.

Kulcsszavak: Mongólia, Kína, Oroszország, kisállami külpolitika

Abstract: *This study examines Mongolia's foreign policy within the theoretical framework of small-state strategies. Situated between two great powers – China and Russia – Mongolia occupies a structurally asymmetric geopolitical position and has negative historical experiences with both neighbors. These conditions fundamentally shape Mongolian foreign policy thinking and practice, whose primary objectives are the preservation of independence and sovereignty, as well as the expansion of strategic maneuvering space. Following the democratic transition, Ulaanbaatar developed a deliberate strategy built on three core principles: balancing between the two neighbors, expanding the room for maneuvering by diversifying foreign policy relations (the "third neighbor" policy), and actively participating in multilateral initiatives. Over the past three and a half decades, Mongolia's foreign policy – combining flexibility, pragmatism,*

and strategic consistency – has managed to create room for maneuver within an exceptionally constrained geopolitical environment. This experience may offer valuable lessons for other small- and medium-sized states.

Keywords: *Mongolia, China, Russia, small-state foreign policy*

Bevezetés

A nemzetközi kapcsolatok elméleteit jellemzően nagyhatalmi központokban dolgozták ki, ezért értelemszerűen elsősorban azok külpolitikájával foglalkoznak, a kisebb államok pedig inkább azok passzív elszenvedőiként szerepelnek bennük. Bár egyes kutatók figyelmet fordítottak az utóbbiak sajátos mozgásterére és stratégiáira is,[1] a meghatározó elméleti keretek alapvetően a nagyhatalmi logikából indulnak ki. Pedig a kis- és közepes államok külpolitikájának a vizsgálata – a kérdéskör elméleti jelentősége mellett – azért is fontos, mert a világ lakosságának a többségét nem a nagyhatalmak állampolgárai alkotják, márpedig az ő életüket a saját kis vagy közepes hazájuk lehetőségei és döntései határozzák meg. Azok külpolitikai stratégiájának a kialakításához viszont hasznos támpontot nyújthat más kisállamok viselkedésének az elemzése és az abból levonható tanulságok megfogalmazása.

Mind az elméleti, mind a gyakorlati fókuszú vizsgálatok terén izgalmas esettanulmány lehet Mongólia, amely szinte tankönyvi tisztasággal jeleníti meg a kisállami lét alapvető dilemmáit. A két nagyhatalom – Kína és Oroszország – által közrezárt, további szárazföldi szomszédok és tengeri kijárat nélküli ország külpolitikai mozgástere rendkívül szűk: Ulánbátor alapvetően a két szomszédja közötti klasszikus egyensúlyozás stratégiájára kényszerül. Míg a nagyhatalmak ütközőzónájában fekvő más kisállamok harmadik, sőt akár negyedik-ötödik hatalmi központ felé is tapogatózhatnak, s ezzel tágítani tudják a mozgásterüket, Mongóliának az e tekintetben meglévő és kihasználható lehetőségei erősen korlátozottak. Ez a földrajzi és geopolitikai értelemben vett „tiszta" helyzet különösen érdekessé teszi a nemzetközi térben folytatott külpolitikai lépéseit.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy a Franciaország területének csaknem háromszorosát kitevő Mongólia „kisállamnak" tekinthető-e. Az elemzésünk során azonban nem az abszolút számokat vesszük figyelembe, hanem a relatív megközelítést alkalmazzuk: a kisállamiságot ahhoz kötjük, hogy a vizsgált ország milyen erőforrásokkal rendelkezik az adott nemzetközi rendszer többi szereplőjéhez képest. E megközelítésben a katonai, a gazdasági, a demográfiai és a politikai kapacitások összehasonlító értékelése a döntő, nem pedig az önmagukban vett számadatok. A téma legteljesebb magyar nyelvű összefoglalásában Garai Nikolett, Koncz-Kiss Júlia és Szalai Máté így fogalmaz: „Kisállamnak tekinthető az

- az adott kor államiság fogalmának kritériumait teljesítő, szisztematikus értelemben vett kis egység, amely
- a mindenkori nemzetközi rendszer választott elemzési szintjén (globális, kontinentális, regionális) és/vagy elemzési keretén (nemzetközi szervezet, biztonsági rendszer, államközi fegyveres konfliktus stb.) belüli kontextuális összehasonlításban
- a rendszer jellegzetességeiből adódóan fontos materiális erőforrások tekintetében az átlaghoz képest korlátozottabb/szűkös mennyiséggel rendelkezik."[2]

Mivel az „átlag" ebben a rendszerben Kína, Oroszország és Mongólia átlaga, az utóbbi nyilvánvalóan minden, a hatalom szempontjából releváns mutató (terület, lakosság, gazdasági/katonai kapacitás) terén az átlag alatt teljesít. A fenti definíció némileg problematikus ugyan – például a kisállamot tautologikusan „kis egységként" határozza meg –, ennek ellenére kiindulópontként el lehet fogadni, s így Mongólia, bár máshol és máskor nem feltétlenül számítana kisállamnak, itt és most annak tekinthető.

A kisállami viselkedésnek a nemzetközi kapcsolatok minden iskolája – elsősorban a (neo)realista, a (neo)liberális és a konstruktivista – kidolgozta a folyamatosan burjánzó saját elméleteit, amelyek közül mi a realista megközelítést alkalmazzuk, amelynek alapján a mongol külpolitika fő céljának a túlélést, az ország biztonságának a megőrzését, a mozgásterének a bővítését látjuk, amelyeket egy anarchikus rendszerben kell elérnie. Ugyanakkor Mongólia külpolitikáját elsősorban nem a „liliputiak dilemmájának"[3] az elméleti, hanem az ország gyakorlati jelentősége miatt vizsgáljuk. A hatalmas területtel és ásványkincsvagyonnal rendelkező állam önmagában is számottevő nemzetközi tényező, de a nagyhatalmi versengés terepeként is fontos szerepe lehet. Az ország ugyanis, amióta elveszítette a maga nagyhatalmi státuszát – már ha a dzsingiszidák Mongol Birodalma a mai Mongólia elődjének tekinthető –, az orosz és a kínai érdekszféra határán helyezkedik el, s tartósan ott is marad, vagyis ha a vizsgálódás csak a nagyhatalmakra koncentrál is, Mongólia sorsa akkor is kutatásra érdemes.

Előzmények és a jelenlegi helyzet

Mongólia külpolitikáját kormányokon átnyúlóan határozza meg az ország „üllő és kalapács közötti" elhelyezkedése, amely miatt egyfajta geopolitikai kényszerpályán kell mozognia.[4] Hiába hatalmas a területe (1.564.116 km^2), és bővelkedik ásványkincsekben, mert a csupán 3,5 milliós népessége és az ebből adódóan kifejezetten alacsony népsűrűsége (2 fő/km^2), valamint az egyoldalú gazdasági szerkezete és a földrajzi helyzete olyan sérülékenységek forrása, amelyek miatt a mindenkori mongol vezetők számára a szuverenitás

nem magától értetődő állapot, hanem egy folyamatosan biztosítandó külpolitikai feladat. Az elérése érdekében pedig a külső befolyás mérséklésének és a mozgástér bővítésének a lehetséges eszközei közül valamelyiket állandóan alkalmazniuk kell. A hosszú, nehezen védhető szárazföldi határok és a kis lélekszámú lakosság miatt a klasszikus katonai önvédelem lényegében lehetetlen. Mivel az ország a biztonságát nem tudja erővel fenntartani, a szuverenitását tulajdonképpen az biztosítja, hogy egyik szomszédja sem szeretné, ha túlságosan közel sodródna a másikhoz: Peking és Moszkva egyaránt elfogadhatóbbnak tartja a független Mongóliát, mint a másiknak az érdekszférájába tartozót. Ulánbátor ebben az ütközőzóna-szerű helyzetben kénytelen a – folyamatosan változó – nagyhatalmi környezethez igazodva lavírozni.[5]

Ahhoz, hogy Mongólia jelenkori külpolitikai céljait és mozgásterét értelmezni tudjuk, figyelembe kell venni, hogy azok történeti háttere nem pusztán előzmény, hanem máig meghatározó örökség, amely most is alakítja a szuverenitásról alkotott felfogást és a prioritásokat. A mongol identitásban jelen van a nagyhatalmi múlt tudata – Dzsingisz kán és utódai annak idején a történelem legnagyobb területű szárazföldi birodalmát hozták létre –, de az elmúlt öt évszázad tanulságait sem feledték el.[6] A 17. századtól a mongol területek a Csing Birodalom fennhatósága alá kerültek, s csupán korlátozott önállósággal rendelkeztek. A mandzsu–kínai dominancia ugyanis nemcsak névleges függést jelentett, hanem a helyi közigazgatási rend átszervezésében, valamint a mandzsu tisztviselők (*amban*ok) urgai (a későbbi Ulánbátor) és a Külső-Mongólia területi és katonai irányításában oly fontos uljásztaji jelenlétében is testet öltött.[7]

A történelmi mongol területek déli része, Belső-Mongólia máig Kínához tartozik, jórészt elkínaiasodott, és a sorsa teljesen elvált Külső-Mongóliáétól, ahol a modern Mongólia létrejött. Az utóbbi a Csing-dinasztia összeomlásának időszakában, 1911-ben rövid időre *de facto* függetlenségre tett szert – elsősorban nem a mongol erőfeszítéseknek, hanem a nagyhatalmi erőviszonyok átalakulásának köszönhetően –, de aztán hamarosan Moszkva gravitációs mezejébe került.[8] Kínától tehát elszakadt, de lényegében szovjet bábállammá vált, és a 20. század nagy részében az is maradt. A státusza megváltoztatására a japánok tettek egy kísérletet az 1930-as években, de az nem járt sikerrel. A Szovjetunió árnyékában Mongólia külpolitikai mozgástere minimálisra szűkült, s a helyzetet az 1960-as évektől – az egyre romló szovjet–kínai viszony idején – a térség militarizálódása is tovább rontotta. Mongólia stratégiai térként felértékelődött ugyan, mivel jelentős szovjet haderőt telepítettek a mongol–kínai határ közelébe, de a katonai jelenlét még jobban rávilágított, hogy a mongolok nem urai a saját sorsuknak.[9] Mindeközben a mongol gazdaság egyoldalúan a szovjet blokk, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) vérkeringésébe kapcsolódott be, így az ország e téren is kitetté vált.

Mongólia sorsában 1990 körül ismét a nagyhatalmi viszonyok átalakulása hozott változást: a szovjet rendszer meggyengülése a belső-ázsiai államban is rendszerváltáshoz vezetett, amely külpolitikai értelemben is fordulópontot jelentett.[10] A modern kori történelmük során a mongolok először kaptak lehetőséget a saját külpolitikai irányultságuk meghatározására és a kapcsolatrendszerük tudatos bővítésére, vagyis arra, hogy az ország a két szomszédja közötti helyzetét ne csak passzívan elszenvedje, hanem aktívan formálja.[11]

A folyamat következményeként azonban kialakult egy új típusú kitettség, amely már kevésbé politikai-ideológiai eredetű, inkább a gazdasági szerkezeten és a piaci kapcsolódásokon keresztül érvényesül. A szovjet katonai alakulatoknak a korszakot lezáró kivonulása után Mongólia számára az új helyzethez való gazdasági alkalmazkodás rendkívül nehéz volt, és a stabilizáció rövid távon jelentős külső forrásbevonást, illetve nemzetközi támogatást igényelt, amely a külgazdasági kapcsolatok teljes körű átrendeződését vonta maga után. A kereskedelem és az exportpiacok súlypontja fokozatosan déli irányba, vagyis Kína felé tolódott, s már az 1990-es évek közepére kirajzolódott, hogy – *mutatis mutandis* – Peking veszi át azt a központi szerepet, amelyet korábban Moszkva töltött be. Az 1990 utáni önállósodás tehát a gazdaságban nem a függés megszűnését, hanem annak az átalakulását jelentette. Miközben a külpolitikai mozgástér bővült, a döntéshozatalt egyre erősebben határozták meg a gazdasági feltételek, vagyis az exportpiacok, a beruházási ciklusok és az ellátási útvonalak alakulása.[12]

A bányaiparnak a 2000-es évektől tartó felértékelődése során az ásványkincsek kitermelése a mongol gazdaság húzóágazatává vált: a szektor felfutása tartós növekedési pályára állította, és a modernizáció finanszírozásához is érdemi erőforrásokat teremtett. Ennek köszönhetően az ország nemzetközi gazdasági súlyát ma már döntően a nyersanyagexport biztosítja.[13] A bányászati expanzió ugyanakkor már a kezdetektől együtt járt a sérülékenység növekedésével, mivel a mongol bányák nem az ország gazdasági igényeinek a kielégítésére szolgálnak, és jellemzően nem hazai tőke működteti őket – így a beruházások ütemét, a kitermelés alakulását és azzal együtt a szektor kiszámíthatóságát egyszerre befolyásolja a külső kereslet, a tőkéhez és a finanszírozáshoz való hozzáférés, az exportútvonalak infrastruktúrája és a külső szereplők mindenkori politikai szándéka. A bányászatra épülő modell fő geopolitikai kockázata abban rejlik, hogy a növekedés kulcsfeltételeit meghatározó tényezők jelentős részben az ország határain kívülre kerültek, ami közvetetten, de tartósan visszahat a külpolitikai mozgástérre is.[14]

A másik oldalról mindez jól illeszkedik abba a folyamatba, amelyben Kína – Immanuel Wallerstein világrendszer-elmélete értelmében – perifériából félperifériává, majd abból centrummá válik, miközben a partnereit

(fél)periferikus helyzetbe szorítja.[15] Mongólia ebben a viszonylatban egyre inkább az a szereplő lesz, amely az olcsó nyersanyagot biztosítja az országot magasabb hozzáadott értékű ipari termékekkel ellátó Kínának, s ezzel megszilárdítja a periferikus helyzetét.

A kényszerek és a lehetőségek összességében oda vezetnek, hogy a szuverenitás fenntartása és a mozgástér növelése nem pusztán elvi célként jelenik meg, hanem a kormányzás gyakorlati követelményeként. A megvalósításához pedig a szomszédokkal való szembefordulás helyett a túlzott egyoldalú kitettségek mérséklése és az autonóm döntéshozatal feltételeinek a fokozatos erősítése vagy legalább a szinten tartása szükséges. A kérdés Mongólia számára nem az, hogy elkerülhető-e a szomszédoktól való túlzott függés, hanem az, hogy a földrajzi adottságok és a jelenlegi gazdasági szerkezet mellett milyen módon és milyen korlátok között alakítható ki a gazdasági kitettségek és a stratégiai autonómia megteremtése közötti tartós egyensúly. E probléma megértéséhez elengedhetetlen annak a vizsgálata, hogy a mindennapi külpolitikai gyakorlatban miként valósul meg a két szomszéd közötti egyensúlyozás, vagyis hogyan kapcsolódik össze a déli irányhoz kötődő kereskedelmi és beruházási függés az északi irányban fennálló energetikai importkitettséggel, és azok együtt miként formálják Mongólia mozgásterét.[16]

Alapelvek

A két szomszéd közé zártság földrajzi helyzete, valamint a gazdasági függések jellege olyan külpolitikai magatartást ösztönöz, amely egyszerre irányul a kiszámítható együttműködés fenntartására és a túlzott egyoldalúság kockázatainak a mérséklésére.[17] Ebből három, egymással szorosan összefüggő alapelv bontakozik ki.

Az első az Oroszország és Kína közötti *egyensúlyozás*. Mongólia a mindennapi kapcsolatokban pragmatikus és konfliktuskerülő megközelítést követ, és az intézményesített két- vagy háromoldalú egyeztetésekre támaszkodva, rugalmasan és alkalmazkodással igyekszik kezelni a nagyhatalmi környezetből eredő nyomásokat. A konfrontációt megpróbálja elkerülni, a hangsúlyt a kezelhető kockázatú együttműködési keretek fenntartására helyezi, különösen azokban a szektorokban, amelyek közvetlenül hatnak a gazdasági működőképességére és a biztonságpolitikai stabilitására.[18]

A második alapelv a *harmadik szomszéd politiká*hoz való ragaszkodás, amelynek a lényege, hogy Mongólia a két közvetlen szomszéd mellett célzottan erősítse a kapcsolatait olyan távolabbi, de politikailag és gazdaságilag meghatározó szereplőkkel, amelyek révén nő az ország nemzetközi jelenléte, és bővül a külpolitikai mozgástere. A koncepció gyakorlati célja

az, hogy a bilaterális függésekből fakadó kockázatokat kapcsolati diverzifikációval mérsékelje, vagyis több, párhuzamosan létező – többek között az Amerikai Egyesült Államokkal, Japánnal, Dél-Koreával, az Európai Unióval vagy Indiával való – partneri viszony kiépítésével és fenntartásával erősítse az önálló érdekérvényesítés feltételeit, és csökkentse annak az esélyét, hogy bármelyik reláció túlzottan meghatározóvá váljon.[19]

A harmadik alapelv a *multilaterális együttműködésekben való részvétel,* amely egyszerre eszköz és üzenet. Eszköz abban az értelemben, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetében (ENSZ) és más nemzetközi fórumokon vállalt aktív szerep olyan kapcsolódási pontokat teremt, amelyek nem kizárólag kétoldalú viszonyokra épülnek, hanem intézményes keretben is támaszt adhatnak a külpolitikai mozgástér alakításához. Üzenet pedig annyiban, hogy a nemzetközi szerepvállalás a felelős, kooperatív, konstruktív állam képének az építését szolgálja. Ennek különösen látható eleme az ENSZ békefenntartó misszióiban történő együttműködés – amelyek némelyikében a hivatalos ENSZ-összesítések szerint Mongólia jelenleg is jelentős személyi állománnyal vesz részt.[20]

Összességében e három alapelv egy közös stratégiai logikába illeszkedik, amely a szuverenitás fenntartását és az önálló döntéshozatal feltételeinek az erősítését szolgálja – eltérő, de egymást kiegészítő csatornákon keresztül. E tekintetben meglepő folytonosság van a rendszerváltás óta regnáló, egyebekben nagyon különböző irányultságú kormányok külpolitikájában. A három alapelvet mindegyik követte, ami abból a szempontból érthető is, hogy a Mongólia helyzetét meghatározó objektív külső tényezők nem változnak meg egy-egy kormányváltáskor. Kisebb „kilengések" történtek ugyan, mint amilyen a dalai láma 2016-os – Kínát rendkívül irritáló – mongóliai látogatásának az engedélyezése volt, de azok a határok kitapogatására tett kísérletnek is tekinthetők. A száműzetésben élő tibeti vezető útjára például Kína gazdasági szankciókkal reagált, amiből Ulánbátor megtudhatta, hol a határ – azóta a buddhista tanítót nem hívták meg az országba, bár bizonyos gesztusokat tesznek felé.[21]

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a felsorolt alapelvek miként érvényesülnek a gyakorlatban, és milyen korlátok között alakítják Mongólia mozgásterét.

Egyensúlyozás a két szomszéd között

Mongólia mozgásterét a két nagyhatalmi szomszéd és azok eltérő szerepe alakítja. A kínai reláció inkább a gazdaság, az orosz pedig az ellátásbiztonság és a biztonságpolitika felől befolyásolja a mongol döntéseket. A történelmi tapasztalatok miatt az ország külpolitikájának az elsődleges célja nem a

látványos sikerek elérése, hanem a kockázatok kezelhető szinten tartása. Ebből következik az a gyakorlatias szemlélet, amely alapján Ulánbátor együttműködik velük, de nem engedi, hogy bármelyik oldal túlzottan meghatározóvá váljon.

A mai mongol külpolitikai és gazdasági térben a két szomszéd szerepe nem szimmetrikus, Peking és Moszkva eltérő jellegű függőségek révén vált meghatározóvá. Kína elsősorban a külgazdasági kapcsolatok fókuszában áll, amit egyértelműen jelez a Mongólia külkereskedelmében betöltött szerepe: csak a legutóbbi évek adataiból is kitűnik, hogy az oda irányuló export aránya a teljes mongol kivitelen belül 2022 és 2023 között kiemelkedően magas értékre (88,2-ről 91,8%-ra) nőtt, és 2024-ben is – minimális csökkenés után – 91,4 százalék volt, azaz e téren a kelet-ázsiai hatalom szinte monopolhelyzetben van.[22] A kínai ipar nyersanyagéhsége komoly lehetőségeket jelent Mongóliának, amely jelentős szén-, réz- és aranykészletekkel, valamint több más ipari nyersanyaggal is rendelkezik. Ugyanakkor éppen ez a szerkezet teszi sérülékennyé a kapcsolatot, hiszen ha a kivitel döntően néhány bányászati termékre épül, és egyetlen piachoz kötődik, akkor a külső kereslet, az árak és a szállítási útvonalak változásai gyorsan visszahatnak a teljes gazdasági teljesítményre. Emiatt a mongol döntéshozatalban a túlzott kínai kötődés gyakran nem egyszerűen üzleti kockázatként, hanem szélesebb értelemben vett kiszolgáltatottságként jelenik meg. Nem véletlen, hogy az egymást követő kormányok rendszeresen napirendre tűzik a függés mérséklését és a partnerek számának a bővítését – már csak azért is, mert a koncentrált gazdasági jelenlét politikai befolyásszerzést is jelent, hiszen a gazdasági hatalom egyes helyzetekben könnyen politikaivá konvertálható (lásd a dalai láma látogatásának és az azt követő kínai gazdasági szankcióknak az esetét).[23] A gazdasági realitás azonban az, hogy Kína szerepét szinte lehetetlen csökkenteni: közel van, hatalmas tőkével és piaccal rendelkezik, és a szállítási útvonalakat is monopolizálja, s a kiváltására nincs gazdaságilag racionális mód. Ez a probléma csak enyhíthető, de nem oldható meg.

A kínai dimenziót nemcsak a kereskedelmi arányok, hanem az útvonalak is meghatározzák, mivel a bányászati export jelentős része néhány határátkelő és folyosó kapacitásához kötődik, ezért a szállítási infrastruktúra kérdése külpolitikai súlyt is kap. Ennek az egyik kulcseleme a Gasuunszuhajt–Gancmod-határon épülő vasútvonal – a második mongol–kínai vasúti összeköttetés az 1950-es években átadott Dzamin-Üd–Erlian-szakasz óta –, amelyet a mongol fél a kínai piac elérését javító, kapacitásnövelő beruházásként kezel. Az építése 2025. június 15-én kezdődött, és a hivatalos közlés szerint évi 40 millió tonnás szállítási kapacitással számolnak.[24] A vasút azért tölt be oly fontos szerepet, mert Mongóliának az elhelyezkedése miatt

tengeri kikötője nincs, a bányászati termékek repülőn történő szállítása értelmetlen, közúton pedig drága. A beruházás rövid távon a gyorsabb és kiszámíthatóbb kivitelt segítheti, hosszabb távon viszont tovább növelheti Kínának a mongol külkereskedelemben betöltött súlyát. A hasonló projektek kapcsán erőteljesen jelenik meg az a dilemma, hogy a rövid távú gazdasági lehetőségeket vagy a kínai függés hosszabb távú enyhítését kell-e preferálni. A mindenkori politikai érdekek miatt a mongol döntéshozók hajlamosak az előbbi mellett letenni a voksukat, miközben ezzel háttérbe szorítják a stratégiai érdekeket – más kérdés, hogy kínálkozik-e reális alternatívája a kínai gazdasági nagyrégióba való betagozódásnak.

Kínának a kereskedelem mellett a befektetésekben is fontos szerepe van, azonban e téren kevésbé beszélhetünk a monopolhelyzetéről, ugyanis más szereplők (pl. az EU és Kanada) is komoly befektetőknek számítanak, így Mongólia ebben a kérdésben meg tudta valósítani a diverzifikációt.[25]

A két ország viszonyának van egy kevésbé látványos, mégis fontos aspektusa. A Kínához tartozó Belső-Mongóliában jelentős mongol közösség él, ami egyrészt kulturális és identitásbeli kapcsolódási pontot jelent, másrészt érzékeny kérdéseket is felvet, bár azok nem vezetnek nyílt vitákhoz. A kínai kisebbségpolitika ugyanis az elmúlt évtizedben a korábbi időszakokban tapasztalhatónál erőteljesebben mozdult el az egységes nemzetépítés irányába – ahogy azt a 2020-as oktatáspolitikai lépések különösen is igazolták –, a mongol kormányzati válasz azonban összességében mérsékelt maradt. Ulánbátor jellemzően pragmatikus, kockázatminimalizáló módon kezeli az ügyet, és igyekszik elkerülni, hogy az feszültségforrássá váljon.[26]

Mongólia számára az orosz reláció fontossága – a földrajzi helyzet mellett – elsősorban a történeti és a biztonságpolitikai örökségből fakad. A 20. században kialakult szovjet dominancia nemcsak a politikai orientációt befolyásolja, hanem az intézményes és az infrastrukturális kötődéseket is megalapozta, amelyek a rendszerváltás után sem tűntek el egyik napról a másikra. Emiatt Moszkva a mongol külpolitikai mérlegelés során ma is kiemelt helyet kap, különösen a stabilitás és a mindennapi működőképesség kérdései kapcsán.[27] A jelenkori függés legfontosabb eleme az ellátásbiztonság, azon belül is az energiahordozók, üzemanyagok importjának való kitettség. A hivatalos mongol statisztikák szerint 2024-ben az Oroszországból érkező importnak a 71,4 százalékát a kőolajtermékek tették ki. Ez a magas arány stratégiai sérülékenységet jelent, mivel az üzemanyag-ellátás folyamatossága közvetlenül befolyásolja a közlekedést, a bányászati export logisztikáját és a gazdaság mindennapi működését, miközben a hazai alkalmazkodóképesség rövid távon rendkívül korlátozott.[28]

Az orosz kapcsolatnak biztonsági dimenziója is van. Mongólia nem törekszik valamely formális katonai szövetséghez való csatlakozásra, ugyanakkor

a gyakorlatban korlátozott védelmi együttműködésekben,[29] elsősorban közös kiképzéseken és gyakorlatokon vesz részt. 2008 óta rendszeresen – jellemzően évente – megrendezik a Szelenga nevű orosz–mongol hadgyakorlatot, és a katonai kapcsolattartás intézményes kerete is biztosított.[30] Az elmúlt években tágabb régiós koordináció is megvalósult – a legutóbbi példa erre a 2025 szeptemberében, Kína, Oroszország és Mongólia részvételével első ízben megtartott közös határvédelmi gyakorlat –, ami azt jelzi, hogy bizonyos területeken a biztonsági együttműködés háromoldalú formát is ölthet.[31]

A mongol külpolitikai-gazdasági térben mindezek ellenére Moszkva szerepének a viszonylagos csökkenése figyelhető meg, aminek az egyik oka az a már említett, hosszabb távú strukturális folyamat, amelynek során a külkereskedelem és a beruházási kapcsolatok súlypontja egyre inkább déli irányba tolódik. A másik befolyásoló tényező viszont kifejezetten 2022 után lett hangsúlyos. Az orosz–ukrán háború eszkalációja és az annak következtében kialakult nemzetközi szankciós környezet Mongóliát szűkebb diplomáciai pályára állította, és a gazdasági együttműködésben is óvatosabb hozzáállást, kockázatkerülést, állandó mérlegelést kényszerít ki.[32] Ebben a helyzetben az orosz kapcsolat a gyakorlatban egyre inkább a mindennapi működőképességet (különösen az üzemanyag- és az energiaellátást) biztosító területekre koncentrálódik, miközben Ulánbátor továbbra is következetesen igyekszik elkerülni, hogy bármelyik szomszédja kizárólagos befolyást építhessen ki az országban.[33]

Mongólia eleve egy ütközőállamként jött létre, a két óriás alkudozásainak az eredményeként, s hagyományosan azok vetélkedésének a terepe – bár az utóbbi évtizedekben inkább az orosz–kínai nagyhatalmi együttműködés vált hangsúlyossá, amelynek a tartóssága viszont kiszámíthatatlan. Oroszország és Kína stratégiai partnerségének egyre szorosabbá válásával Mongólia összekötő kapoccsá vált a két nagyhatalom között: például azok fontos kereskedelmi útvonalai vezetnek keresztül rajta. A kínaiak által meghirdetett Övezet és út kezdeményezés (*Belt and Road Initiative,* BRI) egyik szakasza – a 2016-ban bejelentett Kína–Mongólia–Oroszország Gazdasági Folyosó (*China–Mongolia–Russia Economic Corridor,* CMREC)[34] – is átszeli az országot.[35] De a Peking–Moszkva–Ulánbátor-háromszög nem csupán három bilaterális kapcsolat együttese. Ennek a diplomáciai kifejeződése, hogy az infrastruktúra mellett egyéb területeken is gyakoriak a trilaterális egyeztetések közöttük. A 2025 szeptemberében Pekingben rendezett második világháborús megemlékezésekhez kapcsolódóan már a hetedik kínai–orosz–mongol államfői csúcstalálkozót tartották[36] – az alacsonyabb szintű megbeszélések pedig természetesen sokkal sűrűbben kerülnek napirendre.

A két nagyhatalom közötti lavírozást, a rossz történelmi tapasztalatokból való okulást és a konfliktusokból történő kimaradás vágyát jelzi, hogy Ulánbátor már közvetlenül a rendszerváltása után arra törekedett, hogy elfogadtassa az ország atomfegyvermentes státuszát. 1992-ben az ENSZ előtt jelentette be az egyedülálló kezdeményezését, amelyet 1998-ban a szervezet közgyűlése is támogatott. A státuszt 2000-ben Mongólia törvényben rögzítette, s végül 2012-ben a nagyhatalmak – köztük Kína, Oroszország és az Egyesült Államok – is közös nyilatkozatban ismerték el. A mongol atomfegyvermentes státusz elvileg növeli a regionális biztonságot, és erősíti az ország nemzetközi jogi pozícióját, miközben az észak-koreai fejlemények fényében még inkább felértékelődik a diplomáciai jelentősége is.[37]

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a mongol külpolitikai gyakorlat központi szervezőelve az „egyensúlyozás, nem választás", vagyis a tudatos stratégiai lavírozás a két szomszéd között: a kormány igyekszik a nagyhatalmi rivalizálásból adódó lehetőségeket a mozgástere növelésére fordítani, miközben következetesen kerüli, hogy bármelyik fél kizárólagos befolyást építhessen ki felette, és arra is ügyel, hogy egyiküket se idegenítse el magától. Ezt egészíti ki a biztonságpolitikai óvatosság: visszautasítja a formális katonai elköteleződést, ugyanakkor a kockázatkezelése részeként korlátozott védelmi együttműködéseket tart fenn több partnerrel is, köztük mindkét szomszédjával. Ebben a keretben válik értelmezhetővé és kifejezetten fontossá a harmadik szomszéd politika mint a függések mérséklésének és a diplomáciai-gazdasági kapcsolatok tudatos diverzifikálásának az eszköze.[38]

A harmadik szomszéd politika

A „harmadik szomszéd" gondolata legelőször James Baker 1990-es, történelmi jelentőségű látogatásán vetődött fel, amikor az amerikai külügyminiszter kijelentette: Mongólia akként tekinthet az Egyesült Államokra.[39] Az akkori retorikai fordulat később egész külpolitikai koncepcióvá nőtte ki magát Ulánbátorban, amelynek a lényege, hogy az ország a két közvetlen szomszédjától való strukturális függést azokon kívüli partnerekkel kiépített kapcsolatok révén ellensúlyozza – a kisállami külpolitikai alkalmazkodás tankönyvszerű eseteként.[40] A harmadik szomszéd természetesen nem konkrét államot jelöl, hanem stratégiai kategória: tulajdonképpen az elsődleges ilyen szereplők (Japán, Dél-Korea, az USA, az Európai Unió) mellett minden olyan politikai, gazdasági vagy biztonságpolitikai partner odasorolható, amely hozzájárul Mongólia mozgásterének a bővítéséhez, a kapcsolatrendszere diverzifikációjához. A konkrét cél az, hogy a fontosabb globális szereplőknek legyenek olyan érdekeltségeik az országban, amelyek adott esetben a legfőbb mongol célok – szuverenitás és függetlenség –

támogatására ösztönözhetik őket.[41] A politika kidolgozásához hozzájárulhatott az a történelmi tapasztalat, hogy a nagyhatalmak közé szorult területek önállóságának a megőrzéséhez elengedhetetlen a külső segítség – e tekintetben Tibet lehet intő példa, amely a 20. század elején rövid ideig *de facto* függetlenséget élvezett, de elmulasztotta a fennmaradására esélyt adó nemzetközi kapcsolati háló kiépítését.

A harmadik szomszéd politika elméleti szempontból a kisállami *hedging* és *soft balancing* stratégiák kombinációjaként értelmezhető, persze helyi sajátosságokkal.[42] Mint említettük, Mongólia nem igyekszik sem valamely szövetséghez csatlakozni, sem az egyik nagyhatalom ellenében a másikhoz igazodni, inkább párhuzamos kapcsolatrendszert épít ki a „harmadik szomszédaival" – nem a kínai és az orosz relációk ellenében vagy helyett, hanem azok kiegészítéseként. E kapcsolatok egyszerre szolgálják a gazdasági diverzifikációt és a nemzetközi láthatóság növelését.

A politika egyik eleme a gazdasági együttműködések kialakítására való törekvés. Ulánbátor az 1990-es évekbeli gazdasági összeomlás időszaka óta igyekszik bevonzani a külföldi tőkét, s ügyel arra, hogy az ne csak kínai vagy orosz legyen. Az új évezred első évtizedének végén történt hatalmas gazdasági fellendülés jórészt a harmadik országok részéről érkezett befektetéseknek volt köszönhető, elsősorban a bányászat terén. Jól példázza ezt a világ egyik legnagyobb réz- és aranykészletét rejtő Ojuu Tolgoj bánya esete, amelynek a kitermelési jogát a mongolok 2009-ben nem valamelyik szomszédjuk cégének adták, hanem egy kanadai (Ivanhoe Mines) és egy angol–ausztrál vállalatnak (Rio Tinto). De viszonylag friss események is ezt igazolják, például egy új mongóliai uránbánya megnyitásáról szóló 2023-as mongol–francia megállapodás[43] vagy az ugyanabban az évben aláírt mongol–amerikai egyetértési megállapodás a bányaipari együttműködésről.[44] Habár az említettekhez hasonló projektek nem szüntetik meg a kínai gazdasági dominanciát, de lehetőséget adnak a függés némi enyhítésére – a képet viszont árnyalja, hogy az elszállítás továbbra is a két szomszéd tranzitútvonalaitól függ.

A másik elem a biztonsági-katonai együttműködésekben való részvétel. Mongólia a hidegháború lezárulta után tudatosan kapcsolódott be a nemzetközi biztonsági műveletekbe, miközben megőrizte a semlegességét. Megemlítendő, hogy a 2001. szeptember 11-i merényletek után részt vett az amerikai vezetésű *Operation Iraqi Freedom* műveletben: rotációban több alkalommal is katonákat küldött, főként őrzési és kiképzési feladatokra. Emellett közreműködött az afganisztáni missziókban is.[45] 2006-tól az Egyesült Államokkal közösen rendezi meg a 2003-tól létező *Khaan Quest* hadgyakorlatot, amely idővel tucatnyi nemzethez tartozó békefenntartók kiképzésének az eszközévé vált.[46] Mindez semmiképp sem jelenti

azt, hogy Mongólia a nyugati hatalmak katonai szövetségese lenne, hiszen az ellenlépésekre sarkallná a szomszédait, akiktől a léte függ. Ez esetben is a kapcsolatok diverzifikálásáról, külső nagyhatalmi támogatók jóindulatának az elnyeréséről van szó, de egyértelmű elköteleződés nélkül.

A harmadik szomszéd politika teljesen ideológiamentes: a fő célpontjai a jómódú demokratikus országok, de valószínűleg nem politikai, hanem gazdasági okokból. A velük való kapcsolatépítésben Mongólia tudatosan épít arra a tényre, hogy övé az egész térség egyetlen valóban demokratikus rendszere, s a belső berendezkedését külpolitikai erőforrásként használja fel. Demokratikus, többpárti, az emberi jogokat tiszteletben tartó ázsiai államként építi az imázsát, s ezzel megkülönbözteti magát az autoriter szomszédaitól, és nyer legitimitást a nyugati kapcsolataihoz.[47]

A stratégia ugyanakkor strukturális korlátokba ütközik. A mongol export túlnyomó része továbbra is Kínába irányul, az energiahordozók döntő hányada Oroszországból érkezik, így a gazdasági és az infrastrukturális realitások konzerválják a függőséget. A harmadik szomszéd politika ezért nem Peking és Moszkva leváltására irányul, hanem a függés viszonylagos mérséklését, a rezilienciának a lehetőségek szerinti fokozását, azaz a tárgyalási pozíció javítását, nem pedig a geopolitikai orientáció radikális átalakítását célozza.

Multilaterális együttműködésekben való részvétel

A hidegháború lezárulta után Ulánbátor felismerte, hogy a szuverenitása megerősítéséhez és a stratégiai autonómiája fenntartásához nem elegendő a kétoldalú egyensúlyozás és a bilaterális kapcsolatok kiépítése a harmadik szomszédokkal, hanem széles körű nemzetközi beágyazottságra van szüksége. Ennek az eszköze lett a multilaterális intézményekben való aktív részvétel, amely egyszerre szolgál legitimációs, biztonságpolitikai és gazdasági célokat.

Ennek az alapelvnek az egyik legfontosabb pillére az ENSZ-hez kötődő szerepvállalás. Mongólia az 1990-es évektől kezdve tudatosan építette a „felelős kisállam" imázsát – egy olyan országét, amely tevőlegesen járul hozzá a nemzetközi békéhez és biztonsághoz. Aktívan részt vállal az ENSZ békefenntartó küldetéseiben, többek között Dél-Szudánban és Kongóban, s összességében erőn felül teljesít az ottani feladatok során.[48] Mindez nemcsak katonai tapasztalatot biztosít számára, hanem diplomáciai tőkét is teremt. A békefenntartás Mongólia esetében identitáspolitikai eszköz is: azt demonstrálja, hogy az ország nem pusztán periferikus szereplő, hanem a globális rend elhivatott őrzője. A multilaterális elköteleződés másik fontos dimenziója a NATO-val és más biztonsági szervezetekkel

kiépített partnerség. Mongólia természetesen nem NATO-tag, de a szervezet „globális partnereként" rendszeres együttműködést folytat vele, részt vesz missziókban és közös hadgyakorlatokon.[49] Ez a kapcsolat – ahogy arról korábban már szó volt – nem formális szövetségi garanciát jelent, hanem diverzifikációt és kapcsolatépítést.

Gazdasági és fejlesztéspolitikai téren Mongólia szintén erőteljesen támaszkodik a multilaterális keretekre. A nemzetközi pénzügyi intézményekkel, fejlesztési bankokkal és regionális együttműködési fórumokkal való aktív kapcsolata hozzájárul a gazdasági stabilitása fenntartásához és a külső függőségei kezeléséhez. 1997-ben az ország csatlakozott a Kereskedelmi Világszervezethez (*World Trade Organization,* WTO), 1998-ban belépett az ASEAN Regionális Fórumába (*ASEAN Regional Forum,* ARF), majd 2012-ben az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) teljes jogú tagjává vált. Egy 2025-ös összegzés szerint Mongólia összesen 53 nemzetközi, regionális vagy globális szervezetben rendelkezett teljes jogú vagy társult tagsággal,[50] továbbá az ország 2026-ban a Béketanácsba is belépett.[51] Ulánbátort e tekintetben sem az ideológiai szempontok vezérlik – az övéhez hasonló helyzetű ország nem engedheti meg magának a külpolitikája átideologizálását –, hanem az a felismerés, hogy a lehető legsűrűbb kapcsolati háló biztosítja számára a legnagyobb biztonságot és mozgásteret.

Ennek megfelelően az ENSZ-hez, a Bretton Woods-i rendszerhez vagy a nyugati országokhoz kötődő szervezetek mellett a kínai és az orosz kezdeményezésű együttműködésekbe is bekapcsolódott. 2004-től 2025-ig megfigyelő státuszban vett részt a Sanghaji Együttműködési Szervezet (*Shanghai Cooperation Organization,* SCO) munkájában, nem sokkal a meghirdetése után csatlakozott a BRI-hez,[52] alapító tagja az Ázsiai Infrastrukturális és Beruházási Banknak, az Ázsiai Együttműködési és Bizalomépítési Intézkedések Konferenciája (*Conference on Interaction and Confidence-Building Measures in Asia,* CICA) nevű szervezetnek, házigazdája egy sor béke- és vallási kezdeményezésnek.[53] Ugyanakkor nem lépett be sem az orosz dominanciájú Eurázsiai Gazdasági Unióba, sem a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetébe, ami jól tükrözi az egyensúlyozó stratégiáját: nyitott a regionális együttműködésre, de igyekszik megőrizni a stratégiai autonómiáját, s tartózkodik a túlzott elköteleződéstől. A multilaterális törekvései legfrissebb példája, hogy az egyik alapító tagja a Donald Trump által 2026-ban meghirdetett Béketanácsnak – ez a lépése gazdasági vagy regionális érdekekkel nem magyarázható, hanem egyrészt az amerikai kapcsolatok megerősítését szolgálja, másrészt az ország nemzetközi láthatóságát növeli.[54]

Mongóliának a nemzetközi színtérre való kilépését jól jelezte, hogy a 2000-es évektől igyekezett közvetítőként fellépni az észak-koreai kérdésben. A japán–észak-koreai tárgyalások házigazdájaként, valamint a 2014-ben

indult Ulánbátori Északkelet-ázsiai Biztonsági Dialógus megrendezőjeként azt demonstrálta, hogy az ország nem pusztán elszenvedője a regionális feszültségeknek, hanem aktív, kezdeményező alakítója is lehet a párbeszédnek.[55] A hasonló szerepvállalások elősegíthetik a kisállami diplomácia azon célját, hogy multilaterális keretekben javítsa a tárgyalási pozícióját és növelje a stratégiai mozgásterét. Ugyanakkor a 2017 utáni óvatosabb hozzáállása – az ENSZ-szankciók támogatása és a japán kapcsolatai további erősödése – azt mutatja, hogy Mongólia közvetítői ambíciói is a pragmatikus egyensúlyozás logikájába illeszkednek, vagyis a multilaterális szerepvállalás mindig a nagyobb stratégiai cél, a szuverenitás és a mozgástér megőrzésének alárendelten jelenik meg.[56]

Összességében kijelenthető, hogy Mongólia multilaterális politikája a kisállami külpolitika egyik tipikus megnyilvánulása. A nemzetközi szervezetekben való aktív jelenlét, a békefenntartásban való részvétel és a partnerségi hálózatok építése mind azt szolgálják, hogy az ország mozgástere ne szűküljön le a két szomszéd közötti két- vagy háromoldalú viszonyrendszerre. A multilaterális beágyazottság így a mongol külpolitika egyik legfontosabb szuverenitásvédő eszköze, lényegében a konkrét túlélési stratégiája az erősen aszimmetrikus regionális környezetben.

Összegzés

Mongólia 1990 óta követett külpolitikája a klasszikus kisállami stratégia mintapéldája. Az ország két nagyhatalom között, tengeri kijárat nélkül, strukturálisan aszimmetrikus környezetben helyezkedik el, ahol a szuverenitás nem adottság, hanem folyamatosan biztosítandó állapot. A történelem során mindkét szomszédja csatolta már magához a mongol területeket, s a jelenlegi függetlensége inkább a kivétel, mint a szabály – nem csoda, hogy a mongol külpolitika számára annak a megőrzése az első számú prioritás. A túlélés és a mozgástér-maximalizálás kettős célja húzódik meg az egyensúlyozás gyakorlata, a harmadik szomszéd politika és az aktív multilaterális jelenlét mögött is. Az ország fő eszköze ez az egyensúlyozó politika, amely révén igyekszik elérni, hogy mindkét szomszédja számára kedvezőbb legyen egy független Mongólia fennmaradása, mint annak a megszűnése, s a szuverenitásának az esetleges felszámolása túlságosan költségesnek tűnjön számukra – ez utóbbit szolgálja a diverzifikált külkapcsolati háló kiépítése. Összességében Mongóliának a rendszerváltás óta eltelt három és fél évtizede ebből a szempontból sikeresnek értékelhető, hiszen a legrosszabbat elkerülték, ugyanakkor a kínai gazdasági függés problémáját nem tudták – valószínűleg nem is állt módjukban – megoldani.

A mongol tapasztalat egyik legfontosabb tanulsága, hogy a mozgástér nem strukturálisan adott, hanem politikai döntésekkel és következetes

stratégiával, aktívan kell kiépíteni és fenntartani azt. A földrajzi kényszerek, a gazdasági függések és az infrastruktúra korlátai jelentős, de nem teljes mértékben determinálják a külpolitikai pályát. Ulánbátor az 1990-es évektől tudatosan törekedett arra, hogy a kapcsolati hálóját sűrűbbre szője, a nemzetközi láthatóságát növelje, és a nagyhatalmi rivalizálásból fakadó kockázatokat lehetőség szerint – a felek versenyeztetésével – tárgyalási előnnyé alakítsa. A multilaterális szerepvállalás, a békefenntartás, a befektetési források diverzifikálása és a politikai partnerségek tudatos kiépítése mind ennek az építkezésnek a részei.

A stratégiája sikerének a kulcsa a rugalmasság, a pragmatizmus és a következetesség kombinációja. Mongólia nem ideológiai alapon választ partnereket, és nem kötelezi el magát kizárólag egyik oldal mellett sem, elveti a klasszikus *bandwagoning* politikát, ugyanakkor nem is csak sodródik az eseményekkel, hanem azokat a lehetőségeihez mérten igyekszik is alakítani. Az „egyensúlyozás, nem választás" elve hosszú távon csak akkor működhet, ha a külpolitikai döntéshozatal egyszerre alkalmazkodó és stratégiailag koherens. A mongol gyakorlatot éppen az teszi egyedivé, hogy a napi szintű pragmatikus döntések mögött jól kitapintható, stabil célrendszer áll.

Mindez a fokozódó nagyhatalmi rivalizálás korszakában tanulságokkal szolgál más kis- és közepes államok számára is. Ha az érintett ország képes tudatosan diverzifikálni a kapcsolatait, multilaterális beágyazottságot elérni, illetve a versengő hatalmi központok között aktív, nem pedig reaktív szereplőként fellépni, akkor a geopolitikai szorítás enyhíthető. Mongólia példája azt mutatja, hogy megfelelő stratégiával egy korlátozott erőforrásokkal rendelkező állam is képes mozgásteret teremteni magának, még akkor is, ha a földrajzi helyzete a lehető legszűkebb geopolitikai keretek közé zárja. Az adott kisállamnak azt kell elérnie, hogy a függetlenségének és a szuverenitásának a fennmaradása elsősorban minden érintett nagyhatalomnak, másodsorban az egész nemzetközi közösségnek az érdekében álljon. Mindehhez megfelelő bölcsességre, visszafogottságra, a konfliktusok és a kiélezett választási helyzetek lehetőség szerinti elkerülésére és a megbízhatóság imázsának a kiépítésére és fenntartására van szükség. Mongólia azonban egészen sajátos helyzetben van, hiszen a kisállamok többsége nála több hatalmi központ között lavírozhat, nagyobb mozgástérrel rendelkezik, így az analógiák használhatósága korlátozott; ám épp ezen extrém helyzete miatt könnyű általános tanulságokat megfogalmazni. Ugyanakkor érdemes kiemelni, hogy a mongol külpolitika viszonylagos sikeressége annak a – történelmileg szinte példátlannak mondható – helyzetnek köszönhető, hogy Kína és Oroszország pillanatnyilag sokkal inkább stratégiai partnerei, mint riválisai egymásnak. E helyzet megváltozása esetén Ulánbátor is stratégiaváltásra kényszerülhet, s annak az alapjait érdemes már most lefektetnie.

Jegyzetek

1 Elsőként Vital, David: *The Inequality of States. A Study of The Small Power in International Relations* (Oxford: Clarendon Press, 1967). A vonatkozó szakirodalom és elméletek összefoglalását lásd: Garai Nikolett, Koncz-Kiss Júlia és Szalai Máté: „A kisállamok lehetőségei és kihívásai a 21. században" in *A kisállamok lehetőségei és kihívásai a 21. században,* szerk. Garai Nikolett, Koncz-Kiss Júlia és Szalai Máté (Budapest: Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2017), 3–57. o.

2 Garai, Koncz-Kiss és Szalai: „A kisállamok lehetőségei", 12–13. o.

3 Keohane, Robert O.: „Lilliputians' Dilemmas: Small States in International Politics", *International Organization*, 23., no. 2. (1969): 291–310.

4 Szilágyi Zsolt: „Üllő és kalapács között. Kína, a közép-ázsiai régió és Oroszország" in *Kína Kollégium,* szerk. Kasznár Attila és Hágen Ádám (Lakitelek: Antológia Kiadó, 2021), 241–252. o.

5 Gantulga, Tuvshinzaya és Radchenko, Sergey: „Mongolia's Search for a Third Way", *Foreign Affairs,* https://www.foreignaffairs.com/mongolia/mongolias-search-third-way (a letöltés ideje: 2026. február 16.); Szilágyi Zsolt: „Mongólia külpolitikai célkitűzései és szerepe a távol-keleti biztonságpolitikai konfliktusokban", *Magyar Tudomány,* 180., no. 6. (2019): 844–853. A közép-ázsiai párhuzamokról lásd Wagner Péter: „Közép-Ázsia és Afganisztán a multipoláris világ hajnalán az Egyesült Államok, Kína és Oroszország befolyásszerzési stratégiái közepette" in *Átalakuló világrend: Az unipoláris pillanat vége?*, szerk. Vörös Zoltán és Tarrósy István (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024), 131–151. o.

6 Szilágyi Zsolt: „The (Re)Construction of Mongolian Identity in the 21st Century Mongolia" in *Ugsaatan Sudlal XXVII.*, szerk. Chuluun, Sampildovdov és Byambaragchaa, Ganbold (Ulánbátor: Selengepress, 2019), 134–153. o.

7 Szilágyi Zsolt: *Kánságtól a köztársaságig: Mongólia története a mandzsu kortól a 21. századig* (Budapest: L'Harmattan, 2024), 52–54. o.

8 Tsogtbaatar, Damdin: „Mongolia's Quest for Peace: A Small Country's Big Efforts", *National Security,* 8., no. 3. (2025): 309–337.

9 Szilágyi: „Mongólia külpolitikai célkitűzései", 849. o.

10 Szilágyi Zsolt: „Befejeződött rendszerváltás? A mongol liberalizálódási folyamat gazdasági és társadalmi hatása" in *Rendszerváltás és történelem: tanulmányok a kelet-európai átalakulásról,* szerk. Krausz Tamás, Mitrovits Miklós és Zahorán Csaba (Budapest: ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék és L'Harmattan, 2010), 258–280. o.

11 Telford, Sarah: „To What Extent Does Post-1990 Mongolia Pursue an Independent Foreign Policy?", *UNISCI Discussion Papers*, 6. (2004): 1–15.

12 Szilágyi Zsolt: „Kínai–mongol kapcsolatok a 20–21. század fordulóján" in *Kínai történelem és kultúra. Tanulmányok Ecsedy Ildikó emlékére,* szerk. Hamar Imre és Salát Gergely (Budapest: Balassi, 2009), 242–256. o.

13 Womer, Andrew és Pollitt, Hector: „Challenges and Opportunities in the Mining Sector" in *Mongolia Country Climate and Development Report: Background Notes* (Washington, DC: The World Bank Group, 2024), 33–34. o.

14 Szilágyi Zsolt: „Keleten van-e Mongólia? A mongol demokrácia elmúlt 25 éve", *PEACH Műhelytanulmányok,* 9. (2015): 31–33., https://btk.ppke.hu/storage/tinymce/uploads/PEACH-muhelytanulmanyok/peach_wp_09_szilagyi_mongolia_demokracia.pdf (a letöltés ideje: 2026. február 28.).
15 Salát Gergely: „Kína, az új centrum", *Eurázsia Szemle*, 1., no. 1. (2021): 8–25; Vörös Zoltán és Horváth Levente: „Dominancia és függés? Kína az átalakuló nemzetközi térben" in *Átalakuló világrend: Az unipoláris pillanat vége?*, szerk. Vörös Zoltán és Tarrósy István (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024), 37–60. o.
16 Szilágyi: „Mongólia külpolitikai célkitűzései", 844–846. o.; Blackwood, Maria A.: „Mongolia", *Congress.gov*, https://www.congress.gov/crs-product/IF10926 (a letöltés ideje: 2026. február 17.).
17 Szilágyi Zsolt: „A »béke szigete«. A független Mongólia külpolitikai célkitűzései és szerepe a távol-keleti biztonságpolitikai konfliktusokban" in *Veszélyes vizeken: Konfliktusok és biztonsági fenyegetések a Távol-Keleten*, szerk. Salát Gergely, Szakáli Máté és Szilágyi Zsolt (Budapest: Typotex, 2019), 57–74. o.
18 Krishna, Vaishali: „Mongolian Foreign Policy Implications for Russia and China", *Mongolian Journal of International Affairs,* 19. (2014): 67–81.
19 Szilágyi: „Mongólia külpolitikai célkitűzései", 845–848. o.
20 Uo., 844., 848–849. o.; *United Nations Peacekeeping*, „Contribution of Uniformed Personnel to UN by Country and Personnel Type", https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/05_missions_detailed_by_country_88_july_2025.pdf (a letöltés ideje: 2026. február 16.).
21 *PIME Asia News,* „A »Sorry« Mongolia Will No Longer Host the Dalai Lama", https://www.asianews.it/news-en/A-%E2%80%9Csorry%E2%80%9D-Mongolia-will-no-longer-host-the-Dalai-Lama-39477.html (a letöltés ideje: 2026. február 28.).
22 *National Statistics Office of Mongolia*, „Exports Increased by 3.9 Percent Compared to the Previous Year", 3. táblázat, https://downloads.1212.mn/n0lcpNsXcJ-9VWd_f9ekjYnmEt--ab5-UJ5u6P_UN.pdf (a letöltés ideje: 2026. február 16.).
23 Szilágyi: „Mongólia külpolitikai célkitűzései", 846–847. o.
24 *Railway Authority of Mongolia*, „Construction of the Cross-Border Railway at Gashuunsukhait–Ganqimod Border Launched", https://en.railway.gov.mn/n/56 (a letöltés ideje: 2026. február 16.).
25 *Invest Mongolia,* „Economy. Diversified and Growing Market Exists in Mongolia", https://investmongolia.gov.mn/economy/ (a letöltés ideje: 2026. február 28.).
26 Szilágyi: *Kánságtól a köztársaságig,* 217–219. o.; Szilágyi Zsolt: „Pásztorok és letelepültek. Hogyan lett a mongol hódítókból a kisebbségek mintapéldája a mai Kínában", *Regio,* 34., no. 1. (2026): 111–139.
27 Szilágyi: „Mongólia külpolitikai célkitűzései", 844–846. o.
28 *National Statistics Office of Mongolia*, „Exports Increased by 3.9 Percent", 9. ábra.
29 *National Security Council of Mongolia Institute for Strategic Studies*, „Concept of Mongolia's Foreign Policy", https://en.iss.gov.mn/?page_id=70 (a letöltés ideje: 2026. február 16.).
30 Reeves, Jeff: „Russo-Mongolian Relations: Closer than Ever", *Russian Analytical Digest*, 161. (2015): 3.

31 Wang, Ethan és Woo, Ryan: „China, Russia, Mongolia Step up Security Ties with Border Exercise", *Reuters*, https://www.reuters.com/world/china/china-russia-mongolia-step-up-security-ties-with-border-exercise-2025-09-09/ (a letöltés ideje: 2026. február 17.).
32 Davaakhuu, Oyuntugs és Batdelger, Tuvshintugs: „Mongolia in the Middle of the Russia–Ukraine War", *East Asia Forum*, https://eastasiaforum.org/2023/04/01/mongolia-in-the-middle-of-the-russia-ukraine-war/ (a letöltés ideje: 2026. február 16.).
33 Blackwood: „Mongolia".
34 Taldybayeva, Dinara: „China–Mongolia–Russia Economic Corridor: Interests of the Parties", *Eurasian Research Institute Weekly E-bulletin,* https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2020/07/Weekly-e-bulletin-21-012019-27-01-2019-No-195.pdf (a letöltés ideje: 2026. február 26.).
35 Sárvári Balázs és Szeidovitz Anna: „Political Economics of the New Silk Road" in *The Belt & Road Initiative in the Global Arena*, szerk. Cheng, Yu, Song, Lilei és Huang, Lihe (Szingapúr: Palgrave Macmillan, 2018), 117–140. o.
36 *President of Mongolia,* „Mongolia–China–Russia Leaders Convene for 7th Trilateral Meeting in Beijing", https://president.mn/en/2025/09/03/mongolia-china-russia-leaders-convene-for-7th-trilateral-meeting-in-beijing/ (a letöltés ideje: 2026. február 26.).
37 Szilágyi: „A »béke szigete«", 66–68. o.
38 Szilágyi: „Mongólia külpolitikai célkitűzései", 844–845. o.
39 Wang, Paul: „The »Third Neighbor Policy« of Mongolia: Romantic or Realistic?", *Modern Diplomacy,* https://moderndiplomacy.eu/2017/07/13/the-third-neighbor-policy-of-mongolia-romantic-or-realistic/ (a letöltés ideje: 2026. február 22.).
40 Sanallkhundev, Bayasgalan: „Third Neighbor Policy Concept in Mongolia's Geopolitics", *Mongolian Journal of International Affairs*, 22., no. 1. (2021): 81–98.
41 Szilágyi: „Mongólia külpolitikai célkitűzései", 847–849. o.
42 Hlavacek, Pavel és Sanc, David: „Mongolian Hedging Strategy", *Journal of Asian Security and International Affairs,* 9., no. 2. (2022): 318–346; Altankhuu, Badarch: „Foreign Policy Strategy for Ensuring National Security: The Balancing Strategy and Its Theoretical Foundations", *Defence Research Institute of Mongolia,* https://mids.gov.mn/2025-42-04/ (a letöltés ideje: 2026. február 22.).
43 Lkhaajav, Bolor: „Mongolia's Mining Partnerships Extract Foreign Policy Gold", *East Asia Forum,* https://eastasiaforum.org/2023/12/29/mongolias-mining-partnerships-extract-foreign-policy-gold/ (a letöltés ideje: 2026. február 20.).
44 *U.S. Department of State,* „United States – Mongolia Memorandum of Understanding on Mineral Resources", https://2021-2025.state.gov/united-states-mongolia-memorandum-of-understanding-on-mineral-resources/ (a letöltés ideje: 2026. február 20.).
45 *Embassy of Mongolia to the U.S.A.,* „Defense Cooperation", https://mongolianembassy.us/defense-and-military-cooperation/ (a letöltés ideje: 2026. február 20.).
46 *Indo-Pacific Defense Forum,* „Khaan Quest Demonstrates »Strength and Resolve« of Partners to Seek Peace", https://ipdefenseforum.com/2025/07/khaan-quest-demonstrates-strength-and-resolve-of-partners-to-seek-peace/ (a letöltés ideje: 2026. február 20.).

47 Rodionov, Vladimir A.: „Soft Power of Small States: A Case Study of Mongolia", *Oriental Studies,* 15., no. 2. (2022): 228–243.
48 Tsogtgerel, Nyamtseren: „Mongolian Peacekeeping as a Foreign Policy Tool", *National Security Council of Mongolia Institute for Strategic Studies,* https://en.iss.gov.mn/?p=1561 (a letöltés ideje: 2026. február 20.).
49 Turbat, Narankhuu: „Mongolia's Contribution to World Peace and Security as NATO's Global Partner", *American Intelligence Journal,* 36., no. 1. (2019): 71–74.
50 Soyolgerel, Nyamjav és Mendee, Jargalsaikhan: „Shanghai Cooperation Organization: The End of Mongolia's Observership", *Mongolian Journal of International Affairs,* 26. (2025): 111–124.
51 *CIA World Factbook Archive*, „Mongolia", https://worldfactbookarchive.org/archive/2025/MN (a letöltés ideje: 2026. szeptember 14.).
52 Bor, Erdenechimeg és Erdenetsogt, Natsagdorj: „Impact of the »The Belt and Road Initiative« on Mongolia", *International Journal of Innovative Technologies in Social Science,* no. 1(41) (2024): 1–10.
53 Tsogtbaatar: „Mongolia's Quest", 326–333. o.
54 Lkhaajav, Bolor: „Why Did Mongolia Join Trump's Board of Peace?", *The Diplomat,* https://thediplomat.com/2026/01/why-did-mongolia-join-trumps-board-of-peace/ (a letöltés ideje: 2026. február 20.).
55 Szilágyi: „A »béke szigete«", 68–70. o.
56 2017-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa újabb szankciókat fogadott el Észak-Koreával szemben a nukleáris és rakétakísérletei miatt, Mongólia pedig végrehajtotta azokat, többek között leállította az észak-koreai vendégmunkások foglalkoztatását. *United Nations Security Council*, „S/RES/2375 2017)", https://main.un.org/securitycouncil/en/s/res/2375-%282017%29 (a letöltés ideje: 2026. szeptember 14.); *AFP*, „1,200 North Korean Workers to Leave Mongolia as UN Sanctions Bite", *South China Morning Post*, https://www.scmp.com/news/asia/east-asia/article/2122637/1200-north-korean-workers-leave-mongolia-un-sanctions-bite (a letöltés ideje: 2026. szeptember 14.)

Algéria kül- és energiapolitikája a megváltozott geopolitikai helyzetben

Foreign and Energy Policy of Algeria in the Changed Geopolitical Situation

Szabó Zsolt

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2026.3.3

Összefoglaló: Algéria önálló külpolitikájának a kialakítása nem sokkal az 1958-as puccs után vette kezdetét, és a geopolitikai irányát már attól fogva a jelentős kőolaj- és földgáztartaléka határozta meg. A sok szenvedésen átment ország vezetői a függetlenség kivívását követően olyan alapelveket fogalmaztak meg, mint a nemzeti szuverenitás iránti tisztelet vagy a be nem avatkozás politikája. A hosszú évtizedek alatt megszerzett diplomáciai tapasztalataikra építve a vitás helyzetekben a békés megoldásokat részesítették előnyben. Ugyanakkor Algír a nemzetközi nagypolitikában is szerepet vállalt: számos regionális viszály – például a 2000-es eritreai–etióp háború vagy a 2012-es mali konfliktus – rendezésében sikerült legalább részben közreműködnie. A magrebi és a mediterrán térségen kívül az afrikai kontinensen, valamint egyéb nemzetközi színtereken is kamatoztatni kívánja a diplomáciai készségét a külpolitikai érdekei érvényre juttatásában, s ebben komoly segítséget jelent számára a jelentős olaj- és gázkészlete. E tanulmány arra tesz kísérletet, hogy ismertesse, miként alakult Algéria külpolitikája az évtizedek során, és a gazdag energiakincse birtokában milyen jövőbeli diplomáciai szerepre tarthat igényt, s mennyiben válhat hosszabb távra is az Európai Unió megbízható partnerévé.

Kulcsszavak: Algéria, külpolitika, diplomácia, biztonságpolitika, geopolitika, olajtartalék, gáztartalék

Abstract: *The creation of Algeria's own foreign policy began shortly after the 1958 coup, and its geopolitical direction has been shaped from the start by its significant crude oil and natural gas reserves. After gaining independence, the leaders of the country, which had gone through so much suffering, outlined certain principles, such as respect for national sovereignty and non-interventionism. Building on the diplomatic experience they gained over many decades, they preferred peaceful solutions in disputed issues. At the same time, Algiers also played a role in*

international politics: it managed to participate at least a partially in resolving several regional conflicts, e.g., the 2000 Eritrean–Ethiopian war or the 2012 Mali conflict. Besides the Maghreb and Mediterranean regions, Algeria also wants to leverage its diplomatic skills on the African continent and other international forums to advance its foreign policy interests in which the significant oil and gas reserves will be of help to it. The present study attempts to describe how Algeria's foreign policy has developed over the decades, what kind of future diplomatic role it might acquire in possession of its rich energy resources, and to what extent it can become a reliable partner of the European Union in the long run.

Keywords: *Algeria, foreign policy, diplomacy, security policy, geopolitics, crude oil, natural gas*

Bevezetés

Algéria Észak-Afrika meghatározó állama, és geopolitikai szempontból is kulcsfontosságúnak számít, mivel a Magrebnek[1] a politikai és gazdasági téren is domináns országaként jelentős diplomáciai szerepet tud betölteni az egyes régiók – sőt akár Afrika és Európa – között is. Napjainkban a geopolitikai jelentőségét főleg annak köszönheti, hogy exportra is bőven elegendő olaj- és földgáztartalékkal rendelkezik, ami a nemzetközi politikában is kiemelkedő szerepet biztosít számára. A lelőhelyek feltárásában 1956 jelentette a fordulatot, s bár az még a francia gyarmatosítás időszaka volt, már jól látszott, hogy függetlensége esetén a nyersanyag Algériának komoly jövedelmet fog biztosítani.[2] A gáz- és kőolajtartalékok feltárása egy hosszú folyamat eredménye volt, ugyanis már a 20. század elején elindultak a kutatások: többek között egy francia geológus, François-Théodore-Conrad Kilian kezdte el felmérni az esetleges lelőhelyeket.[3] A kutatások a második világháború alatt, illetve az 1940-es és '50-es években is folytak: rendkívül sok próbálkozás után lett meg végül a várt eredmény 1956 júliusára.[4] Míg a kőolaj-kitermelés akkor elkezdődött, addig a földgázbányászat csak négy évvel később, 1960-ban.[5] Algéria olajtartaléka 12,2 milliárd hordónyi, s ez a világ 16., Afrikának pedig Líbia és Nigéria mögött a harmadik legnagyobb olajkészletével rendelkező országává teszi.[6] Földgáz tekintetében azonban még ezt is felülmúlja, ugyanis összesen 4504 milliárd köbméterrel rendelkezik, ami szintén a világ élvonalában biztosít számára helyet.[7]

Algériának ezek az adottságok már a függetlensége elnyerése óta megfelelő hátteret biztosítottak a regionális, sőt azt is meghaladó nemzetközi geopolitikai ambícióihoz, valamint egy olyan diplomáciai rendszer kialakításához, amely lehetőséget teremtett az ország történelmi tanulságait és a saját nemzeti érdekeit figyelembe vevő, átfogó regionális biztonságpolitikai

stratégia folytatására. Az önállóvá vált ország szinte azonnal megkezdte a gyakorlatilag azóta is változatlan diplomáciai alapelveinek az érvényre juttatását.

Algéria a külpolitikáját – az általános célkitűzései mellett – napjainkban főként a régión, de az egész Mediterráneumon belül is kiemelkedő mennyiségű energiakészletére alapozza. Az a geopolitikai egyensúly, amely a 2000-es évek első évtizedének a végéig fennállt, az orosz–ukrán háború következményei (az Oroszországot sújtó szankciók és az általános kőolaj- és gázhiány), valamint egyéb tényezők (pl. a Hormuzi-szoros körül kialakult feszültségek) miatt megingott, és az ország kulcsfontosságúvá vált – elsősorban Dél-Európa energiabiztonsága szempontjából. Európa a gázszükségletének egy jelentős hányadát ma már Algériából szerzi be, és a közelmúltban – többek között Olaszországgal – megkötött megállapodások is arra utalnak, hogy a felek hosszú távú együttműködésre törekszenek.[8] Az európai partnereket azonban óvatosságra inti az a tény, és geopolitikailag is kényes helyzetet jelent, hogy Algéria a függetlenség kivívása után elsősorban a Szovjetunióval, majd annak utódjával, Oroszországgal épített ki szoros politikai és katonai együttműködést, az utóbbi évtizedekben pedig a gazdasága és az infrastruktúrája fejlesztésében Kína vette át a vezető szerepet. A két ország közti árucsere az algériai külkereskedelem nagyjából egyötödét teszi ki,[9] és mintegy ötvenezer kínai él és dolgozik az országban.[10]

A jelen tanulmány éppen ezért igyekszik feleletet adni arra a kérdésre, hogy Algéria a jelenlegi Kelet-barát politikai beállítottsága, valamint az európaitól számottevően eltérő politikai és társadalmi rendszere ellenére konfliktusmentesen pótolni tudja-e a Nyugat által korábban az oroszoktól vásárolt olajat és gázt, és hosszú távon is megbízható partner lehet-e. Az ország geo- és energiapolitikai megbízhatósága, illetve a szerepének az egyre jelentősebbé válása következtében várható stabilitása kapcsán e tanulmány megkísérli minél alaposabban górcső alá venni Algériának mind a külpolitikai aktivitását, mind a kapcsolatrendszerét és az általa követett stratégiát.

Az algériai külpolitika alakulása

Az önálló algériai külpolitika alakulását minden bizonnyal jelentősen meghatározták az 1830-ban kezdődött francia megszállással szembeni ellenérzések. Végső soron a gyarmati rendszer iránti ellenszenv, sőt gyűlölet csapott át 1954-ben a „nemzeti felszabadító háborúba”,[11] amely 1962. július 5-én, az ország függetlenné válásával ért véget. Párizs 132 éves uralma alatt az algériai népnek bőven volt része olyan konfliktusokban, amelyek a szabadság- és az igazságérzetét sértették.[12] A függetlenség kivívása utáni

első kormány-, majd 1963-tól államfő, Ahmed Ben Bella az ország harcos közelmúltja által erősen determinált külpolitika folytatásába kezdett. Algéria már a háború alatt olyan diplomáciai viszonyt alakított ki egyes afrikai, ázsiai és arab népekkel-országokkal, amelyek jelentős külpolitikai érdekérvényesítési lehetőséget biztosítottak számára, és a kapcsolatok építését a fiatal állam 1962 után is folytatta. Politikailag erőteljesen segítette a gyarmatosításellenes és a felszabadítási mozgalmakat, és szoros barátságot ápolt a harmadik világ országaival.[13] Ben Bella külpolitikáját azonban nemcsak az említett tendenciák befolyásolták. Az ország még messze volt a teljes nemzeti identitás elérésétől: ahhoz előbb számos belső konfliktust kellett megoldania, a tennivalói közé tartozott az addig elért nemzeti vívmányok megtartása mellett újaknak a megvalósítása is.[14] Az önálló nemzetté válást komolyan akadályozta a Titkos Hadsereg Szervezete (*Organisation de l'armée secrète*, OAS), amely a korábbi tisztikarnak az Algéria függetlenedését ellenző tagjaiból és az országban élt európai telepesek radikális elemeiből állt. A céljuk az elszakadás megakadályozása volt, akár merényletek árán is.[15] Ráadásul a hosszú, kimerítő háború után az ország gazdasága és ipara igen fejletlen volt, és a társadalmi elmaradottság felszámolása lassan haladt. A kezdeti nehézségek, konfliktusok megoldása elhúzódott, ami megnehezítette a független nemzeti külpolitika kibontakozását is.[16]

Az országnak a Magreb régióban elfoglalt pozícióját nagymértékben meghatározta az algériai–marokkói viszony. Márpedig a belpolitikai gondok mellett hamarosan abban is feszültség adódott: a nyugati szomszédjával, amely éppen a „Nagy-Marokkó-elmélet" bűvöletében élt, határviták alakultak ki, majd 1963-ban lezajlott a két ország történelmének a legsúlyosabb összecsapása, az ún. homokháború.[17] Bár a harcok rövid ideig tartottak, a konfliktus mégis meghatározó maradt a kapcsolatukban.[18] Mindezek ellenére kijelenthető, hogy Ben Bella elnöksége meghatározó időszak volt az önálló algériai külpolitika alapelveinek a kialakulásában és a független állam nemzetközi szerepének a formálásában, s az alapvető elvei is akkoriban kezdtek körvonalazódni a diplomáciai tevékenysége során.[19] Az államfő nemcsak megalapozta a hazája külpolitikai alapvetéseit, hanem egész magas szintre emelte az államközi kapcsolatokat is: egyesek ezért utólag az algériai diplomácia aranykorának nevezték az általa fémjelzett időszakot.[20]

A következő elnök, Huári Bumedien (Houari Boumédiène, 1965–1978) folytatta az elődje külpolitikáját, sőt tovább is fejlesztette azt. Az erős, központosított állam kiépítése közben az alapvető doktrínák közé bekerült az aktív energiapolitika is, hiszen az ország rendkívüli mennyiségű tartalékokkal rendelkezett. Az algíri diplomácia Bumedien idején is kimondottan aktívnak bizonyult, és egyre-másra építették ki a fontosabb regionális kapcsolatokat. Emellett a a régión belüli diplomáciai vezető szerepre törekedtek, s

azt az ország rendelkezésére álló különböző eszközökkel igyekeztek megvalósítani.[21] Bumedien elnöksége hozzájárult Algéria nemzetközi szerepének és diplomáciai elismertségének a növekedéséhez, amelynek eredményeként az ország az afrikai konfliktusok rendezésében is fontos közvetítői szereplővé tudott válni. Az elnökhöz fűződő egyik legmeghatározóbb intézkedés az 1976-os alkotmány létrehozása volt, amely attól kezdve alapvetően határozta meg az ország külpolitikával kapcsolatos elveit.[22]

Bumedien a harmadik világ országai tekintetében is folytatta az elődje politikáját, és az egyik fő képviselőjükké igyekezett előlépni. Csatlakoztatta hazáját az el nem kötelezett országok által a bandungi konferencia (1955) után, 1961-ben megalakított szervezethez (*Non-Aligned Movements*, NAM), és kiemelkedő szerepet vállalt annak vezetésében.[23] 1973-ban ő adott otthont a szervezet negyedik csúcstalálkozójának, amelyen kifejtette a külpolitikai helyzetértékelését, és egy „új nemzetközi gazdasági rendet" is javasolt.[24] A szeptember 5–9-én tartott konferencián a tagországok elkötelezték magukat a béke, a nemzeti felszabadítás és a függetlenség mellett, s kiálltak a demokratikus berendezkedés és a békés egymás mellett élés gondolatáért is. Erőteljesen felléptek a faji megkülönböztetéssel szemben, támogatták a kelet–nyugati enyhülés politikáját, és kihangsúlyozták a teljes leszerelés szükségességét.[25] Amint a fentiekből is látható, az el nem kötelezettség Algéria számára kulcsfontosságú volt a külpolitikai doktrínája kialakítása során, és ennek megfelelően Bumedien az 1970-es években igyekezett az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét és a Varsói Szerződést megkerülő konferenciákat, gyűléseket is szervezni.[26]

Bumedient egy rövid ideiglenes elnöki periódust követően Sadli Bendzsedíd (Chadli Bendjedid, 1979–1992) követte az elnöki székben, aki egy problematikus időszakot örökölt az elődjétől. 1975-ben ugyanis a „zöld menetelés" során Marokkó háromszázötvenezer emberrel bevonult Nyugat-Szahara területére.[27] A régió sorsa azóta is viták tárgyát képezi, és az egyik kiváltó oka az algériai–marokkói hatalmi harcoknak.[28] Az olajárak csökkenése és a Nyugat-Szahara körüli feszültség nehéz helyzetbe hozta az amúgy is belső gazdasági problémáktól sújtott országot. Mindemellett akkoriban jelentek meg a határain belül is az iszlamista erők, mozgalmak és pártok, ami még nehezebbé tette a stabilitás megőrzését és a kiegyensúlyozott diplomáciai irányvonal követését.[29] Bendzsedíd azonban mindent megtett, hogy Algéria megőrizze a kedvező nemzetközi megítélését, de az újabb problémák és nehézségek arra kényszerítették, hogy esetenként a korábbinál mérsékeltebb álláspontot képviseljen, s a belső és külső körülményeknek megfelelően visszafogottabb, ugyanakkor határozott hozzáállást tanúsítson a nemzetközi kérdésekben.[30] Összességében szerette volna tovább

folytatni azt az utat, amelyre az elődjei léptek, és a hazájának minél nagyobb presztízst kívánt elérni a nemzetközi politikában. Algéria egyes régiók vezetőjeként határozta meg magát, és így Bendzsedíd a regionális politikára helyezte a hangsúlyt a kormányzati intézkedései során, hogy növelje az ország kétoldalú és multilaterális együttműködési lehetőségeit. Az ő elnöksége idején történt – a térség államaival együttműködésben – az Arab Magreb Unió (*Union du Maghreb Arabe,* UMA)[31] 1989-es megalapítása is.[32]

Bendzsedídnek azonban – balszerencséjére – egy olyan korszakban kellett befejeznie a szocialista eszméktől fűtött elnöki tényked ését, amikor a világpolitikai történések – a Szovjetunió felbormlása – károsan hatottak Algír diplomáciai potenciáljára,[33] ráadásul az iszlamista erők rendkívüli mértékben megerősödtek az országban, majd az 1990-es évekre kaotikus állapotokat idéztek elő.[34] Nemcsak Algéria belső helyzetét nehezítették meg, hanem a nemzetközi megítélésén is jelentősen rontottak. Miután 1991-ben az iszlamisták fő pártja, az Iszlám Megmentési Front (*Front islamique du salut,* FIS) majdnem hatalomra került, Bendzsedídnek le kellett mondania, és a hadsereg vette kezébe az irányítást. Ezzel megkezdődött Algéria „fekete évtizede" *(Black Decade)*,[35] amelynek során iszlamista fegyveresek terrorcselekmények tucatjait követték el az országban. Egy újabb ideiglenes elnökség után Liamine Zérualt (Liamine Zeroual, 1995–1999) választották meg, aki azonban nagyrészt tehetetlenül nézte a vérontást: gyengekezű vezetőnek bizonyult, aki nem tudott rendet teremteni az eldurvult politikai helyzetben.[36] Az iszlamisták ellen fellépő politikusok, illetve katonák közül érdemes kiemelni a hírszerzési igazgatót, Mohamed Lamine Médiène-t, *alias* Taufík (Toufik) tábornokot), továbbá Hálid Nezzár (Khaled Nezzar) védelmi minisztert és Mohamed Lamari vezérkari főnököt. Míg ők a terroristák elleni kemény fellépés hívei voltak, addig mások tárgyalások révén akarták rendezni a helyzetet: közéjük tartozott Zérual is.[37] A „fekete évtizedben" Algéria külpolitikai téren sokat veszített a jelentőségéből, és a diplomáciai aktivitás hiánya jellemezte, hiszen teljesen lefoglalta a belső problémák megoldása. A vezetők törekvése abban merült ki, hogy megőrizzék az ország korábbi nemzetközi hírnevét.[38]

A jelenkori Algéria talán legnagyobb hatású vezetőjének a korábbi külügyminiszter, Abdel-Azíz Buteflíka (Abdelaziz Bouteflika, 1999–2019) nevezhető, aki már egy sokkal szerencsésebb időszakban került hatalomra. Jelentős diplomáciai tapasztalat birtokában Buteflíka célul tűzte ki Algéria korábbi külpolitikai befolyásának a helyreállítását. Már a hivatalba lépése elején 32 hivatalos látogatást tett, hogy Algéria jó hírnevét visszaszerezze és a diplomáciai kapcsolatokat feleleven ítse, megerősítse, de más eszközökkel is igyekezett a hazája nemzetközi elfogadottságát növelni.[39]

A törekvéseit segítette, hogy 1999 júliusában az ország adhatott otthont az akkor 42 afrikai államot tömörítő Afrikai Egységszervezet (*Organization of African Unity*, OAU) csúcstalálkozójának. Az elnök kihasználta a találkozó által kínálkozó esélyt, hogy Algéria ismét a régió egyik legfontosabb szereplője lehessen. Nigéria és a Dél-afrikai Köztársaság vezetőjével együtt létrehozta az Új Partnerség Afrika Fejlődéséért (*New Partnership for Africa's Development,* NEPAD) nevű szervezetet, amelynek célja a regionális együttműködés és a külpolitikai mozgástér szélesítésének az elősegítése volt. Buteflíka a 2001. szeptember 11-i terrorista merénylet után az Amerikai Egyesült Államokkal és a NATO-val is szorosabbra fűzte hazája kapcsolatát, s Algéria több, velük közös hadgyakorlaton is részt vett, sőt a nemzetközi terrorizmus elleni harc egyik fontos bástyájává vált. A 2000-es évektől Buteflíka részt vállalt a szervezet által 1994-ben elindított Mediterrán Párbeszéd nevű programban, így kiterjesztette a lehetőségeit az északabbra fekvő (azaz európai) régiókra is.[40] Algéria a nemzetközi szervezetekben való részvétele mellett a regionális konfliktusok rendezését célzó diplomáciai tevékenységét is igyekezett bővíteni. Az egyik fő eredménye az Etiópia és Eritrea közötti viszály rendezése volt: 2000. december 12-én az általa vezetett béketárgyalások eredményeseknek bizonyultak, és a két hadviselő fél békét kötött. Az országnak a nemzetközi biztonsági helyzet javítása melletti elkötelezettségét mutatta az a tény, hogy 2002. szeptember 11–14. között a nemzetközi terrorizmusellenes konferenciát is ott rendezték meg.[41]

A 2000-es évek közepétől Buteflíka egyre jobban megszilárdította a hatalmát, amit a biztonsági szervezetek és azok vezetője, Ahmed Gaid Szaláh (Ahmed Gaid Salah) tábornok biztosított számára. A rendalapú, erősen szabályozott berendezkedésnek magas ára volt (és van jelenleg is): Algériában az emberi jogok érvényesülése és a demokrácia megvalósulása kisebb-nagyobb akadályokba ütközik, amelyek megoldására még minden valószínűség szerint hosszabb ideig kell várni.[42] A „fekete évtized" alatt kialakult válságos belső helyzetet sikeresen konszolidálta, stabilitást vitt az országba. Mivel a külpolitikát is központi identitáselemként kezelte, az ország 2005-től tagja lett a transzszaharai terrorizmus elleni partnerségnek (*Trans-Sahara Counterterrorism Partnership*, TSCTP),[43] és szerepet vállalt a 2012-es mali konfliktus lezárását célzó tárgyalásokban is, így nagyban hozzájárult a kontinensen a béke megőrzéséhez és a helyi konfliktusoknak az afrikaiak által történő megoldásához is, s ezzel tovább erősítette a be nem avatkozás melletti elkötelezettségét.[44]

Buteflíkánál azonban 2008-ben hasnyálmirigyrákot diagnosztizáltak, majd 2013-ban szívinfarktust kapott. Utána már nehezen tudott megjelenni a nyilvánosság előtt, sokszor csak üzeneteket küldött a népének. Eközben az általa fémjelzett rendszerben mindennapossá vált a nepotizmus és a

korrupció, így a helyzete egyre nehezebb lett. A népszerűtlenségét mutatja, hogy az algériai „arab tavaszt" az váltotta ki, hogy indulni akart a 2019-es választásokon is. Ezt már nem bírta tétlenül nézni az algériai nép, sokan az utcára vonultak, és a tiltakozások a *Hirák* (Hirak), azaz „Mozgalom" nevet viselő felkelésbe torkolltak.[45] A forradalmat végül a katonaság segítségével sikerült leverniük az állami szerveknek, azonban Buteflíkát már nem hagyták újraindulni az elnökválasztáson.[46]

Érdemes néhány szót ejteni a Hirákról, amely tulajdonképpen az Algériában korábban elmaradt „arab tavasz" utólagos kibontakozása volt. Habár a közvetlen kiváltó okának Buteflíka újraválasztási ambíciója tekinthető, a lázadásnak azonban mélyebb társadalmi gyökerei is voltak: az igazságtalan szociális rendszer, az elharapódzó korrupció és a gazdasági nehézségek egyaránt közrejátszottak abban, hogy a rövid ideig tartó, többnyire békés tömegek vonulását jelentő esemény valódi nyomásgyakorlássá vált, és bizonyos változásokat mindenképpen eredményezett – még ha nem is volt olyan földrengésszerű hatása, mint más afrikai és közel-keleti országokban (pl. Tunézia, Egyiptom, Líbia).[47]

2019 óta Abdel-Madzsid Tebbún (Abdelmadjid Tebboune) Algéria elnöke, aki elődje külpolitikai törekvései folytatásaként az ország regionális és nemzetközi diplomáciai szerepének az erősítésére törekszik. Igyekszik a függetlenség elnyerése utáni aranykor diplomáciai erényeit megőrizni, a korábbi, túlságosan merev elveket, ideológiai doktrínákat megreformálni és a modernkori nemzetközi politikai helyzethez igazítani. Tebbún számára már nemcsak a terrorizmussal szembeni globális harc megsegítése a fontos, hanem a hazáját kevéssé érintő, de a régiót nagyon is a hatása alatt tartó radikális iszlamizmus elleni nemzetközi fellépés is. Az al-Káida helyi szervezetei és az utánuk megjelent Iszlám Állam (*Islamic State,* IS) afrikai csoportjai ugyanis a Szahel-övezetben és a kontinens északi részén is jelentős teret nyertek. A líbiai polgárháború, a mali konfliktus és a viszályoktól sújtott többi ország és régió szintén sok fejtörést okoz az algériai vezetésnek, amely az utóbbi időkben a békefenntartásban és a nemzetközi mediációban is komoly szerepet vállal. Emellett az országnak meg kell birkóznia a regionális riválisok (Marokkó, Tunézia, Egyiptom, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emírségek) és a globális nagyhatalmak – az USA, Oroszország, Kína és Európa – befolyásával és érdekérvényesítési törekvéseivel is.[48]

Az algériai kül- és energiapolitika alapjai és regionális dimenziói

Az algériai külpolitika alapvetései

Ahogy a bevezetőben arról már szó volt, az algériai külpolitikai alapelvek tulajdonképpen a mai napig konzisztens módon határozzák meg az ország diplomáciáját. A függetlenség kivívásához vezető, hosszú polgárháborús időszak során a társadalomban kialakult egy olyan értékrend, amely később jelentősen befolyásolta a kormány által hivatalosan meghirdetett külpolitikai álláspontokat. Mivel Algéria a francia gyarmati státuszból való teljes felszabadulást csak hosszas küzdelem árán érte el, természetes, hogy a lakosság a nemzeti függetlenségi mozgalmak és az önrendelkezés elkötelezett hívévé vált,[49] emellett elkötelezett a stabil bilaterális kapcsolatok kialakítása iránt.

Algériának kezdettől fogva a be nem avatkozás az egyik legerősebb külpolitikai alapelve: az ország nem vet be katonai erőt más ellen, és a külföldi hatalmaknak a helyi konfliktusos helyzetek rendezésében való részvételét is elítéli. A nemzetközi politikában ezért a békés megoldásokat támogatja, és lehetőség szerint maga is részt vesz regionális viszályok mediációjában. Erre jó példa a 2012-es mali konfliktus békekötéshez vezető ideiglenes rendezése és a 2011 utáni líbiai helyzet megoldására tett több közvetítői kísérlet is. Tiltakozik a fegyverek alkalmazása és proliferációja ellen, s a konfliktusokba való agresszív katonai beavatkozás lehetőségét is igyekszik visszaszorítani. Ezért támogatja a diplomáciai megoldásokat, a közvetítéses, harcmentes rendezést, a véráldozat elkerülését,[50] Algír ugyanakkor azt is elvárja, hogy az általa védett országok is tartózkodjanak az algériai belső konfliktusok minősítésétől és az azokba történő beavatkozástól,[51] továbbá elveti a külső hatalmak algériai szerepvállalásának a lehetőségét – pl. nem járul hozzá idegen katonai bázisok építéséhez, és nem engedélyezi más országok légiereje számára a légtere használatát. 2026 szeptemberében például Algéria lezárta a légterét az összes egyesült arab emírségekbeli civil és katonai repülőjárat elől, amivel az idegen erőkkel szembeni protekcionista politikáját kívánta tovább erősíteni.[52]

Algéria katona- és biztonságpolitikai ambíciója továbbá a határvédelmének a folyamatos erősítése és az állam belső stabilitásának a megőrzése. Ennek napjainkban az ország déli határszakaszain van különös jelentősége, mivel a nemzetközi terrorizmus egyre inkább olyan észak- és közép-afrikai területekre tevődik át, ahol instabil államalakulatok találhatóak, és ez Algéria biztonságára közvetlen veszélyt jelent.[53]

Az algériai külpolitika regionális dimenziói

Az arab kapcsolatok

Algéria több szempontból is fontos regionális szerepet tölt be: jelentős gazdasági és politikai súllyal rendelkező arab ország, amelynek a geopolitikai és a nyelvi adottságai nemcsak Észak-Afrikában, a Magreben belül, hanem az arab országok közösségében (a 21+1 tagú Arab Államok Ligájában), de még az Iránnal, Törökországgal és Izraellel együtt 25 tagú Közel-Kelet és Észak-Afrika (*Middle East and North Africa,* MENA) államaiban is kiemelkedő szerepet és befolyást biztosítanak. Mivel az arab országokkal szoros szövetséget épített ki, az általuk képviselt közös álláspontok és politikai ügyek Algéria külpolitikai céljaira is alapvető hatással vannak. Talán a legfontosabb kérdés e tekintetben Palesztina és a palesztin nép helyezte, amelyet a többi arab állammal együtt Algéria is igyekszik felkarolni.[54]

Algéria arab identitása már jóval a függetlenség kivívása előtt kialakult, de tényleges, nemzeti összetartó erővé az után vált, hogy az ország leszakadt a francia gyarmatbirodalomról, illetve önálló alkotmányt és törvényeket fogalmazott meg. A származás mellett összetartó erőnek számított az arab nyelv és a kulturális identitástudat is, amely társadalmi és politikai kötőszövetet alkot az egymáshoz közel elhelyezkedő és hasonló azonosságtudattal rendelkező országok között. Algéria e tágabb politikai közösség tagjaként maga is meghatározó szerepet tulajdonít a származási és nyelvi rokonságának, és a gazdasági-politikai jelentősége, valamint a pacifista külpolitikája alapján elért súlyához méltó helyre tart igényt az összetartó arab országok körében.[55] Már korábban is annyira fontosnak tartotta az arab identitását, hogy a függetlenné válását követően – 1962. augusztus 16-án – tagja lett a világ összes arab nyelvű és kultúrájú államát tömörítő Arab Ligának is. A palesztinkérdés mellett más, arab vonatkozású ügyekben is igyekszik az érintett országok segítségére lenni: így Libanon, Szíria, Jemen és Irak támogatása mellett a Perzsa-öböl menti államokkal való együttműködés kiszélesítésére is tett erőfeszítéseket. Ugyanakkor a nemzetközi kapcsolatok ápolására is jutott energiája: 1973-ban, a jom kippuri (másképpen a negyedik arab–izraeli) háború után Algériában tartották az arab csúcsot, majd az első intifáda alatt, 1988 novemberében, a Palesztin Nemzeti Tanács ülését is (amelyen elfogadták az ENSZ BT vonatkozó határozatait). E jelentős diplomáciai események megszervezése is azt bizonyította, hogy Algéria fontos tagja az arab országok közösségének, s annak a világrendben betöltött súlya növelésén fáradozik.[56]

Az iszlám előretörése

Algéria az arab identitása mellett nagy hangsúlyt fektet a vallási hovatartozására is: az iszlám mint meghatározó kulturális és társadalmi közeg, szerves részét képezi az ország társadalmi azonosságtudatának. Ezt a kiemelkedő szerepet bizonyítja az Iszlám Konferencia Szervezetében (*Organization of Islamic Conference*, OIC) való tagsága is. A vallási közösségi érzület miatt számos muszlim témájú nemzetközi ügyet felkarolt: például elítélte a Mohamed prófétát kigúnyoló 2008-as dán karikatúrákat, de állást foglalt Jeruzsálem vallási hovatartozásának a kérdésében is.[57] Az iszlám Algéria számára civilizációs és kulturális ügy is, ezért a Koránt és a vallási útmutatásokat a közoktatásban és a felsőoktatásban is tanítják, a mindennapi életben pedig azok követendő példaként szolgálnak a társadalom számára. A vallás emellett olyan azonosságtudatot jelent, amely a nyugati hatásokkal szemben is erősíteni tudja a nemzeti közösség összetartozását és egységét.[58]

Az afrikai dimenzió

Algéria külpolitikájának az arab és a muszlim identitás erősítése mellett fontos célkitűzése az Észak-Afrika, sőt egész Afrika meghatározó diplomáciai tényezőjévé válás is. A gazdasági, kulturális és földrajzi adottságai révén kivívott regionális szerepe olyan kulcspozícióba emelte, hogy egyaránt képes Afrika és Európa felé hidat képezni. Az afrikai befolyása eseteként még az arab országokban elértével is vetekszik, ezért az mindenképpen fontos dimenziója az algériai külpolitikának.[59]

A nemzetközi kapcsolatai alakítása során igyekszik úgy irányítani a politikáját, hogy a kontinens délebbi országaira is minél nagyobb hatást tudjon gyakorolni, és így Észak-Afrikán kívül a Szahel-övezetre is kiterjeszthesse a diplomáciai érdekérvényesítését. Ennek érdekében (is) lett az Afrikai Unió egyik alapító tagja, vállal szerepet az afrikai közösségekben, és – mint az korábban szóba került – alapította meg a Dél-afrikai Köztársasággal és Nigériával közösen a NEPAD-ot. Algéria más szervezetekbe és vállalatokba is fektetett pénzt és energiát: például közreműködött az Afrikai Gazdasági Fejlesztési Arab Bank *(Arab Bank for Economic Development in Africa)* 1974-es egyiptomi megalapításában, és a CAERT *(Centre Africain d'Études et de Recherche sur le Terrorisme)* alapítójaként a tudományos Afrika-kutatás támogatója is. Az említettek mellett más kulturális, illetve tudományos intézet és szervezetek megalapítása is fűződik, a nevéhez amelyekkel a célja az afrikai közösségi és társadalmi kohézió erősítése.[60] Napjainkra pedig az egész kontinens fontossá vált számára, és ott is szeretne vezető, de legalábbis meghatározó diplomáciai pozíciót szerezni magának.

Az algíri diplomácia a szervezeti tagságokon kívül más módokon is az afrikai népek társadalmi-kulturális-gazdasági érdekei mellett foglal állást, és az erőforrásai révén igyekszik elősegíteni a harmadik világ afrikai országainak a sokrétű fejlődését. Már korábban is részt vállalt az Afrikában kialakult konfliktusok elsimításában: mind az 1990-as évekbeli tuareglázadások megállításában, mind a 2012-es mali válság rendezésében nélkülözhetetlen szerepet töltött be.[61]

A mediterrán erőtér és az energiatartalékok fontossága

Algéria az említetteken kívül még egy régióban fejt ki jelentős kül- és energiapolitikai aktivitást: az Afrikától északra található Mediterráneumban, ahol mindig is prominens szerepe volt. Az Afrika, Európa és Ázsia találkozási pontját alkotó térség voltaképpen nem hatalmas terület, mégis rendkívüli súllyal bír. Energiatranszferek színhelye, biztonsági térségek közötti ütközőpont, gazdasági és energetikai ütőér, egyszóval a földrajzi és politikai észak, dél és kelet közötti összekötő kapocs. A mediterrán régiónak is megvannak a maga kulturális-társadalmi sajátosságai, amelyek nem kevésbé sokfélék, mint az afrikaiak, ráadásul az egyes nagyhatalmak közötti versengések ott is megmutatkoznak.

A legfontosabb konfliktusos ügyek közé tartozik az arab és muszlim világ által kiemelkedő fontosságúnak tartott palesztinkérdés, a líbiai válság, a ciprusi helyzet és a görög–török ellentét, a Balkán számos megoldatlan konfliktusa, valamint a kicsit távolabb fekvő Száhel-országokban uralkodó radikális terrorizmus. Új fejlemény ebben a relációban, hogy a Nyugat-Szaharával összefüggő viták miatt nemrég a spanyol–algériai kapcsolatok is megromlottak.[62] A sok diplomáciai ellentét a régiót hektikussá, de geopolitikai és biztonságpolitikai szempontból nagyon is hangsúlyossá teszi, így az Algéria számára is relevánsnak számít, ezért a lehető legnagyobb figyelmet fordítja rá. A Mediterráneum instabil konfliktusokban is bővelkedik: az élelmiszerbiztonság, a klímaváltozás és a humanitárius válságok rendre krízishelyzeteket teremtenek, és a nemzetközi (illegális) migráció egyik legproblematikusabb útvonala is a területén vezet keresztül. Algéria számára így gazdaságilag, politikailag és diplomáciai téren is alapvető jelentőségű területről van szó.[63]

Az ország diplomáciai jelentőségét tovább növeli a jelenlegi globális energiaválság: az olaj- és gázkészletét ugyanis e régióban tudja közvetlenül és a legnagyobb haszonnal értékesíteni, és már az orosz–ukrán háború kitörése előtt is a harmadik helyen állt – Oroszország és Norvégia után – az Európába gázt szállító országok ranglistáján.[64] Az oroszokat sújtó korlátozások miatt a térségbe irányuló energiakivitele pedig egyre nagyobb arányúvá vált, ami a kitermelői kapacitásai növelésére, új lelőhelyek feltárására és modern

technológiák alkalmazására kényszerítette. Mind több európai országgal és céggel kötött bilaterális egyezményeket, és a geopolitikailag előnyös helyzetét is igyekezett újragondolni, hiszen éppen az egyébként szövetségesének tartott Oroszország gazdasági pozícióit vette át bizonyos mértékben.[65] Az energiaexport növekedésével párhuzamosan azt is felismerte, hogy az Európával kiépíthető strukturális együttműködés további előnyök forrása is lehet, ezért a bilaterális kapcsolatokban a termékek mennyiségi növelése és minőségi javítása mellett az infrastrukturális beruházások is egyre jelentősebb hangsúlyt kapnak.[66] A számára kedvező geopolitikai fordulat és a fellendülő export jótékony hatással van a belső politikai stabilitásra és a társadalmi békére is, ami szintén hozzájárul Algéria külpolitikai szerepvállalásának a hitelességéhez. Mindezek a tényezők a nyugati orientáció viszonylagos térnyerését eredményezik algériai külpolitikában, és pozitív irányba mozdítják el az ország nemzetközi megítélését.[67]

Algéria kapcsolata a Magreb országaival

Marokkó

Algéria és Marokkó viszonya nem mondható zökkenőmentesnek: gyakorlatilag a függetlenségük elnyerése óta (1962 és 1956) különböző intenzitású, de folyamatos konfliktusban állnak egymással. A Magrebben is versenyfutás zajlik a domináns pozícióért, és a két állam a többihez képest erőfölénynyel rendelkezik.

Marokkó Algéria nyugat-afrikai térnyerése miatt aggódik, mivel a térséget a saját érdekszférájának tekinti, miközben Algír is szeretné az ottani befolyási övezetét megtartani, illetve növelni.[68] Már az algériai függetlenségi harcok után, 1963 októberében jelentős konfliktus alakult ki a két ország között, és a korábban említett, egyik félnek sem győzelmet hozó, rövid katonai incidenst, az ún. homokháborút követően folyamatossá vált a diplomáciai konfrontáció. De máig rendezetlen problémaforrást jelent Nyugat-Szahara is: míg Rabat igényt tart a területre, addig az egyik szaharai népcsoport, a szahrávik mozgalma a függetlenség elérésére törekszik, és Algír határozottan támogatja őket. Ezt támasztja alá, hogy a Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság (*Sahrawi Arab Democratic Republic,* SADR) kormánya az algériai Tinduf városában működik, és a hazájukból a marokkóiak által elüldözött szahrávik menekülttáborai is ott találhatók.[69]

A két ország rivalizálásban szerepet játszik az eltérő irányú diplomáciai beágyazottságuk is: míg Algéria a hidegháború óta inkább a szovjet/orosz érdekszférával áll szorosabb kapcsolatban, addig Marokkó hagyományosan a nyugati szövetségeseivel (USA, Franciaország) alkot

partnerséget. Donald Trump amerikai elnök első elnöksége alatt tovább éleződött a helyzet, ugyanis Washington úgy látta helyesnek, ha Marokkó mellé áll a nyugat-szaharai konfliktusban. Mindazonáltal nem ingyen tette: Rabatnak a területi igényei elismeréséért cserébe fel kellett vennie a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel.

A döntés nagyon komoly felháborodást váltott ki Algériában, azonban még nem volt vége az ország vesszőfutásának, mivel 2022-ben Spanyolország is elismerte Marokkónak a Nyugat-Szahara feletti fennhatóságát. Ennek nyomán a magrebi gázszállításban is problémák merültek fel, ugyanis Algéria válaszul elzárta a Marokkón is áthaladó Magreb–Európa-, más néven a Pedro Durán Farell gázvezetéket (*Gas Pipeline Pedro Durán Farell*, GPDF), ami jelentős ellátási gondokat okozott a szomszédos államnak. Egy újabb konfliktust váltott ki az az eset, amikor egy, a nyugat-szaharai területen áthaladó algériai kereskedelmi konvojt megtámadott a helyi függetlenségi mozgalom (a Polisario Front), és Algír a marokkóiakat tartotta felelősnek az incidensért. Bizonyíték híján az ügy elhalt, azonban jól mutatta a két ország tartósan feszült viszonyát,[70] és Nyugat-Szahara ügye alapvető konfliktusforrás maradt Algéria és Marokkó között.[71]

További feszültséget gerjesztett egy kémbotrány is: kiszivárgott információk szerint ugyanis a marokkóiak hatezer algériai állampolgárt figyeltek meg a Pegasus kémprogram segítségével, miközben az ott élő kabiloknak is támogatást nyújtottak. Algír erre visszahívta a nagykövetét, és megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Rabattal, majd 2021-ben még az ország légterét is lezárta a riválisa repülői elől. Rabat és Algír között a mai napig fennmaradt a feszültség: a két ország regionális rivalizálása mellett Algéria a Magreb–Európa-gázvezetéket sem hajlandó megnyitni a szomszédja számára; a kapcsolatok javulásáig így minden bizonnyal több időre lesz szükség.[72]

Tunézia

Habár Tunézia a méretéből és a geopolitikai jelentőségéből adódóan Marokkónál kisebb befolyással bír a Magrebben, mindazonáltal a reginális vezető szerepre törekvő államok számára elengedhetetlen, hogy jó viszonyt ápoljanak vele. Algéria szempontjából is stratégiai jelentőségű a két ország kapcsolata. A nemzetbiztonsága tekintetében fontos feladatot jelent a gazdasági nehézségekkel küzdő szomszédos állam belső stabilitásának a megerősítése, mivel a dzsihadizmus és terrorizmus a 2010-es évek közepétől főként a Tunéziától keletre fekvő Líbiából érkezik Algéria felé, ezért folyamatosan védenie kell a határait. Ráadásul az erőskezű, világiasabb szemléletű vezetők hatalomra kerülését támogató Algéria számára új helyzet állt elő,

amikor az első demokratikus választáson, 2011 októberében, az iszlamista erők jutottak hatalomra Tunéziában. A mérsékelt iszlamista irányvonalat képviselő Ennahda győzelme kisebb aggodalmat keltett az algíri vezetésben, mert jól emlékeztek még arra, amikor az 1990-es években iszlamista terrorhullám söpört végig a saját hazájukon, és azt csak nagy nehézségek árán tudták leverni. Mivel a radikális iszlámot jelenleg sikerül kézben tartania Tunisznak, így a szerepük csak mérsékelt gondot okoz.[73] Algéria a jószomszédi viszonyt és Tunézia stabilitását más módon is igyekszik elősegíteni: 150 millió dolláros fejlesztési hitelt nyújtott az ország gazdasági fejlesztéséhez.[74]

Líbia

Algéria számára az egyik legnehezebben kezelhető partner Líbia, mivel a 2011-es NATO- hadművelet után, illetve Muammar al-Kaddáfi (Moammer Kadhafi) halálával káosz lett úrrá a keleti szomszédjában. 2014-ig még egyfajta átmeneti kormány volt hatalmon ugyan, utána azonban két részre szakadt az ország, és kis csoportok harcoltak egymás ellen a folyamatos polgárháborús helyzetben. Algéria a külpolitikai elveinek megfelelően kimaradt a harcokból, és a NATO-alakulatok líbiai bevetését is ellenezte. A korábban a líbiai hadseregben harcolt tuaregeknek egy jelentős része viszont akkoriban menekült át Maliba, és nagymértékben hozzájárultak az ottani konfliktus kialakulásához. Mivel Algír a diplomáciai megoldás híve, közvetítői szerepet vállalt, és igyekezett a felek békés kiegyezését elérni, ezért mind a saját, mind a külföldi fegyveres erők bevetését elvetette.[75] Ez mindig is az egyik fő rendezési eszköze volt, és szívesebben hagyatkozott az ENSZ-szel való párbeszédre, a líbiai felek meghallgatására, valamint a regionális és a nemzetközi megoldások hangsúlyozására. Esetenként a gazdasági, a pénzügyi vagy a kereskedelmi szektorok közötti együttműködést is fel tudta használni a riválisok álláspontjainak a közelítésére, és a biztonsági kérdésekben is a szövetségkötés jelentőségét hangsúlyozta: például a terrorizmusellenes stratégiák közös egyeztetése, a határvédelem kiszélesítése és az energiabiztonság együttes felügyelete is hasznos lépésnek bizonyult a líbiai agresszió visszaszorítása terén.[76]

Algéria és a Szahel-övezet

Mali

Algéria számára a Szahel-övezetben folytatott diplomácia geostratégiai szempontból igen fontos volt, hiszen annak az északi határán helyezkedik el. Az Észak-Afrika és a Szahel-övezet területén szétszórtan élő tuareg népcsoportok mindig is veszélyforrást jelentettek az egyes országokban, mivel a hontalanságuk és a harcias természetük folyamatos instabilitást okozott, és a függetlenségüket is már sokszor megpróbálták kivívni – felkelések útján. A tuaregek mozgolódásai az 1960-as években kezdődtek, Algéria függetlenségének a kikiáltása idején. Az ország, amely éppen lerázta magáról a gyarmati igát, lelkesen vetette bele magát a diplomáciai tevékenységbe, és a rendszeresen előfordult konfliktusok során a harcoló felek között közvetítői szerepet vállalt. Az eleinte kisebb méretű lázadások helyett a 2000-es évekre új helyzet állt elő: a nacionalista tuaregek mellett Észak-Afrika és a Szahel-övezet területén fokozatosan megjelentek az al-Káidáról leszakadt radikális terrorszervezetek.

Az igazi gondok azonban 2012-ben kezdődtek, amikor az összeomlott Líbiából jelentős számú tuareg zsoldos érkezett Maliba, ahol éppen egy puccs zajlott, és terroristák is tevékenykedtek a területen. A káoszból egy nagy felkelés bontakozott ki, amelynek során a tuareg csoportok csatlakoztak a mali terrorszervezetekhez, és együtt igyekeztek elfoglalni az ország északi régióit – egészen addig, amíg a franciák közbe nem léptek, és 2013-ban, a Szervál művelet keretében el nem fojtották a lázadásokat (bár azok egyes északi és keleti régiókban még sokáig folytatódtak). A vitatott eredményű Szervál után a Barkhane művelet következett, amelynek már sokkal nagyobb volt a hatásköre, így a francia katonák a főként a határ melletti vidékre menekült iszlamista erőkkel szemben is viszonylag sikeresen tudtak fellépni.[77] Algéria a külpolitikai doktrínájának megfelelően ebben a konfliktusban is az állam szuverenitását és a belső egység megőrzését támogatta.[78] A képviselői terrorizmusellenes erőfeszítéseket tettek: egyrészt leültek a partnerekkel tárgyalni, megvizsgálták a Maliban élő tuaregek gazdasági és társadalmi beilleszkedésének a lehetőségét, másrészt a katonai kiképzéshez szükséges szakmai segítséget ajánlottak fel a mali katonaságnak és a kormányerőknek. A konfliktus során szinte végig szerepet vállaltak az algériaiak, olyan szervezetekkel együttműködésben, mint az ENSZ, az Európai Unió, az Afrikai Unió és az OIC. Végül a törekvéseik legalább időlegesen eredményre vezettek, amikor a felek 2015-ben megkötötték az algíri békemegállapodást.[79] A stagnáló, gyenge biztonsági helyzetű Maliban 2020-ban és 2021-ben is puccs zajlott le. Az új

kormányok biztonsági támogatás iránti igényének, valamint a saját afrikai regionális ambícióiknak megfelelően Oroszország a Wagner-csoport (2023 óta Afrika-hadtest) segítségével igyekezett területet és befolyást szerezni az országban. A koncessziók és a biztonsági szerződések révén, illetve a mali kormány és a helyi kereskedelmi létesítmények támogatásával maga is komoly gazdasági és katonai szerephez jutott.[80] Az orosz jelenlét és terrorizmusellenes harc meghatározó eseménye volt a 2023-as kidali offenzíva, amelynek során az Afrika-hadtest egységei a mali erőkkel közösen visszafoglalták Kidal városát, és így a főbb mali városok újra állami fennhatóság alá kerültek, s egy átmeneti, instabilnak nevezhető egység jött létre az országban.[81]

Niger

Algéria a Szahel-övezet országai közül az instabil gazdasági és politikai rendszerű Nigerrel is határos, ezért hagyományosan szoros diplomáciai kapcsolatokat ápol vele. A térség többi országához hasonlóan Nigerben is folyamatosan labilis a biztonsági helyzet, s ennek a következménye volt az Abder-Rahmán Tsiani (Abdourahamane Tiani) erői által kirobbantott 2023-as katonai puccs és a korábbi elnök, Mohamed Bazúm (Mohamed Bazoum) leváltása is. Miközben a gazdaság szétesett, elkeseredett küzdelem zajlott az országban, s a francia katonákat kiűzték, így viszont minimálisra csökkent a terrorizmus ellen bevethető erők nagysága. Algír rögtön felismerte a közvetítési lehetőséget, és felkínálta a segítségét Niameynek, amely azt elfogadta, és a mediáció több-kevesebb sikerrel megkezdődött. A be nem avatkozás elvének pártfogója számára nagy kihívást jelentett, hogy Nigernek segítsen önerőből talpra állni. Az ott uralkodó franciaellenes érzelmek miatt a nyugati beavatkozást – legalábbis ideiglenesen – megakadályozta, de a keleti, illetve az orosz befolyásszerzés (az Afrika-hadtest) megállításához már nem volt elég ereje, így a béketeremtő politikája eddig felemásra sikerült.[82] Algéria számára nemcsak egy diplomáciai szempontból jó döntés az említett államok megsegítése, hanem legalább annyira a kötelessége is, tekintettel a jelentős biztonság- és katonapolitikai súlyára. A Szahel és Észak-Afrika, valamint Európa között betöltött meghatározó szerepe miatt nem engedheti meg magának, hogy a környezetében eluralkodjon a politikai és biztonsági instabilitás.[83]

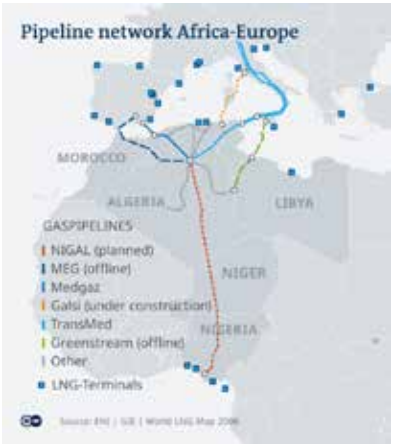
Algéria kül- és energiapolitikája nagyhatalmi perspektívában

Az Európai Unió (Franciaország és Olaszország)

Az Európai Unió és Algéria között több megbeszélés is zajlott – 1994-ben, 1997-ben, majd 2000-ben –, mielőtt a 18 körös tanácskozás végén az EU hajlandó lett Algír terrorellenes stratégiáját megfelelőnek minősíteni. Így a terrorizmusfogalom[84] használhatóságát a korábbi, kizárólag Európára történt korlátozása helyett már az egész világra kiterjesztették. A 2001. szeptember 11-e utáni terrorellenes háborúban való algériai önkéntes részvétel pedig alapvetően megváltoztatta az ország megítélését Európában, ennek köszönhetően az északi partnereivel folytatott tárgyalásokon jobb pozícióba került.[85] Algériának az Európai Unióhoz fűződő kapcsolata mindazonáltal kevésbé mondható barátinak, mint Marokkóé, így a nyugati erőkkel hagyományosan szövetségi viszonyban levő ország több támogatást is kap.

Ugyanakkor Algéria is komoly jelentőséggel bír az EU számára, mivel több gázvezeték is az országon keresztül jut el Európába, és a manapság nagy problémát okozó menekültáradat számottevő része szintén onnan érkezik – mindez javítja a tárgyalási pozícióit az európai országokkal szemben, hiszen azoknak szükségük van a jóindulatára. További felértékelődéséhez vezet az orosz–ukrán háború, ugyanis az EU igyekszik politikailag is maga mellé állítani, és a kritikussá váló ellátási helyzetben a gázszállításaira is egyre inkább igényt tart.[86]

1. ábra[87]
Az Afrika és Európa közötti csővezeték-hálózat

Algéria és az Európai Unió között több vezeték is kiépült, közülük a leghosszabb a 2475 km-es, 110 millió m³/nap teljesítményű Transmed, amely Algériától Tunézián keresztül Olaszországig fut a tenger alatt, kettőnek pedig Spanyolország a célállomása. Az egyik a Marokkón áthaladó, 521 km hosszú és évi 11,6 milliárd m³ teljesítményű Magreb–Európa-gázvezeték, a másik a tengeren át közvetlen összeköttetést biztosító Medgaz, amely 1050 km hosszú, és 8 milliárd m³ az éves teljesítménye.[88] Jól látható, hogy Algéria már most is jelentős szerepet tölt be az EU gázellátásában, azonban egy verseny is megindult Algéria és Marokkó között, amelynek a tétje, hogy melyikük tud több és jobb minőségű gázt szállítani Európába. Először Algéria Nigériával közösen fogott hozzá a Transzszaharai gázvezeték (*Trans-Saharan Gas Pipeline*, TSGP) előkészületeihez, azonban Marokkó szintén a Guineai-öböl menti állammal való együttműködésben szeretne egy tengerpart melletti csővezetéket kiépíteni, amelynek a neve Nigéria–Marokkó-gázvezeték (*Nigeria–Morocco Gas Pipeline*, NMGP) lenne. Jelenleg még tart a vita az érintett országok között, de amelyikük megszerzi a nigériai gázkészlet kitermelési és Európába szállítási jogait, az a másikkal szemben jelentős előnyre tesz szert a magrebi energiacsatában.[89]

Algéria és Franciaország kapcsolatára egyértelműen rányomja a bélyegét a korábbi gyarmati múlt. Hosszú ideig meglehetősen hideg volt a két ország viszonya, és csak Buteflíka uralma alatt kezdett el jelentősebben javulni, annak ellenére, hogy Valéry Giscard d'Estaing francia elnök 1975-ben Algírba, Sadli Bendzsedíd pedig 1983-ban Párizsba látogatott, így az új kapcsolatok megalapozása már korábban megtörtént.[90] Buteflíka szintén ellátogatott Franciaországba (2000. június 14–17-e között), és már nyugodtabb hangot ütött meg az egykori gyarmattartóval szemben, ami a diplomáciai kapcsolatok további javulását eredményezte. 2001. december 1-jén, nem sokkal a New York-i terrortámadás után, Jacques Chirac is felkereste Algériát, és a helyi kormány engedékenyebb külpolitikájának köszönhetően a kapcsolatok fejlődésnek indultak, az egyes algériai városokban nyitott francia konzulátusok pedig még inkább elősegítették a kedvező hangulatot.[91] Ugyanakkor Algír versenytársnak tartja Párizst, és több területen is megvívnak egymással, de főleg a Szahel kapcsán mutatkozik meg az ellenérdekeltségük. Algéria végül – a doktrínái ellenére – segített a Szervál hadműveletben, s az egységei többször is együtt harcoltak a francia alakulatokkal a térségbeli terrorizmus ellen, de a két ország továbbra is a regionális fölényért vetekszik, ami a felek közötti kihívásokkal terhelt közeljövőt vetít előre.[92]

Röviddel az orosz–ukrán háború kitörése előtt – de főleg azt követően – Algéria a volt gyarmatosítója mellett Olaszországgal is egyre jobb kereskedelmi kapcsolatot alakított ki. Mario Draghi után Giorgia Meloni is tárgyalt

az algériai vezetőkkel, amelynek hatására az algériai–olasz árucsere jelentős bővülésnek indult. Mivel a két állam viszonylag közel fekszik egymáshoz, gazdaságilag is érdekeltek a másik fél kisegítésében, és az Ukrajna ellen zajló háború miatt az olaszok (hasonlóan sok más európai néphez) egyre inkább igyekeznek leválni az orosz olajról, ezért az algériaiak számára ez az üzlet is jól jövedelmezővé válhat. Gondot okozhat viszont ez a közeledés az Algériával már régebb óta energetikai üzletet folytató spanyoloknak, hiszen így az olaj vagy a gáz egy nagy része már nem hozzájuk fog áramolni. Kérdés tehát, hogy mennyi marad a spanyolok számára, és Algéria bírja-e a növekvő kitermelési ütemet tartani.[93]

Az Amerikai Egyesült Államok

Algéria és az USA mindig is partnerek voltak, bár változó intenzitással. A hidegháború vége óta az észak-afrikai ország egyoldalú oroszbarátságának a falán már megindultak a repedések, különösen a szeptember 11-i terrortámadás után, amikor is Algír a teljes körű segítségéről biztosította Amerikát. Ugyanakkor problémás ügyeik mindig is akadtak. Ilyen volt Nyugat-Szahara megítélése, a palesztinkérdés, a NATO líbiai beavatkozásának ügye. Mindenesetre a legújabb politikai események alapján úgy tűnik, Algír és Washington egyre jobb diplomáciai kapcsolatba kerül egymással, bár ezt a képet némileg beárnyékolja, hogy az USA Nyugat-Szahara ügyében Marokkó mellett kötelezte el magát.[94] Tehát Algériának a nyugati országokkal való jobb kapcsolatok kiépítésére irányuló törekvései ellenére bizonyos feszültségforrások láthatóan továbbra is fennmaradnak.[95]

Oroszország

A Szovjetunió/Oroszország és Algéria a hidegháború évei óta jó gazdasági-ideológiai jellegű viszonyt ápol egymással. A 20. század második felében kialakult ideológiai szövetség mellett a későbbiekben a geopolitikai-stratégiai érdekek is arra ösztönözték a feleket, hogy többféle együttműködést is kialakítsanak. Moszkva Algériának az el nem kötelezettek mozgalmában és a függetlenedő államok autonómiatörekvéseiben játszott szerepe miatt is támogatta az országot, és a közös érdekeik mentén egy hosszú távú, mély szövetség alakult ki közöttük. Algéria ezért a mai napig, ha csak teheti, az ENSZ-ben és egyéb szervezetekben is Oroszország mellett szavaz, és a különböző nemzetközi problémák megoldásában szintén segítik egymást.

Oroszország jelentős gazdasági és a legfontosabb haderőfejlesztési partnere lett Algériának. Ahogy az korábban már szóba került, a két hidegháborús nagyhatalom rivalizálása Nyugat-Szahara ügyében is tapasztalható volt,

hiszen az amerikaiak által támogatott Marokkóval szemben a szovjetek/oroszok Algériának nyújtottak segítséget, ami tovább erősítette a kapcsolatukat. Algéria azonban a 2019-es Hirák idején nem mindig kapta meg az általa várt erősítést Oroszországtól, és amikor a BRICS-be való felvétellel próbálkozott, akkor sem érezhette Moszkvát igazán maga mögött. Összességében azonban a két fél kapcsolata továbbra is jónak és stabilnak mondható.[96] A korábbi elvi elkötelezettség és az egymásra utaltság már részben a múlté, de még mindig szívesen kereskednek egymással, és a vitás geopolitikai, gazdasági és biztonságpolitikai kérdésekben is támogatják egymást.[97] Az oroszoknak az erősödő száheli jelenléte azonban nem mindig áll Algéria érdekében. Például a Maliban harcoló (mostanában éppenséggel onnan kihátráló) Africa-hadtest olyan tekintélyt tudott elérni, amely már az algériai diplomáciai befolyást is jelentősen csökkentette.[98] Ráadásul Algéria napjainkra – ahogy az az előző fejezetekből kiderült – a nemzetközi gáz- és olajkereskedelem terén bizonyos fokig a riválisa lett Oroszországnak.

Kína

Algéria számára Kína viszonylag újsütetű jelentős nemzetközi partnernek számít, de a kapcsolatuk jól illeszkedik az ázsiai nagyhatalomnak az utóbbi évtizedekre jellemző ambiciózus Afrika-politikájába. Algír – a hagyományos keleti gazdasági-politikai orientációja részeként – Oroszország mellett Kínával is jó kapcsolatot ápol, s a két hatalmat mintegy versenyezteti az algériai befolyásszerzésért.

Kínának az Afrikával kapcsolatos, gazdasági racionalizmuson alapuló, visszafogott külpolitikáját Algéria szimpátiával fogadja, azonban a gazdasági és a politikai jó viszony ellenére nem mindig egyértelmű számára, hogy mennyire bízhat meg a keleti partnerében. Peking ugyanis az észak-afrikai ország számára fontos ügyekben sokszor megkerüli a határozott állásfoglalást, és ezt Algír nehezményezi. Kína nemcsak Palesztina és Nyugat-Szahara kérdésében tartózkodott a véleménynyilvánítástól, hanem Algéria BRICS-tagságát illetően is.[99] Eközben a kulturális, oktatási és társadalmi kapcsolatok erősítése mellett arra is törekszik, hogy a kereskedelem tovább bővüljön a két ország között.

Míg Algéria olaj- és földgáztartalékai Kína szemében komoly vonzerőt jelentenek, az észak-afrikai országnak a diplomáciai közeledés közben az aktuális geopolitikai tényezőket is figyelembe kell vennie: az európai kereskedelmi kapcsolatai szorosabbá válása politikai és gazdasági tekintetben is részben ellentétes Kína érdekeivel. Algírnak ma igen összetett és felelősségteljes kül- és energiapolitikát kell folytatnia ahhoz, hogy a hagyományos keleti partnersége ellenére ne haragítsa magára a nyugati országokat

(Európát és az USA-t) sem.[100] Peking diplomáciájára az óvatos, de asszertív törekvések összessége jellemző, amely az ideológiai semlegesség, a szuverenitás és az el nem kötelezettség alapjaira épül. Ennek az agresszivitásnak a látszatát is kerülő, kizárólag gazdasági befolyásszerzésre törekvő külpolitikának a része a kényes kulturális, társadalmi vagy politikai ügyek kerülése, ez az oka annak, hogy más afrikai országok lakosságához hasonlóan az algériai nép is szívesen fogadja a kínaiak közeledését.[101]

Összefoglalás

Algériának a 20–21. századi történelme során a külpolitikája konzekvens elvekre épült, és az ország mindig igyekezett az alapvető értékeihez hű maradni. A függetlenségi harcából és a nemzeti öntudatra ébredéséből fakadó gyarmatosítás- és beavatkozásellenessége mellett mindmáig kitart. A MENA régió arab és muszlim öntudatú államai közül az egyik legstabilabb, legkiszámíthatóbb külpolitikát képviselte, így az állhatatossága és a közös regionális ügyekért való kiállása fontos és megbízható tényezővé tette az arab, az afrikai és a mediterrán világban. Végső soron ez a szilárd, más régiós országokéhoz képest szokatlan elvhűség juttatta el Algériát a Magreb térség domináns szerepébe. A diplomáciai elképzeléseit mindig igyekezett úgy alakítani, hogy az egyes régiók különböző azonosságtudatú népeinek megoldást kínáljon, és a kitartásának, az elkötelezettségének köszönhetően sok helyütt komoly befolyást tudott szerezni.

A környező és a távolabbi országok, regionális erők és nagyhatalmak között egyensúlyozó politikájából szinte szükségszerűen következett, hogy nemcsak a saját térségén belüli erőpróbákban múlta – és múlja – felül a rivalisait, hanem egyes meghatározó nemzetközi szervezetekbe (pl. BRICS) való felvétele is napirendre került. 1958 óta az algíri külpolitika jelentősen megváltozott, és Algéria nemzetközi kapcsolatrenszere, valamint a diplomáciai szerepvállalása is fokozatosan erősödött. Mindez a geopolitikai helyzetének a felértékelődése mellett az állhatatos és értékorientált külpolitikájának tudható be. Annak ellenére, hogy bizonyos esetekben (Nyugat-Szahara vagy Palesztina ügye) nem tudta érvényre juttatni az álláspontját, összességében mégis kimondható, hogy az 1990-es évek zűrzavarából egy meghatározó és elismert, arab, afrikai, muszlim és mediterrán identitású diplomáciai középhatalommá vált. A törekvései eredményeképpen belátható közelségbe került az olyan regionális nagyhatalmak státuszához, mint Japán vagy a Dél-afrikai Köztársaság, és már a nagyhatalmaknak (USA, Oroszország és Kína) is számolniuk kell vele.

Algéria külpolitikájának egy másik rendkívül fontos támasza az energiabiztonság és -kereskedelem iránti igény. A hatalmas gáz- és olajtartalékainak

köszönhetően erős regionális szereplő, és az energiahordozók piacán is komoly szerepet tölthet be, amennyiben képessé válik arra, hogy a kereskedelmi kapcsolatait a politikai érdekeinek és a diplomáciai realitásoknak megfelelően kezelje.

Az algíri vezetésnek sikerült féken tartania a radikális iszlámot is, sőt e téren segítséget tudott nyújtani a szomszédainak és a régiójában fekvő más országoknak is. A terrorizmus veszélyének a minimalizálása és a gazdasági bevételek növekedése egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy a sok megoldatlan társadalmi probléma (szociális egyenlőtlenségek, a fiatalok tömeges munkanélkülisége, a szabadságjogok korlátozott érvényesülése stb.) ellenére az ország politikai rendszere viszonylag stabilnak tekinthető.

Az ország elmúlt évtizedeinek a történései segítenek megválaszolni a tanulmány elején feltett legfontosabb kérdést, hogy Algéria hosszú távon is megbízható politikai és kereskedelmi partnere tud-e maradni Európának. Úgy tűnik, Algír ki akarja váltani az orosz energiaszállítások egy részét, és ezzel felelősséget visel az Európai Unió energiabiztonságáért, ugyanakkor politikailag nem kívánja elkötelezni magát a nyugati értékrend és külpolitika céljai mellett, s fenntartja, sőt fejleszti a keleti partnereivel – Oroszországgal és Kínával – való szoros kapcsolatait. Az elemzés alapján tehát óvatos visszafogottsággal kijelenthető, hogy az algériai vezetés tartósan semleges, békepárti és megbízható külpolitikája, valamint a két fél egyre szorosabb kölcsönös gazdasági függése miatt a bizalom megelőlegezhető. De ehhez szükség lehet a másik oldal (az Európai Unió) részéről is arra, hogy – a kínai külgazdasági aktivitás figyelmes elemzése és bizonyos tanulságok levonása alapján – a közös politikai érdekeket, nem pedig az eltérő értékrendet és egyéb preferenciákat hangsúlyozza a kapcsolatépítés során. Ez esetben a legtöbb geopolitikai és gazdasági területen tartósan javulhatnak az algériai–európai kapcsolatok. A politikai erőviszonyok ilyetén alakulását Oroszország és Kína nem nézi majd jó szemmel ugyan, de érdemben nem tudják megakadályozni azt, és a saját politikai-gazdasági érdekeik védelmében nem is fognak az Algériával való konfliktusok kiélezésére törekedni. Ezen a szcenárión várhatóan az sem változtat érdemben, ha a globális politikai fejlemények következtében az ország külpolitikai és külgazdasági potenciálja esetleg még tovább nő, mivel a BRICS-országok – leendő – teljes jogú tagjaként és a szervezet által biztosított nemzetközi háttérrel a nyugati világgal szemben is érvényesíteni tudja majd a saját politikai és gazdasági érdekeit.

Jegyzetek

1 Az arab vagy közel-keleti/afrikai szavak átírásához Ligeti Lajos és Terjék József: *Keleti nevek magyar helyesírása* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1981) c. munkáját használtam fel.
2 Mortimer, Robert A.: „Global Economy and African Foreign Policy: The Algerian Model", *African Studies Review*, 27., no. 1. (1984): 4. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1017/S0002020600010945.
3 Kanyó András: *Versenyfutás az olajért* (Budapest: Táncsics Könyvkiadó, 1976), 137–142. o.
4 Szurovy Géza és Máthé Lajos: *Fények a Szaharában* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1984), 215–223. o.
5 Probáld Ferenc és Szegedi Nándor: *Afrika és a Közel-Kelet gazdaságföldrajza* (Budapest: Tankönyvkiadó, 1983), 149. o.
6 *TheGlobalEconomy.com*, „Oil Reserves – Country Rankings", https://www.theglobaleconomy.com/rankings/oil_reserves/ (a letöltés ideje: 2026. március 2.).
7 *Relief Central*, „Natural Gas – Proved Reserves", https://relief.unboundmedicine.com/relief/view/The-World-Factbook/563807/0/Natural_gas___proved_reserves?refer=true (a letöltés ideje: 2026. március 2.).
8 Olaszország 2022-ben megújította Algériával a gázimportja feltételeit, és 22 milliárd helyett 31 milliárd m3 gázt fog vásásrolni tőle. Így az európai import jelentősen megnövekedett. Profazio, Umberto: „Pipeline Politics: Algeria, Italy and the Great Game in North Africa", *IRIS Observatory of the Maghreb*, https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2025/04/ObsMaghreb_2025_04_17_Pipeline_algerie_Note_EN.pdf (a letöltés ideje: 2026. szeptember 13.), 2. o.
9 Zoubir, Yahia H.: „Algeria's Foreign Policy in the Post-Hirak Era", *Middle East Council on Global Affairs*, https://mecouncil.org/publication/algerias-foreign-policy-in-the-post-hirak-era/ (a letöltés ideje: 2026. március 6.), 5. o.
10 Hammou, Samia és Pairault, Thierry: „Commerçants et travailleurs chinois en Algérie" in Chine–Algérie: une relation singulière en Afrique, szerk. Pairault, Thierry és Talahite, Fatiha (Párizs: Riveneuve éditions, 2014), 162. o.
11 Ld.: J. Nagy László: *Az algériai háború, 1954–1962* (Szeged: Universitas Szeged, 2010), 11. o.
12 Zaghlami, Laeed: „Public Diplomacy and Soft Power in Algeria's Foreign Policy" in *The Routledge Handbook of Soft Power*, szerk. Chitty, Naren, Ji, Li, Rawnsley, Gary D. és Hayden, Craig (Abingdon, Oxon, New York: Routledge, 2017), 326. o.
13 Mortimer, Robert A.: „Algerian Foreign Policy: from Revolution to National Interest", *The Journal of North African Studies*, 20., no. 30. (2015): 1. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1080/13629387.2014.990961.
14 J. Nagy László: „A szocialista kísérlettől az iszlám kísértésig: a független Algéria harminc éve (1962–1992)", *Múltunk*, 38., no. 2–3. (1993): 131–134.
15 J. Nagy László: „Új állam születik: Algéria, 1962", *Külügyi Szemle*, 13., no. 3. (2014): 108, 113–116.

16 Pritz Helga: „A nemzet születésének algériai útja" in *Frankofón Afrika*, szerk. Brucker Balázs és Kruzslicz Péter (Szeged: SZTE Frankofón Egyetemi Központ, 2022), 128–129. o.
17 Az 1963-as homokháború egy kisebb konfliktus volt Algéria és Marokkó között, amely harci cselekményekig fajult. A kitörése okai között szerepelt a határkérdések problémája: a franciák által létrehozott, önkényes határvonalak nem mindig fedték le az etnikai elrendeződést, ami sértette az egyes országok elképzeléseit. Marokkó a Nagy-Marokkó-elmélet *(Allal el-Fassi)* alapján is igényt tartott jelentős nagyságú algériai területekre. A háború októbertől novemberig tartott, és a bamakói értekezlet vetett neki véget. A „nyertes", Algéria megtarthatta a területeit, így Marokkó nem érte el a célját. Nagy Georgina: „Nemzetállamok kialakulása a Maghreb térségben. A marokkói–algériai »homokháború«", *Mediterrán Világ*, no. 23. (2012): 129–134.
18 Benantar, Abdennour: „Algeria's Security Policy: Transformations and Dilemmas in the Context of Regional Unrest and Internal *Hirāk*", *Al-Muntaqa*, 5., no. 2. (2022): 67. Elektronikusan elérhető: https://almuntaqa.dohainstitute.org/en/issue011/Pages/art04.aspx; Besenyő János: *Western Sahara* (Pécs: Publikon Publishers, 2009), 68–71. o. Elektronikusan elérhető: https://mek.oszk.hu/12900/12953/.
19 Boukerboua, Ahlem: „Algerian Foreign Policy and International Reality Requirements", *The Journal of El-Ryssala for Studies and Research in Humanities*, 9., no. 3. (2024): 34. Elektronikusan elérhető: http://dspace.univ-khenchela.dz:4000/items/ca1fedbb-0a69-4592-b274-750754f947d2.
20 Saddiki, Said: „Will Algerian Foreign Policy Change towards Its Neighbors in the Next Decade?", *Moroccan Institute for Policy Analysis*, https://mipa.institute/wp-content/uploads/2020/03/Said-Saddiki-Article-ENGLISH.pdf (a letöltés ideje: 2026. március 2.).
21 Mortimer, Robert A.: „Algerian Foreign Policy in Transition" in *State and Society in Algeria*, szerk. Entelis, John P. és Naylor, Phillip C. (London, New York: Routledge, 2019), 241. o.
22 Uo., 2. o.
23 Mortimer: „Global Economy and African Foreign Policy", 6. o.
24 J. Nagy László és Ferwagner Péter Ákos: „Az V. Köztársaság algériai és afrikai politikája" in *A jelenkori Franciaország II.*, szerk. Türke András István (Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó Kft., 2021), 221. o.
25 Tóthné Nagy Magdolna: *Belgrádtól Delhiig* (Budapest: Kossuth Kiadó, 1984), 48–50. o.
26 Benantar: „Algeria's Security Policy", 68. o.
27 Besenyő János: *Participation of Hungary in African Operations between 1989–2019* (Budapest: Óbudai Egyetem, 2019), 74–76. o. Elektronikusan elérhető: https://real.mtak.hu/100069/1/dr.BesenyoJanoskonyv_teljes_WEB.pdf.
28 A palesztinkérdés mellett a nyugat-szaharai konfliktus a másik legmegosztóbb ügy az arab világban. A térség értékét növeli az ott található, jelentős mennyiségű foszfát. A terület ugyanúgy gyarmatosítás alatt állt, mint Marokkó, Tunézia vagy Algéria, de míg azok az ötvenes-hatvanas években felszabadultak,

addig Nyugat-Szahara helyzete továbbra sem tisztázódott. A hovatartozásának a kérdése a mai napig vitatott: Marokkó igényt tart rá, Algéria viszont a helyi lakosok, a szahrávik függetlenségi törekvését támogatja. A helyzet rendkívül sok vitát generált az arab világban, és megnehezíti a Magreb-országok együttműködését. Lásd: Lengyel István: *A Polisario* (Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1980), 5–6. o. A szahrávi nép felszabadulás iránti vágya 1973-ra intézményesült: megalakult a Polisario Front, és a mozgalom a mai napig a függetlenség megvalósításáért küzd. További részletek: Harkai István: „Merre tovább Polisario? Gondolatok Mohamed Abdelaziz halálának alkalmából" in *Közel Afrikához: A válságkezelés és a stabilizáció lehetőségei és kihívásai a fekete kontinensen*, szerk. Marsai Viktor és Vogel Dávid (Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2017), 25–26. o. A mozgalom harcosai gerillataktikákra építették a harcukat, amelyet inkább kevesebb, mint több sikerrel vívtak a katonai és pénzügyi fölénnyel rendelkező Marokkóval szemben. A támadásaik hatékonyságát nagymértékben csökkentette a Marokkói homokfal (Berm) amelynek az építését már 1980-ban elkezdte a királyság a területei védelmére. Erről lásd: Besenyő János: „Guerrilla Operations in Western Sahara: The Polisario versus Morocco and Mauritania", *Connections: The Quarterly Journal*, 16., no. 3. (2017): 44–45. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.11610/Connections.16.3.02.

29 Mortimer: „Algerian Foreign Policy", 2. o.

30 Zaghlami: „Public Diplomacy and Soft Power", 331. o.

31 Az ötvenes-hatvanas évektől (a függetlenségek kivívásától) a nyolcvanas évek végéig egy társadalmi kibontakozási folyamat zajlott, amely lehetővé tette egy szoros együttműködés, az Arab Magreb Unió (*Union du Maghreb Arabe,* UMA) megszervezését. Sajnos az UMA a belső konfliktusai (nyugat-szaharai válság stb.) miatt nem tudott kiteljesedni, és bár a jelenlegi formájában nem igazán működőképes, a későbbiekre vonatkozóan ígéretes formációnak mondható. Lengyel István: *Országok az Atlasz vonzásában: A Maghreb Arab Unió esélyei* (Győr: Kairosz Kiadó, 2006), 439–440. o.

32 Pákozdi Nóra: „Algeria's Strategic Position: The 21th Century's Security Challenges and Efforts towards Regional Stabilization in Algeria" in *The Dynamics of Conflicts in Africa in the Early 21th Century*, szerk. Besenyő János és Marsai Viktor (Budapest: Dialóg Campus, 2018), 132. o.

33 Pákozdi Nóra: „Algéria geopolitikai jelentősége az Arab Tavasz előtt és után", *Honvédségi Szemle*, 145., no. 3. (2017): 53. Elektronikusan elérhető: https://real.mtak.hu/124573/1/HSZ_2016_145_3_Pakozdi_Nora.pdf.

34 Boukhars, Anouar: „Algerian Foreign Policy in the Context of the Arab Spring", *Carnegie Endowment for International Peace*, https://carnegieendowment.org/posts/2013/01/algerian-foreign-policy-in-the-context-of-the-arab-spring (a letöltés ideje: 2026. március 5.).

35 A „fekete évtized" során az Iszlám Üdvfront (*Front islamique du salut*, FIS) nevű iszlamista párt felemelkedésével a vallásosság újra teret nyert az országban. 1992. januárban majdnem sikerült hatalomra is kerülnie, de azt végül a politikai vezetés megakadályozta. Attól kezdve a radikális szalafita iszlamisták – főleg a Fegyveres Iszlám Csoport (*Groupe Islamique Armé*, GIA) egészen 1997-ig

terrorista merényletek sokaságát követték el a hatalommal szembeni harcuk részeként. Végül a szervezeteik kudarcot vallottak, és az állam visszavette a teljes irányítást az instabil ország felett. Kepel, Gilles: *Dzsihád* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2007), 421–422. o.

36 Pákozdi: „Algeria's Strategic Position", 133–134. o.

37 Lounnas, Djallil: „The Impact of ISIS on Algeria's Security Doctrine", *Middle East Policy*, 24., no. 4. (2017): 118–119. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1111/mepo.12311.

38 Chourouk, Mestour és Riad, Bouzerb: „Algerian Security Policy: Facing Challenges in Its Regional Context", *Legal and Political Research*, 9., no. 1. (2024): 807. Elektronikusan elérhető: https://asjp.cerist.dz/en/article/251471.

39 Zaghlami: „Public Diplomacy and Soft Power", 331. o.

40 Mortimer: „Algerian Foreign Policy", 9–12. o.

41 Zoubir, Yahia H.: „The Resurgence of Algeria's Foreign Policy in the Twenty-First Century", *The Journal of North African Studies*, 9., no. 2. (2004): 170–171. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1080/1362938042000323428.

42 Entelis, John P.: „Algeria: Democracy Denied, and Revived?", *The Journal of North African Studies*, 16., no. 4. (2011): 662.

43 Tlemçani, Rachid: „Algeria under Bouteflika: Civil Strife and National Reconciliation", *Carnegie Middle East Center, Carnegie Papers*, no. 7. (2008): 13–14 Elektronikusan elérhető: https://carnegieendowment.org/files/cmec7_tlemcani_algeria_final.pdf.

44 Hamza, Assiya: „Can France and Algeria Find Common Ground on Mali?", *France24.com*, https://www.france24.com/en/20121212-algeria-mali-france-common-ground-crisis-military-intervention (a letöltés ideje: 2026. május 6.).

45 Zaghlami, Laeed: „The Hirak as New Soft Power Asset for Algeria", *Journal of Media and Society*, 6., no. 2. (2022): 769–770. Elektronikusan elérhető: https://asjp.cerist.dz/en/article/215539.

46 Nyaburi Nyadera, Israel és Agwanda, Billy: „Algeria's Turbulent Path to Democracy: Missed Chances and the Fall of Abdelaziz Bouteflika", *International Journal of Politics and Security,* 1., no. 2. (2019): 52–53.

47 Zaghlami: „The Hirak as New Soft Power", 769–770. o.

48 Zoubir: „Algeria's Foreign Policy in the Post-Hirak Era".

49 Benantar: „Algeria's Security Policy", 66–67. o.

50 Moussaoui, Farouk Kouider: „The Algerian National Security Challenges in Light of the World Politics Transformation", *The Journal of Legal and Political Researches*, 5., no. 1. (2023): 11. Elektronikusan elérhető: https://asjp.cerist.dz/en/article/217931.

51 Chourouk és Riad: „Algerian Security Policy", 804–805. o.

52 Choukeir, Jana: „Algeria Cuts Diplomatic Ties with the UAE", *Reuters*, https://www.reuters.com/world/middle-east/algeria-cuts-diplomatic-ties-with-uae-algerian-state-tv-says-2026-09-10/ (a letöltés ideje: 2026. szeptember 13.).

53 Chourouk és Riad: „Algerian Security Policy", 805. o.

54 Boukerboua: „Algerian Foreign Policy", 35. o.

55 Moussaoui: „The Algerian National Security", 12. o.

56 Djendi, Sarra: „The Arab–African Dimension in Algerian Foreign Policy", *World Politics*, 8., no. 1. (2024): 16. Elektronikusan elérhető: https://asjp.cerist.dz/en/article/247082.
57 Boukerboua: „Algerian Foreign Policy", 35. o.
58 Moussaoui: „The Algerian National Security", 12. o.
59 Boukerboua: „Algerian Foreign Policy", 35. o.
60 Djendi: „The Arab–African Dimension", 18–19. o.
61 Lounnas, Djallil: „The Algerian Strategy in the Sahel: Shift or Adaptation?", *RLS Research Papers on Conflict and Peace Studies in North Africa and the Sahel*, no. 1. (2021). Elektronikusan elérhető: https://rosaluxna.org/wp-content/uploads/2021/11/the-algerian-strategy-in-the-sahel-2-1021.pdf.
62 Dworkin, Anthony: „North African Standoff: How the Western Sahara Conflict Is Fuelling New Tensions between Morocco and Algeria", *European Council on Foreign Relations*, https://ecfr.eu/publication/north-african-standoff-how-the-western-sahara-conflict-is-fuelling-new-tensions-between-morocco-and-algeria/ (a letöltés ideje: 2026. szeptember 13.), 2–3. o.
63 Boukarras, Roukai: „The Mediterranean: A Geopolitical Orbit of Algerian Foreign Policy", *World Politics*, 8., no. 1. (2024): 61–63. Elektronikusan elérhető: https://asjp.cerist.dz/en/article/247085.
64 Tahchi, Belgacem: „Algerian Gas to Strengthen Energy Security of the European Union: Policy, Capacity and Strategy", *Energy Reports*, 11. (2024): 3600. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1016/j.egyr.2024.03.022.
65 Escribano, Gonzalo: „Another Round of Algerian Gas for Europe", *Real Instituto Elcano Royal Institute, ARI,* 40. (2025): 6. Elektronikusan elérhető: https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/another-round-of-algerian-gas-for-europe/.
66 Khelfi, Rafik, Cheriet, Oualid, Guessas, Tayeb és Bouchareb, Nasser: „The Impact of the Russian–Ukrainian Conflict on Algeria–EU Energy Cooperation", *Revista Processus de Estudos de Gestão, Jurídicos e Financeiros*, 16., no. 50. (2025): 22. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.5281/zenodo.15342663.
67 Oussama, Bouarfa és Belkacem, Boudali: „The European Union's Shift towards Algerian Gas as a Solution to the 2022 Energy Crisis", *Journal of Business Administration and Economic Studies*, 10., no. 2. (2024): 466. Elektronikusan elérhető: https://asjp.cerist.dz/en/article/258007; Voytyuk, Oksana: „Scenarios for Diversification of EU Natural Gas Supplies from Algeria", *African Studies Quarterly*, 22., no. 1. (2023): 33–34.
68 International Crisis Group, „Algeria and Its Neighbours", *Middle East and North Africa Report,* 164., no. 12. (2015): 9–10. Elektronikusan elérhető: https://www.crisisgroup.org/rpt/middle-east-north-africa/algeria/164-algeria-and-its-neighbours.
69 Besenyő János: „Saharawi Refugees in Algeria", *Academic and Applied Research in Military Science*, 9., no.1. (2010): 67–78. Elektronikusan elérhető: https://real.mtak.hu/83783/.

70 Dworkin, Anthony: „North African Standoff: How the Western Sahara Conflict Is Fuelling New Tensions between Morocco and Algeria", *European Council on Foreign Relations*, https://ecfr.eu/publication/north-african-standoff-how-the-western-sahara-conflict-is-fuelling-new-tensions-between-morocco-and-algeria/ (a letöltés ideje: 2026. március 10.).
71 Szabó Zsolt: „The Security Policy Effects of the Algerian–Moroccan–Spanish Debate on Gas on Europe in the Light of the Russian–Ukrainian War", *Journal of Central and Eastern European African Studies*, 3., no. 3. (2023): 97–98. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.59569/jceeas.2023.3.3.211.
72 Bianchi, Andrea: „Morocco at Crossroads", *Leo Rugens – Sconfinamenti,* https://leorugens.wordpress.com/wp-content/uploads/2025/11/bianchi_guest_analysis.pdf (a letöltés ideje: 2026. szeptember 13.), 8. o.
73 International Crisis Group, „Algeria and Its Neighbours", 19–20. o.
74 Saddiki: „Will Algerian Foreign Policy", 9–10. o.
75 International Crisis Group, „Algeria and Its Neighbours", 14–16. o.
76 Khaldi, Ahmed: „The Strategic Options of Algerian Policy towards the Libyan Crisis: Approaches to Resolution and Implications of Escalation", *Legal and Political Research*, 9., no. 2. (2024): 304–305. Elektronikusan elérhető: https://asjp.cerist.dz/en/article/261709.
77 Tánczos Mariann és Fejérdy, Gergely: „Forced Withdrawal: The Case of France in the Sahel Region", *Journal of Central and Eastern European African Studies*, 3., no. 4. (2024): 34–35. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.59569/jceeas.2023.3.4.242.
78 Zoubir, Yahia H.: „Algeria and the Sahelian Quandary: The Limits of Containment Security Policy" in *The Sahel: Europe's African Borders*, szerk. Ghanem-Yazbeck, Dalia, Tejudo, Raquel Barras, Faleg, Giovanni és Zoubir, Yahia H. (Barcelona: European Institute of the Mediterranean, 2018), 73–75. o.
79 Zaghlami: „Public Diplomacy and Soft Power", 332–333. o.
80 Horak, Lukas, Drmotova, Kristyna, Stodola, Petr és Kutej, Libor: „Building the »Russieafrique«: Russian Influence Operations Changing the Geopolitics in the Sahel". *Strategic Review for Southern Africa*, 46., no. 1–2. (2025.): 92. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.35293/srsa.v46i1.5077.
81 Faulkner, Christopher, Parens, Raphael és Plichta, Marcel: „Africa Corps: Has Russia Hit a Ceiling in Africa?", *CTC Sentinel*, 17., no. 11. (2024): 27. Elektronikusan elérhető: https://ctc.westpoint.edu/africa-corps-has-russia-hit-a-ceiling-in-africa/.
82 Naïli, Meriem és Wittemyer, Sophia R.: „Legitimacy, Regionalism, and Efficacy: Algeria's Role in Modern West African Security Dilemmas", *Journal of Central and Eastern European African Studies*, 5., no. 2. (2025): 33–36. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.12700/jceeas.2025.5.2.361.
83 Chourouk és Riad: „Algerian Security Policy", 813. o.
84 A terrorizmus fogalmának a nemzetközi meghatározásához lásd az FBI hivatalos honlapját, amely szerint kétféle terrorizmus létezik: belföldi és nemzetközi. A belföldi terrorizmus definíciója: „Egyének és/vagy csoportok által ideológiai célok előmozdítása érdekében elkövetett erőszakos bűncselekmények, amelyek

lehetnek politikai, vallási, társadalmi, faji vagy környezeti jellegűek." A nemzetközi terrorizmus meghatározása: „Egyének és/vagy csoportok által elkövetett erőszakos bűncselekmények, amelyeket meghatározott külföldi terrorista szervezetek vagy államok inspiráltak, vagy azokkal kapcsolatba hozhatóak." *FBI,* „Terrorism", https://www.fbi.gov/investigate/terrorism (a letöltés ideje: 2026. május 7.). A nemzetközi terrorizmus a CIA megfogalmazásában: „A terrorizmus erőszak vagy erőszak által kiváltott fenyegetés célzott alkalmazása politikai célok elérése érdekében, félelemkeltés, fenyegetés vagy kényszerítés révén. Általában bűncselekménnyel jár együtt – amely gyakran szimbolikus jelentéssel bír –, és igyekszik a közvetlen áldozatán túlmutató hatást kiváltani. A nemzetközi terrorizmus a cselekmény végrehajtása, a szándék, az áldozatok nemzetisége és a rendezés tekintetében átlépi a nemzetek határait. A cselekményeket általában úgy tervezik el, hogy azok széles körű nyilvánosságot vonzzanak, mert a céljuk, hogy felhívják a figyelmet az elkövetők létezésére, okaira vagy követeléseire." Special Assistant-NIO Support: „Approved for Release 2004/06/15: CIA-RDP91M00696R000200050015-4", *Central Intelligence Agency,* https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP91M00696R000200050015-4.pdf (a letöltés ideje: 2026. május 7.).

85 Zoubir: „The Resurgence of Algeria's Foreign Policy", 176. o.

86 Dworkin: „North African Standoff", 13–15. o.

87 Holleis, Jennifer és Schwikowski, Martina: „Europe Looks to Africa to Fill Natural Gas Gap", *Natural Gas World,* https://www.naturalgasworld.com/europe-looks-to-africa-to-fill-natural-gas-gap-96716 (a letöltés ideje: 2026. szeptember 13.).

88 Tahchi: „Algerian Gas to Strengthen Energy Security", 3603. o. Elektronikusan elérhető: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352484724001707.

89 Profazio, Umberto: „Pipeline Politics: Algeria, Italy and the Great Game in North Africa", *Observatory of the Maghreb*, https://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2025/04/ObsMaghreb_2025_04_17_Pipeline_algerie_Note_EN.pdf, 5. o. (a letöltés ideje: 2026. június 8.).

90 J. Nagy László és Ferwagner Péter Ákos: „Az V. Köztársaság algériai és afrikai politikája" in *A jelenkori Franciaország II.*, szerk. Türke András István (Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó Kft., 2021), 212. o.

91 Zoubir: „The Resurgence of Algeria's Foreign Policy", 174–175. o.

92 International Crisis Group, „Algeria and Its Neighbours", 10–12. o.

93 Lošić, Goran: „The New Italian and German Relations with Algeria in the midst of the Energy Crisis", *Rivista di Studi Politici*, no. 4. (2022): 79–80. Elektronikusan elérhető: https://www.rivistadistudipolitici.it/wp-content/uploads/2023/09/APES-Rivista-Studi-Politici-2022-4-3-LOSIC.pdf.

94 Zoubir, Yahia: „The United States and Algeria: A New Strategic Partnership?", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 5., no. 4. (2011): 23–24. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1080/19370679.2011.12023188.

95 Zoubir: „Algeria's Foreign Policy in the Post-Hirak", 4–5. o.

96 Narbone, Luigi, Savina, Mario és Skouri, Abdelkarim: „Russia's Soft Power Strategies in the MENA Region and Africa: the Case of Algeria" in *Russia's Soft*

Power Strategies in the MENA Region and Africa, szerk. Narbone, Luigi (Róma: Luiss Guido Carli, 2024), 69. o. Elektronikusan elérhető: https://www.esteri.it/wp-content/uploads/2024/09/Russia-Soft-Power-final.pdf.

97 Uo., 56. o.

98 Semai, Seddik és Abdellaoui, Abdellah: „The Russian Presence in Africa and Historical Relations with Algeria", *Science, Education and Innovations in the Context of Modern Problems*, 8., no. 3. (2025): 116. Elektronikusan elérhető: https://imcra-az.org/uploads/public_files/2025-04/semai.pdf.

99 Zoubir, Yahia H.: „Algeria and China: Shifts in Political and Military Relations", *Global Policy*, 14., no. 1. (2023): 65. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1111/1758-5899.13115.

100 Gouasmia, Saadia: „China in North Africa: The Algerian Pivot", *China Quarterly of International Strategic Studies*, 11., no. 4. (2025): 454–456. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1142/S2377740025500186.

101 Kalviri, Bahram: „China's Three-Level Game in the Middle East: Geopolitical Constraints on a Geoeconomic Strategy", *Chinese Journal of International Review*, 8., no. 1. (2026): 22–23. Elektronikusan elérhető: https://doi.org/10.1142/S2630531326500046.

Externalizált határvédelem a Földközi-tengeren: Olaszország migrációs stratégiájának fejlődése, 2014–2024

Externalized Border Protection in the Mediterranean: The Evolution of Italy's Migration Strategy, 2014–2024

Galántai László Dávid

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2026.3.4

Összefoglaló: A tanulmány Olaszországnak a mediterrán térségbeli irreguláris migrációra 2014 és 2024 között adott válaszait elemzi. Abból indul ki, hogy a középső útvonalon jelentkező migrációs nyomás a líbiai állam összeomlásával, a Szahel destabilizációjával, az embercsempész-hálózatok működésével és a hibrid biztonsági környezet átalakulásával összefüggő, komplex kihívásként értelmezhető. A fő állítása szerint az egymást váltó olasz kormányok retorikája eltért ugyan, a stratégiai irányuk azonban erős folytonosságot mutatott: Róma fokozatosan az externalizáció, a migrációval kapcsolatos feladatok kiszervezése felé mozdult el. A folyamat során a jogi, diplomáciai és katonai-rendészeti eszközök egyre szorosabban kapcsolódtak össze. A jelen elemzés következtetése szerint a döntés növelte Olaszország mozgásterét, ugyanakkor újratermelte a migrációkezelés jogi, humanitárius és biztonságpolitikai dilemmáit.

Kulcsszavak: Olaszország, migráció, menekültügy, Mediterráneum

Abstract: *The study analyzes Italy's responses to irregular migration in the Mediterranean between 2014 and 2024. It begins with the premise that migration pressure along the Central Mediterranean route can be understood as a complex challenge linked to the collapse of the Libyan state, the destabilization of the Sahel, the activities of human trafficking networks, and the transformation of the hybrid security environment. The main argument is that while the rhetoric of successive Italian governments has differed, their strategic direction has shown strong continuity: the country gradually shifted toward externalization. Throughout this process, legal, diplomatic, and military/law enforcement tools became increasingly intertwined. The study concludes that the decision increased Italy's room for maneuver but at the same time reproduced the legal, humanitarian, and security policy dilemmas of migration management.*

Keywords: *Italy, migration, refugees, Mediterranean*

Bevezetés

A középső mediterrán útvonalon zajló irreguláris migráció az elmúlt évtizedben Olaszország egyik legösszetettebb politikai, humanitárius, jogi és biztonsági kihívásává vált. Az ország földrajzi helyzete – különösen Szicília, Lampedusa és a délolasz partvidék Észak-Afrikához való közelsége – strukturálisan az Európai Unió frontállamának a szerepére kényszeríti. Az elsősorban Líbiából és Tunéziából érkező tengeri migráció következtében a félsziget nemcsak tartós menekültügyi és határigazgatási nyomás alá került, hanem az EU belső szolidaritási vitáinak az egyik központi szereplőjévé is vált.

2014 és 2024 között egymástól ideológiailag jelentősen különböző kormányok váltották egymást Rómában, a Matteo Renzi (2014–2016), illetve Paolo Gentiloni vezette balközép kormánytól (2016–2018) Giorgia Meloni jobboldali-szuverenista kormányáig (2022–), amelyek eltérő politikai nyelvezetet, belpolitikai hangsúlyokat és EU-politikai stratégiákat alkalmaztak, ennek ellenére az olasz migrációs politika hosszú távú fejlődési iránya meglepő folytonosságot mutatott. Az egyes kormányok lényegében ugyanarra a stratégiai problémára kerestek választ: hogyan lehet csökkenteni a tengeren érkezők számát úgy, hogy Olaszország közben ne sértse meg nyíltan nemzetközi jogi és európai uniós kötelezettségeit.

A jelen tanulmány fő megállapítása, hogy az olasz migrációs politika 2014 és 2024 között fokozatosan az externalizáció irányába mozdult el. A fogalmat a szakirodalom olyan migrációpolitikai stratégiaként értelmezi, amelynek során az állam a cselekvési hatókörét a saját területén kívüli helyszínekre vagy külső szereplőkhöz helyezi át, illetve olyan intézkedéseket alkalmaz, amelyek extraterritoriálisan vagy olyan hatásokkal akadályozzák a célország területére vagy joghatóságába való belépést.[1] Ennek megfelelően a jelen tanulmány externalizációként tekint minden olyan jogi, diplomáciai vagy katonai-rendészeti eszközre, amelynek a segítségével az olasz állam az ellenőrzést, a határvédelmet, a feltartóztatást, a visszatérések ösztönzését, illetve részben a menekültügyi eljárások előkészítését újabb és újabb mechanizmusokon keresztül igyekszik a saját területén kívülre helyezni. Ez az olasz esetben elsősorban a líbiai és a tunéziai parti őrséggel, hatóságokkal és helyi szereplőkkel kialakított együttműködésben, az indulások és a tengeri feltartóztatások külső szereplőkre épülő kezelésében, a civil szervezetek által végrehajtható mentések jogi és adminisztratív korlátozásában, az uniós missziókon keresztül történő érdekérvényesítésben, valamint újabban az olasz–albán offshore megállapodásban öltött testet. A tanulmány a nem állami szereplők jelentőségét nem vizsgálja (vagy csak olyan mértékig, ameddig az az externalizáció mint kutatási kérdés szempontjából fontos).

Az olasz migrációs politika alakulása azonban nem vezethető le pusztán az ország belpolitikája vagy az Európai Unió menekültügyi rendszere

evolúciójából. A migrációs nyomás kialakulása, intenzitása és mintázatai olyan biztonsági környezetben értelmezhetők, amelyet a nemzetközi rend átalakulása, a háborúk és a konfliktusok karakterének a megváltozása, valamint az állami és nem állami szereplők közötti határvonal elmosódása jellemez.[2] A 21. század elejére a hidegháború utáni unipoláris rend fokozatosan meggyengült, miközben a globális politikában megnőtt a regionális hatalmak és a nem állami szereplők mozgástere.[3] Ezzel párhuzamosan a világ számos térségében – különösen Észak-Afrikában, a Közel-Keleten és a Száhel-övezetben – tartós instabilitási zónák alakultak ki, amelyekben a fegyveres konfliktus, az államkudarc, a milíciák működése, a szervezett bűnözés, az embercsempészet és a külföldi beavatkozás gyakran egymással is összefüggő, egymást erősítő problémahalmazt alkot.

Ebben az értelemben a mediterrán migráció önmagában nem sorolható a hibrid háború ernyője alá ugyan, ám a migrációs mozgások egy olyan hibrid biztonsági környezetben jelennek meg, amelyben a klasszikus katonai konfliktusok mellett indirekt, nem katonai – társadalmi, gazdasági, információs és szervezett bűnözői – eszközök is jelentős szerephez jutnak.[4] A migrációs nyomás így egyszerre lehet a regionális instabilitás következménye, bizonyos körülmények között a politikai nyomásgyakorlás eszköze, valamint európai belpolitikai, jogi és diplomáciai konfliktusok kiváltója egyaránt.[5]

A tanulmány kronologikus-kvalitatív összehasonlítást alkalmaz: az egymást követő olasz kormányok migrációs politikáján keresztül vizsgálja az externalizáció, a kiszervezés fokozatos intézményesülését. Elsőként a migráció egyes biztonságpolitikai szempontjait és strukturális kiváltó okait, valamint Olaszország frontállami helyzetét mutatja be, majd a jogi, diplomáciai és katonai eszközrendszernek a Renzi-, a Gentiloni-, az első és a második Conte-, a Draghi- és a Meloni-kormány alatti átalakulását követi végig. Az összehasonlítás szempontjai az egyes kormányok esetében azonosak: hogyan változott a migrációs kontroll földrajzi elhelyezése; milyen harmadik országbeli vagy uniós partnerségekre támaszkodott az adott kormány; és hogyan kapcsolódtak össze ebben a kontextusban a jogi, diplomáciai és katonai-rendészeti eszközök. Az elemzés elsősorban nyilvánosan hozzáférhető kormányzati és európai uniós dokumentumokra, hivatalos statisztikákra, valamint tudományos és sajtóforrásokra támaszkodik. E források lehetővé teszik ugyan a migrációpolitikai intézkedések és a stratégiai irányvonalak összehasonlító vizsgálatát, ugyanakkor az externalizáció gyakran informális, részben nem nyilvános megállapodásokra és operatív együttműködésekre épülő gyakorlata miatt csak részleges betekintést biztosítanak az olasz döntéshozatalba és a végrehajtás tényleges mechanizmusaiba. Külön figyelmet kap a líbiai és a tunéziai együttműködés, a tengeri mentést végző civil szervezetek tevékenységének a szabályozása, az uniós tehermegosztás problémája, valamint az olasz–albán offshore megállapodás, amely a

kiszervezést az ország területén kívül lefolytatandó menekültügyi eljárások irányába mozdítja el.

A migráció biztonságpolitikai kontextusa: nemzetközi rend, hibrid konfliktusok és instabilitási övezetek

A mediterrán migrációs válság egyik alapvető sajátossága, hogy nem egyetlen kiváltó okra vezethető vissza.[6] A jelenség több, egymást erősítő strukturális folyamat eredménye: fegyveres konfliktusok, államkudarcok, demográfiai nyomás, gazdasági kilátástalanság, klímaváltozás, politikai üldöztetés és szervezett bűnözés egyaránt szerepet játszik benne.[7] Az Olaszországot érintő középső mediterrán útvonal esetében különösen fontos szerepet tölt be Líbia, amely a 2011-es NATO-beavatkozást és Muammar al-Kaddáfi rendszerének bukását követően fokozatosan politikailag töredezett térséggé vált.[8]

A líbiai állam összeomlása alapvetően változtatta meg a középső migrációs útvonal dinamikáit. A korábban állami ellenőrzés alatt állt határigazgatás helyét milíciák, helyi hatalmi központok, törzsi struktúrák, bűnözői hálózatok és részlegesen működő állami intézmények vették át,[9] a parti őrség, a fogva tartási központok alkalmazottai, illetve a csempészhálózatok és a helyi fegyveres szereplők közötti határvonal pedig gyakran elmosódott.[10] Ez a helyzet oda vezetett, hogy Líbia egyszerre vált kiindulási és tranzitországgá, egyúttal pedig geopolitikai érdekek ütközőterepévé.

A migrációs folyamatok biztonságpolitikai jelentőségét az adja, hogy gyakran olyan térségekben koncentrálódnak, ahol a klasszikus állami szuverenitás meggyengült. Líbia példája jól mutatja, hogy a gyenge vagy fragmentált állami struktúrák esetén a határigazgatás, a rendészeti kontroll, a büntető igazságszolgáltatás működése részleges (és jellemzően egyéni vagy csoportérdekeknek alárendelt), a humanitárius szempontok pedig korántsem élveznek prioritást.[11] Mindezek következtében a migráció nemcsak egy kísérőjelenség, hanem gyakran az erőforrások konfliktusos elosztására épülő gazdasági modell szerves részévé is válik: az embercsempészet összekapcsolódik a fegyveres csoportokkal, a korrupcióval, a helyi hatalmi struktúrákkal és a transznacionális pénzmozgásokkal.[12]

A mediterrán migráció dinamikáinak értelmezésekor figyelembe kell venni a nagyhatalmi versengés hibrid konfliktusos kontextusát is.[13] A 21. századi nemzetközi rendben az afrikai instabilitási övezetek már nem pusztán lokális válsággócok, hanem olyan geopolitikai terek, amelyekben globális és regionális szereplők közvetlenül vagy közvetve érdekeltté váltak.[14] Az állami struktúrák meggyengülésének a nyersanyagokhoz, a katonai jelenlét kialakításához vagy fenntartásához, a kikötőkhöz vagy a politikai lojalitáshoz kapcsolódó előnyök megszerzése érdekében történő kihasználása olyan

környezetet teremthet, amelyben az instabilitás egyes szereplők számára stratégiai erőforrásként is hasznosítható.[15] A migráció így bizonyos körülmények között önmagában is nyomásgyakorlási eszközként alkalmazható, hiszen az európai célállamokban – különösen az olyan frontországokban, mint Olaszország – jelentős költségvetési, határigazgatási, társadalmi és belpolitikai terhelést idézhet elő. A migráció eszközként történő felhasználása ezért egy hibrid konfliktusos logikában olyan indirekt destabilizációs tényezőként jelenhet meg, amely az azt előidéző hatalom érdekében felerősítheti az európai politikai megosztottságot, gyengítheti az EU intézményi kohézióját, és szűkítheti az általa rivális hatalmi centrumnak tekintett Európa stratégiai cselekvési mozgásterét.[16]

Olaszország szempontjából – egyrészt frontországként, másrészt az EU harmadik legnagyobb tagállamaként – mindez közvetlen stratégiai jelentőséggel bír. A vizsgált időszakban nem csupán menekültügyi adminisztrációs problémával, hanem egy olyan összetett határigazgatási, humanitárius és biztonságpolitikai kihívással is szembesült, amelyben Líbia, Tunézia, a Száhel-övezet, az Európai Unió, a NATO déli szárnya, a Földközi-tengeren átvezető útvonal és az olasz belpolitikai rendszer egyaránt érintetté vált. Mindennek szerves következménye, hogy az olasz válasz miért – és hogyan – vált fokozatosan jogi, diplomáciai és katonai eszközöket egyesítő, externalizációra épülő stratégiává.

Olaszország és az uniós tehermegosztás problémája

Olaszország migrációs politikájának az egyik meghatározó elemévé vált az a tapasztalat, hogy a földrajzi helyzete miatt elkerülhetetlenül jelentős terhet kénytelen viselni az EU déli határainak a védelmében, mivel a dublini rendszerben a főszabály, hogy a menedékkérelmek elbírálásáért az első belépés szerinti tagállam a felelős.[17] Ez a gyakorlatban a többieknél jóval nagyobb nehézségeket ró a szárazföldi és a tengeri külső határokon fekvő tagországokra – különösen Olaszországra, Görögországra, Máltára és Spanyolországra.

A római kormányok visszatérő politikai érve, hogy a tengeri migráció nem kizárólag olasz, hanem európai probléma is – az uniós tehermegosztás azonban korlátozott maradt. A 2015-ös migrációs válság miatt létrehozott *ad hoc* relokációs mechanizmusok csak részben valósultak meg,[18] miközben több tagállam elutasította vagy akadályozta a kötelező elosztást, a dublini rendszer reformja pedig hosszú időn keresztül elakadt, és csak a 2024-ben elfogadott új migrációs és menekültügyi paktum keretében kapott új szabályozási formát. Ez az olasz közvéleményben és politikai elitben megerősítette azt az érzést, hogy az EU magára hagyta hazájukat a mediterrán migrációs nyomás kezelésében.

A jogi lehetőségeket tovább szűkítette az Emberi Jogok Európai Bíróságának a 2012-es „Hirsi Jamaa kontra Olaszország" ügyben hozott ítélete, amely kimondta, hogy nem hajtható végre kollektív visszatoloncolás Líbiába, mivel az nem tekinthető biztonságos országnak, ezért egyéni eljárásban kell megvizsgálniuk az olasz hatóságoknak az érintettek menekültügyi kérelmeit.[19] Ez a döntés lényegében véget vetett a nyílt tengeren történő visszafordítás *(pushback)* gyakorlatának, és arra ösztönözte az egymást követő olasz kormányokat, hogy közvetettebb formákat keressenek a tengeren történő érkezések csökkentésére.[20]

Az uniós missziók korlátai szintén hozzájárultak az olasz stratégia átalakításához. A római kormány Mare Nostrum nevű haditengerészeti műveletének a lezárását követően az EU által indított Frontex Triton elsősorban az olasz erőfeszítések támogatását, nem pedig az előbbinek a teljes körű helyettesítését szolgálta, s ahhoz képest a mandátuma, a költségvetése és a műveleti területe is korlátozottabb volt. A Sophia művelet szélesebb biztonságpolitikai célt fogalmazott meg ugyan (hiszen az embercsempész-hálózatok elleni fellépést és a líbiai parti őrség kiképzését is tartalmazta), de a tagállami viták – különösen a kimentett személyek partra szállításának a kérdése – korlátozták a hatékonyságát.[21] A Themis már inkább a bűnüldözési, határellenőrzési és biztonsági dimenziót helyezte előtérbe.[22]

A felsorolt tényezők együttesen jelentik azokat a mozgatórugókat, amelyek az olasz kormányokat egyre inkább a kétoldalú és externalizált megoldások felé kényszerítették. A Róma által elégtelennek érzékelt uniós szolidaritás, a közvetlen visszatoloncolás jogi korlátai, az intézményesült és tömeges tengeri mentésekből fakadó belpolitikai viták egyaránt a migrációs kontrollnak a harmadik országok felé történő kiszervezésére sarkallták az olasz vezetést, hogy így csökkentse az érkezéseket, és mérsékelje a közvetlen jogi felelősségét.

Az olasz migrációs politika alakulása a Renzi-kormánytól Meloniéig

Renzi-kormány: humanitárius vezető szerep és annak politikai korlátai

Matteo Renzi 2014–2016-os kormányzásának az időszaka az olasz migrációs politika humanitárius csúcspontjaként értékelhető. Az előzményei közül a legfontosabb a 2013 októberében, a Lampedusa közelében történt, és az olasz közvéleményben erőteljes érzelmi reakciót kiváltott, tragikus kimenetelű hajótörések után indított Mare Nostrum volt. Az olasz haditengerészet és légierő nagyszabású kereső- és mentőtevékenységeként folytatott művelet a Földközi-tenger középső medencéjére, az olasz partoktól távol – a líbiai indulási zónákhoz közelebb – fekvő térségre koncentrált.[23]

A Mare Nostrum nemzetközi szinten Olaszország humanitárius felelősségvállalásának a szimbólumává vált, ugyanakkor a rendkívül magas

költségei miatt – amelyeket lényegében Róma egymaga fedezett – egyre erősebb belpolitikai támadások célpontjává vált.[24] A kritikusai – különösen a jobboldali és szuverenista pártok – az anyagi terhek mellett amiatt is a fenntartásaiknak adtak hangot, hogy a Földközi-tengeren történő átkelés kockázatainak a radikális csökkentésével a művelet a gyakorlatban „húzó tényező" *(pull factor)* lett, és elősegítette az irreguláris migráció tömegessé válását, hiszen tulajdonképpen állami eszközökkel támogatta meg az embercsempész bűnözői hálózatok „üzleti modelljét".[25]

A Mare Nostrum lezárása és a Frontex Tritonra való átállás igazi fordulópont volt. A 2014 novemberében, immár közös európai erőfeszítésként elindított új művelet révén megkezdődött egyfajta elmozdulás a humanitárius logika felől a határvédelem irányába. Noha a Frontex Triton támogatta Róma erőfeszítéseit, de eleve nem az olasz művelet teljes körű helyettesítése céljával jött létre, így szűkebb területen és kevesebb erőforrással működött.[26] A váltás egyrészt azt jelezte, hogy Olaszország nem képes, és nem is kívánja tartósan egyedül viselni a nagyszabású humanitárius tengeri mentéssel járó terheket, másrészt a művelet ambíciószintjének a csökkenése plasztikusan megmutatta az európai szolidaritás határait is.

Renzi uniós politikája a tehermegosztás és a közös európai felelősség hangsúlyozására épült. A miniszterelnök 2015 nyarán kijelentette, hogy a migrációs válságra az EU-nak kell választ adnia, de ha Európa nem hallgat Olaszországra, Rómának saját „B tervet" kell kidolgoznia.[27] Az olasz kormány azt próbálta elérni, hogy az EU ne pusztán pénzügyi vagy technikai segítséget nyújtson, hanem vállaljon valódi felelősséget a menedékkérők elosztása és a középső mediterrán útvonalon történő átkelések kezelése terén is. A 2015-ös relokációs döntések részleges előrelépést jelentettek ugyan, de a végrehajtásuk kevéssé volt sikeres.[28] Ez az olasz politikai diskurzusban tovább erősítette azt a nézetet, miszerint az európai szolidaritás intézményes formái nem képesek érdemben enyhíteni a félszigetnek a frontállamiságból fakadó strukturális terheit.

A Renzi-kormány időszaka tehát kettős örökséget hagyott az utódjára: egyrészt megmutatta, hogy az ország emberségből még nagyszabású tengeri művelet végrehajtására is képes, másrészt viszont világossá tette, hogy a szükséges mértékű humanitárius elkötelezettség politikailag és pénzügyileg nem fenntartható tartós uniós támogatás nélkül. Ez a felismerés készítette elő a migrációkezelés kiszervezésének a későbbi, intézményesebb formáit.

A Gentiloni-kormány és a Minniti-doktrína: az externalizáció intézményesítése

Paolo Gentiloni és a szintén baloldali többségre támaszkodó, 2016-ban hatalomra került kormánya alatt az olasz migrációs politika még inkább a megelőzésre, az Afrikából indulni készülők feltartóztatására és a harmadik országokkal kialakítandó együttműködésre építő modell felé tolódott el.[29]

A Marco Minniti belügyminiszter nevével fémjelzett stratégia – amelyben a humanitárius elkötelezettség mellett már pragmatikus szempontok is megjelentek – abból indult ki, hogy a tengeren keresztül zajló migrációt az olasz partok helyett elsősorban az indulási és a tranzitországokban kell kezelni.[30] E megközelítés a migrációs kontroll földrajzi előretolását jelentette.

A stratégia központi elemét a 2017. február 2-án aláírt olasz–líbiai egyetértési memorandum jelentette, amely a Silvio Berlusconi akkori olasz kormányfő és a volt líbiai vezető, Muammar al-Kaddáfi között 2008-ban létrejött történelmi kiegyezés szellemiségére épült. A megállapodás keretében Róma vállalta a líbiai parti őrség kiképzését, felszerelését és támogatását, valamint a határigazgatási és fogva tartási kapacitások fejlesztését, míg Tripoli a migránsok tengerre szállásának a megakadályozására és feltartóztatására irányuló erőfeszítések fokozását ígérte.[31]

A megállapodás stratégiai jelentősége elsősorban abban állt, hogy Olaszország közvetlen visszatoloncolás nélkül kísérelhette meg a tenger felől érkezők számának a csökkentését. Mivel a Hirsi Jamaa-ügyben hozott ítélet után maguk az olasz hatóságok nem küldhették vissza Líbiába az olasz állam tulajdonában álló hajók által elfogott vagy kimentett migránsokat, a líbiai parti őrség kapacitásainak a megerősítése olyan közvetett kontrollmodellt hozott létre, amelyben a tengeri mentés és a líbiai partokra történő visszaszállítás formálisan líbiai műveletként jelent meg. Ez a modell Róma számára politikailag hatékonyabbnak és jogilag kevésbé támadhatónak tűnt.

A líbiai politikai rendszer töredezettsége miatt az ún. Minniti-doktrína azonban nem korlátozódhatott kizárólag az olasz kormány által következetesen és kizárólagosan elismert tripoli központi kormányzatra, így Olaszország jelentős kapcsolatépítésbe kezdett az egyéb helyi aktorokkal (önkormányzatokkal, törzsi vezetőkkel és egyéb biztonsági szereplőkkel) is.[32] Ez pragmatikus szempontból érthető, hiszen a migrációs útvonalak fölötti tényleges kontrollt gyakran nem a formális állami intézmények, hanem ezek a helyi erőközpontok gyakorolták, azonban teret adott a kritikáknak is, mivel egyesek maguk is kapcsolatban álltak az embercsempész-hálózatokkal vagy emberi jogsértésekkel vádolt személyekkel és csoportokkal.[33]

A Minniti-doktrína részét képezte a tengeri mentést végző civil szervezetek (*non-governmental organization,* NGO) számára készített magatartási kódex is, amely – részben az embercsempészekkel való együttműködésükre vonatkozó vádak miatt – igyekezett korlátok közé szorítani ezt a jellemzően külföldiek által folytatott tevékenységet. A dokumentum az NGO-k számára előírta többek között az olasz hatóságokkal való koordinációt, a transzponderek (automatikus rádiós helyzetmeghatározó eszközök) folyamatos bekapcsolva tartását, a líbiai felségvizekre való belépésnek a súlyos és közvetlen veszély esetére történő korlátozását, valamint a líbiai parti őrség kutató-mentő munkája akadályozásának a tilalmát.[34] Az intézkedések

célja tehát az átláthatóság és a jogszerűség növelése volt, az érintett szervezetek egy részének értékelése szerint azonban az előírások akadályozták az életmentést és kriminalizálták a humanitárius tevékenységet.[35]

A katonai dimenzióban különösen fontos előrelépést jelentett a kétoldalú alapon létrejött, a korábbi műveletre *(Operazione Ippocrate)* építő segítő és támogató misszió, a MIASIT *(Mission of Assistance and Support in Libya)*. A MIASIT célja a líbiai katonai intézmények kapacitásának a növelése volt, amelynek keretében Olaszország képzési, mentorálási, logisztikai és technikai támogatást nyújtott a líbiai biztonsági erőknek – köztük az irreguláris migráció, az illegális kereskedelem és a líbiai biztonsági fenyegetések elleni fellépés terén is.[36] Az olasz katonai együttműködés elsődleges partnere az ENSZ-támogatással létrejött és Fájez esz-Szarrádzs vezette, Tripoliban működő Nemzeti Egyetértés Kormánya volt.[37] Róma ugyanakkor a líbiai politikai és területi megosztottsághoz alkalmazkodva a keleti országrészt ellenőrzése alatt tartó Halífa Haftárral és a hozzá kötődő hatalmi struktúrákkal is fenntartott diplomáciai kapcsolatokat.[38] Az olasz katonai jelenlét jellege így a humanitárius szempontokat előtérbe helyező korábbi logikától egyre inkább a partnerállami kapacitásépítés és a határvédelmi képességek támogatása, valamint a migrációs kontroll katonai-technikai hátterének a megerősítése felé mozdult el.

A Gentiloni-kormány alatt tehát a migrációkezelés kiszervezése fokozatosan intézményesült, a római kormány már nem csupán reagált a tengeri érkezésekre, hanem arra törekedett, hogy a migrációs útvonalak afrikai szakaszain avatkozzon be a csökkentésük érdekében. Ez a stratégia már rövid távon is látványos eredményeket hozott – a 2016-os 181.436 fős csúcsról alig két év alatt lényegében a tizedére esett az érkezők száma –, ugyanakkor emberi jogi és humanitárius jellegű kritikákat is kiváltott: a líbiai menekülttáborokról szóló nemzetközi jelentések kínzásokról, zsarolásokról, szexuális erőszakról, kényszermunkáról és önkényes fogva tartásról számoltak be. Így az olasz stratégia hatékonysága és a jogi-erkölcsi ára közötti *trade-off* – tehát egyfajta „kompromisszum" szükségessége – már akkoriban világossá vált.

Az első Conte-kormány: a „zárt kikötők" politikája

A 2018-as választásokon bekövetkezett populista fordulat nyomán az Öt Csillag Mozgalom (*Movimento 5 Stelle,* M5S) és a Liga *(Lega)* által alkotott koalíciós kormányban elsősorban a már a kampány során is a migráció témájára összpontosító utóbbi elképzelései érvényesültek, így Giuseppe Conte első, bő egyéves sárga–zöld kormánya (2018–2019) az olasz migrációs politika retorikai és jogi szigorításának az időszakát jelentette. Ennek az intézményi letéteményese, a Matteo Salvini vezette belügyminisztérium a migrációt

a belpolitikai küzdelem legfontosabb kérdésévé tette, a kormányzati kommunikációban pedig a határvédelemre, a szuverenitásra és a rendteremtésre helyeződött a hangsúly.

Ennek megfelelően a „zárt kikötők" politikája – amelynek a lényege a partra szállások adminisztratív és politikai eszközökkel történő késleltetése, nehezítése vagy ellehetetlenítése – a korszak olasz migrációs politikájának a szimbólumává vált.[39] A kormány Salvini miniszterségе alatt több alkalommal is megtagadta vagy késleltette az NGO-hajók kikötését és a fedélzeten tartózkodó migránsok partra szállását (a legismertebb példa erre az Aquarius, a Sea-Watch 3, a Diciotti és az Open Arms esete), ami nemzetközi diplomáciai konfliktusokhoz vezetett Franciaországgal, Spanyolországgal, Máltával és az Európai Bizottsággal, valamint az olasz igazságszolgáltatás is büntetőjogi eljárásokat indított Salvinivel szemben – különösen az utóbbi két ügy kapcsán.[40] A kormány célja az átkelések megnehezítése és bizonytalanabbá tétele (a húzó tényezők gyengítése) mellett az uniós partnerek felé a relokáció és a dublini elvek felülvizsgálata érdekében történő nyomásgyakorlás is volt.

A Salvini-féle biztonsági rendeletek eközben jogi szinten is szigorították a migrációs rezsimet. A 2018-as szabályozás szűkítette a humanitárius védelem lehetőségeit, illetve módosította a menekültügyi, befogadási, kiutasítási és fogva tartási szabályokat is.[41] A 2019-es *decreto sicurezza bis* pedig már közvetlenül a tengeri mentéseket és az NGO-hajók mozgásterét érintette: a belügyminisztert felhatalmazta a hajók olasz felségvizekre történő belépésének, azon való áthaladásának vagy ott-tartózkodásának a korlátozására vagy megtiltására, valamint jelentős pénzbírságokon kívül a hajók lefoglalásának, illetve elkobzásának a lehetősége is szerepelt benne.[42] A két rendelet együtt alkotta a Salvini-korszak jogi szigorításának a magját: a migrációs rezsim belső (menekültügyi és tartózkodási), valamint külső (tengeri és az NGO-kat érintő) dimenzióját egyszerre érintette.

Az első Conte-kormány migrációs politikája nem szakított a kiszervezésre való törekvéssel sem, sőt radikálisabb belpolitikai és kommunikációs keretbe helyezte azt. A líbiai együttműködés és a parti őrség támogatása folytatódott, s Olaszország továbbra is arra törekedett, hogy a tengeren érkezők arányát már az indulási vagy a tranzitfázisban csökkentse.[43] A különbséget inkább az jelentette, hogy a Liga hatására a kommunikáció terén a humanitárius szempontokat háttérbe szorította, és a migrációt elsősorban szuverenitási, közbiztonsági és rendészeti kérdésként keretezte. Így a civil szervezetekkel szembeni fellépés, a „zárt kikötők" politikája és az EU-val való konfrontáció a kormányzati politikai narratíva központi elemévé vált.

A második Conte-kormány: részleges korrekció

A korábbi, radikális jobboldali koalíciós társnak (Liga) a baloldali Demokrata Pártra (*Partito Democratico,* PD) cserélésével kialakult új politikai konfigurációban kezdte meg működését a második Conte-kormány 2019-ben. Habár a migrációs politika terén ez nem jelentett teljes stratégiai fordulatot, de a kormányfő személyének a változatlansága ellenére is érzékelhető retorikai és jogi korrekció történt: a Salvini-féle konfrontatív, szuverenista megközelítést egy mérsékeltebb váltotta. Mindez leginkább a 2020-as reformokban (a biztonsági rendeletek részleges visszavonásában) és az európai partnerekkel folytatott diplomáciai tevékenységben tükröződött, miközben a kiszervezés alapvető iránya – különösen a líbiai együttműködés – változatlan maradt.

A Luciana Lamorgese belügyminiszter nevéhez fűződő 2020-as reform csökkentette az NGO-hajókra kiszabható bírságokat, és részben helyreállította a humanitárius védelem egyes elemeit,[44] miközben Olaszország továbbra is fenntartotta – illetve hagyta automatikusan megújulni – a líbiai memorandumot, folytatta az ottani parti őrséggel való együttműködést, de egyúttal növekvő figyelmet volt kénytelen fordítani Tunéziára is, ahonnan a gazdasági és a politikai instabilitás miatt erőteljesen növekedni kezdett a hajóra szállók száma.[45]

A második Conte-kormány igyekezett helyreállítani Olaszország hagyományos uniós kapcsolatrendszerét, aminek az első jele az egy önkéntes relokációs mechanizmust felvázoló máltai nyilatkozat 2019. szeptemberi elfogadása volt.[46] Bár az eredményei korlátozottak maradtak, de szimbolikusan jelezte, hogy Olaszország ismét együttműködőbb EU-politikát követ, és a migrációs nyomás kezelésében az érkezők számának a csökkentése mellett továbbra is számít az európai szolidaritásra is. A kormány támogatta az Európai Bizottság 2020-ban bemutatott új migrációs és menekültügyi paktumáról szóló tárgyalásokat is, bár az olasz érdek továbbra is a frontállami terhek mérséklése és a tehermegosztás erősítése maradt. A Covid19-pandémia a határigazgatási és a menekültügyi eljárások egészségügyi okokból történő korlátozásával, valamint a tengeri mentőhajók kikötésének az átmeneti nehezítésével tovább bonyolította a migráció kezelését, miközben a tengeren Olaszországba érkező migránsok száma a 2019-es 11.471-ről 2020-ban 34.154 főre emelkedett.[47]

A második Conte-kormány időszaka összességében tehát hibrid fázisnak tekinthető: a belpolitikai megszorítások egyes elemei enyhültek, de a határok ellenőrzése, a líbiai és a tunéziai együttműködés, valamint a tenger felől érkező migránsok számának a csökkentésére való törekvés változatlan maradt.

A Draghi-kormány: technokrata stabilizáció és mediterrán geopolitika

Mario Draghi 2021 februárjában megalakult, széles körű parlamenti támogatást élvező kormánya a migrációt kevésbé belpolitikai konfliktusként, mint inkább intézményi, diplomáciai és geopolitikai problémaként kezelte. A „nemzeti egységkormány" számára rendelkezésre állt mozgástér – hiszen a Giorgia Meloni-féle Olaszország Testvérei (*Fratelli d'Italia,* FdI) maradt szinte az egyedüli érdemi ellenzéki erő – és a kormányfő személyes európai beágyazottsága javította ugyan Olaszország tárgyalási pozícióit az EU-ban, ugyanakkor ennek konkrét hozadéka vitatható mértékű maradt: folytatódott az érkezők számának a Conte-éra alatt megindult meredek emelkedése, amely 2023-ban – azaz már a Meloni-kormány alatt – 157.651 fővel újabb csúcspontot ért el.[48]

Draghi számára a migráció ügye a mediterrán stabilitás, az energiaellátás, az észak-afrikai kapcsolatok és az európai stratégiai autonómia tágabb kérdéskörébe illeszkedett. A kormány külpolitikai gondolkodásában a „kiterjesztett Mediterráneum" nemcsak migrációs térként jelent meg, hanem Olaszország biztonsági, energetikai és gazdasági érdekeinek az elsődleges környezeteként is.[49] Róma ezért a líbiai és a tunéziai kapcsolatok fenntartása mellett is igyekezett erősíteni a szerepét a déli szomszédságában, különösen a stabilizációnak és az energiaellátásnak a migrációs együttműködéssel való összekapcsolásával.[50] Ez a stratégia már részben előrevetítette azt a megközelítést, amely Meloni alatt a feleknek kölcsönös előnyöket kínáló Mattei-tervben kapott kifejezett politikai formát.

A katonai és határvédelmi dimenzióban Draghi alatt is folytatódott a líbiai parti őrség és haditengerészeti képességek fejlesztése, a megfigyelési rendszerek, drónok, járőrhajók és légi felderítési eszközök alkalmazása. A 2022-ben kibővített és Mediterraneo Sicuróra átnevezett korábbi Mare Sicuro művelet már nem pusztán a középső mediterrán migrációs útvonalhoz kapcsolódó biztonsági feladatra kapott utasítást, hanem a Földközi-tenger egészének a tágabb körű tengeri biztonsági keretébe illeszkedett. Azaz a migrációs kontroll összekapcsolódott az illegális kereskedelem elleni fellépéssel, a kereskedelmi hajózás és az energiainfrastruktúra védelmével, a líbiai stabilizációval, illetve Olaszországnak a déli szomszédságban betöltött biztonsági szerepével is.[51]

Draghi alatt összességében Olaszország európai megítélése és tárgyalási pozíciója javult, azonban a kormánya sem szakított a migrációkezelés kiszervezésével mint fő csapásiránnyal, ugyanakkor azt intézményesebb és mediterrán geopolitikai keretbe helyezte. Ebben az értelemben ezek az idők az olasz migrációs politika technokrata stabilizációs szakaszának is tekinthetők.

A Meloni-kormány: szuverenista folytonosság és stratégiai externalizáció

Giorgia Meloni 2022-ben hivatalba lépett, tisztán jobbközép pártok koalíciójára támaszkodó kormánya a migrációt a politikai programja egyik központi elemévé tette. A retorikájában újra erős felhangot kaptak a szuverenista és rendpárti hangsúlyok,[52] ugyanakkor gyakorlati szempontból politikája számos tekintetben folytonosságot mutat a korábbi olasz kormányok stratégiájával. A Meloni-kormány újdonsága inkább abban állt, hogy a migrációs problémák megoldásának a kiszervezését új földrajzi és intézményi dimenzióba próbálta helyezni: a Mattei-terv, az EU–Tunézia-memorandum támogatása és az olasz–albán megállapodás révén olyan modellt igyekezett megalkotni, amelyet Róma európai szinten is követendő példaként mutathatott be.

A calabriai Steccato di Cutro partjainál történt 2023-as tragikus hajótörést[53] követően született ún. Cutro-rendelet a Meloni-kormány első nagy migrációs jogalkotási csomagja lett. A jogszabály egyszerre szigorította a legális munkavállalási célú beutazási kvóták megállapítását, az irreguláris migráció megelőzésére teendő lépéseket, az embercsempészekkel szembeni büntetőjogi fellépést és a menekültügyi-idegenrendészeti szabályokat.[54] Ugyanakkor a tengeri mentést végző civil szervezetek mozgásterének az újabb korlátozását tartalmazta a 2023. januári NGO-rendelet, amely előírta, hogy a hajóiknak a műveletet követően haladéktalanul az olasz hatóságok által kijelölt – jellemzően az ország északi, tehát a mentési zónától távol eső részében található – kikötő felé kell indulniuk, és korlátozta az egymást követő több mentési művelet végrehajtásának a lehetőségét is.[55] Ez jelentősen csökkentette az NGO-hajók jelenlétét a Földközi-tenger középső medencéjében – és így a szállítási kapacitásukat is.

A Meloni-kormány külpolitikai síkon az olasz energiaszuverenitás második világháború utáni átmentőjeként tisztelt, ENI-alapító Enrico Mattei örökségére építő, korszakalkotónak szánt terv révén próbálta újrakeretezni Olaszországnak az afrikai kontinensen való szerepvállalását. Olyan partnerségi modellt igyekezett létrehozni, amely az 1945 utáni európai gazdasági talpra állást lehetővé tevő Marshall-terv gondolati mintáján nyugvó átfogó, kölcsönös gazdasági és politikai előnyökkel kecsegtető együttműködést kínál az afrikai partnerállamoknak több stratégiai területen is (energia, infrastruktúra, oktatás, fejlesztés, határvédelem), amelynek ugyanakkor a központi célja marad a migrációval szembeni fellépés is.[56] A Mattei-terv így a kiszervezés geopolitikai kiterjesztéseként is értelmezhető: nem csupán a migránsok feltartóztatásáról, hanem a kibocsátó és a tranzitországokkal kialakított szélesebb körű stratégiai alkukról is szól, amelyek az afrikai kontinensen rejlő gazdasági és demográfiai erőforrások fenntartható és kölcsönösen előnyös kiaknázását és fejlesztését célozzák, és így a közvetlen előnyökön túl a migráció kiváltó okait is kezelni hivatottak.

Szintén ebbe a logikába illeszkedett a 2023-as EU–Tunézia-memorandum, amely egyetlen stratégiai partnerségi keretben foglalta össze a makrogazdasági támogatást, a kereskedelmi és energetikai együttműködést, valamint a migrációkezelést.[57] A megállapodás előkészítésében az olasz kormány jelentős diplomáciai szerepet vállalt: Ursula von der Leyen bizottsági elnökkel és Mark Ruttéval együtt Meloni már 2023 júniusában Tuniszba látogatott, majd egy hónappal később a megállapodás aláírásánál szintén jelen volt. A tunéziai pénzügyi, gazdasági és politikai válság mélyülésével párhuzamosan egyre nőtt az ország jelentősége az Olaszország felé irányuló tengeri migráció tekintetében is. A memorandum ezért egyszerre szolgálta az EU déli szomszédságpolitikájának a stabilizációs céljait és az olasz externalizációs stratégia földrajzi kiterjesztését: a migráció ellenőrzése Líbia mellett már Tunéziára is kiterjedő partnerségi rendszerben jelent meg.

A Meloni-kormány katonai és a parti őrséggel kapcsolatos politikája szintén a megelőzésre, a megfigyelésre és a kapacitásbővítésre épült: elődeihez hasonlóan megteremtette a líbiai együttműködéshez – köztük az ottani parti őrség és a biztonsági szervek tevékenységéhez – szükséges eszközrendszerek valamint a korábban már átadott és az átadandó hajóegységek, képzési és technikai programok biztosításának a politikai keretét.[58] Tunézia esetében Róma az EU–Tunézia-memorandum révén uniós keretbe helyezte ugyan a határigazgatási, kutatási-mentési, csempészetellenes és visszafogadási együttműködést, de kétoldalú szinten is támogatta a tunéziai tengeri határőrizeti kapacitások erősítését.[59] A haditengerészet és a parti őrség szerepe továbbra is kettős maradt: egyrészt a tengeri mentési kötelezettségek teljesítése, másrészt a határbiztonsági, megfigyelési és visszatartási célú stratégia támogatása.

Az olasz–albán offshore megállapodás: az externalizációtól az extraterritorializációig

A Meloni-kormány migrációs politikájának a leginnovatívabb – s egyben bel- és külföldön egyaránt a legvitatottabb – eleme az olasz–albán offshore megállapodás. A 2023 novemberében aláírt protokoll értelmében Olaszország két létesítményt hoz létre Albánia területén: az egyiket Shëngjin kikötőjében, az érkezők azonosítására és elsődleges szűrésére, másikat Gjadër térségében, amely a hosszabb idejű elhelyezésükre, gyorsított menekültügyi és visszatoloncolási eljárások lefolytatására szolgál majd.[60] A megállapodás sajátossága, hogy míg tehát a két központ albán területen helyezkedik el, a működtetésük az olasz hatóságok feladata, az eljárások pedig az olasz és – a protokoll szövege szerint – a releváns európai jogi keretek alkalmazásával zajlanak. A humanitárius és a jogi követelményeknek való megfelelés érdekében az olasz kormány a kezdetektől fogva erőteljesen leszűkítette az Albániába áthelyezhető személyek körét: csak olyan, olasz állami hajók

által nemzetközi vizeken kimentett, nem sérülékeny felnőttekről lehet szó, akik esetében a hatóságok nem állapítanak meg különleges védelmi szükségletet – tehát kiskorúak, várandós nők, egészségügyi szempontból veszélyeztetettek és más védett csoportokhoz tartozók nem kerülnének Albániába, a velük kapcsolatos eljárás továbbra is Olaszországban történne.[61] E garanciákkal az olasz kormány minimalizálni kívánta a mechanizmus jogi támadhatóságát, miközben az eljárások egy jelentős részét mégis az EU területén kívülre helyezi.

Az Albániával kötött megállapodás mérföldkövet jelentett a migránsokkal kapcsolatos feladatok kiszervezésére építő olasz stratégia fejlődésében, hiszen az már nem pusztán a határőrizet, a feltartóztatás EU-n kívüli országba telepítéséről vagy az ottani kapacitásépítésről, hanem az olasz menekültügyi és idegenrendészeti eljárások egyes elemeinek a lefolytatásáról szólt.[62] A konstrukció azonban minden garanciavállalási törekvés ellenére súlyos jogi kérdéseket vetett fel: a kritikusok szerint nem egyértelmű, hogy az uniós menekültügyi és eljárási szabályokat milyen mértékben fogják alkalmazni olyan létesítményekben, amelyek olasz joghatóság alatt működnek ugyan, de nem az EU területén találhatók.[63] Különösen vitatottá vált a menedékkérelem benyújtásának a pontos időpontja, a hatékony jogorvoslathoz való hozzáférés, az ügyvédek, civil szervezetek és bíróságok elérésének a kérdése, az őrizet jogszerűsége, valamint a visszaküldés tilalmára *(non-refoulement)* vonatkozó elv gyakorlati biztosítása.[64] Belpolitikai oldalról sok kifogás érte az elképzelést a magas – a kormány tervei szerint több száz millió euróra rúgó – költségvonzata miatt is.

Politikai szempontból azonban az olasz–albán megállapodás egyszerre szolgál belpolitikai és európai célokat. A Meloni-kormány az érkezők számának a folyamatos növekedésére[65] válaszul az olasz közvélemény elé egy olyan látványos intézkedéssel tudott előállni, amellyel a szavazóbázisa felé bizonyíthatta az irreguláris migráció megfékezése iránti elkötelezettségét. Európai szinten a protokoll ennél is nagyobb jelentőséget kapott: a megállapodás az EU-n kívüli menekültügyi és a visszatoloncolási eljárások lehetőségeiről szóló vita egyik fontos hivatkozási pontjává vált. A konstrukciót ezért Róma nemcsak nemzeti válságkezelési eszközként, hanem akár egy európai szinten is követhető modellként próbálta pozícionálni az irreguláris migrációról szóló diskurzus keretében.

Konklúzió

A 2014 és 2024 közötti időszak alapvetően változtatta meg Olaszország migrációs politikáját. A középső mediterrán útvonalon jelentkezett nyomás nem csupán menekültügyi vagy határigazgatási problémát, hanem a nemzetközi rend átalakulásából, a regionális instabilitás tartóssá válásából és a hibrid biztonsági környezetből fakadó komplex kihívást is jelentett.

A líbiai állam 2011 utáni fragmentálódása, a Száhel-övezet destabilizációja, a közel-keleti és a számos afrikai konfliktus, valamint az embercsempész-hálózatok tevékenysége olyan migrációs rendszert hozott létre, amelyre Olaszország már nem tudott kizárólag belpolitikai, humanitárius vagy hagyományos határigazgatási eszközökkel reagálni. A vizsgált évtized fő változása ezért az, hogy az olasz migrációs politika a válságkezelő humanitárius logikától fokozatosan egy biztonságiasított, diplomáciai és katonai eszközöket is integráló kiszervezési stratégia felé fordult el.

Róma migrációs politikájának a legszembeötlőbb tulajdonsága az egymást váltó, akár eltérő politikai színezetű kormányokon átívelő strukturális folytonosság. Bár a kormányzati retorika hangsúlyai az ideológiai orientáció függvényében jelentősen eltértek, mégis megállapítható, hogy Olaszország migrációs politikájának központi logikájává egyre inkább az externalizáció vált. A különbségek főként a retorikában, a belpolitikai hangsúlyokban és az EU-val folytatott tárgyalási stílusban jelentkeztek, nem pedig az alapvető stratégiai célban, a tengeren érkezők számának az olasz területeken kívülre helyezett mechanizmusokkal történő csökkentésében.

Az időszak migrációkezelési íve jól mutatja az elmozdulást. A Renzi-kormány alatt a Mare Nostrum öröksége révén még a humanitárius válságkezelési logika dominált, de már akkor érezni lehetett az uniós szolidaritás hiányából fakadó olasz frusztrációt. A Gentiloni-kormány és különösen Marco Minniti belügyminisztersége alatt következett be az a stratégiai fordulat, amely a líbiai parti őrség megerősítésére, az ottani szereplőkkel folytatott párbeszédre és az NGO-k által végezhető mentési műveletek szabályozására épült. A fordulat ugyanakkor nem az externalizáció kezdetét, hanem a már a Kaddáfi-korszakban kialakított olasz–líbiai migrációs együttműködés új politikai és intézményi körülmények közötti újjászervezését és kiszélesítését jelentette. Conte első kormánya e logikának konfrontatívabb, szuverenista és rendpárti jelleget adott, míg a második idején és Draghi alatt a kiszervezés intézményesebb, EU-kompatibilisebb és technokratább formát öltött. Meloni pedig a folyamatot új földrajzi, jogi és diplomáciai dimenzióba helyezte, még magasabb szintre emelte a Mattei-tervvel, az EU–Tunézia-memorandummal és az albániai migránsközpontok létrehozásával.

Az is megállapítható, hogy az olasz migrációs politika nem egyetlen eszközrendszerre, hanem jogi, diplomáciai és katonai-rendészeti elemek fokozatos összekapcsolódására épült. A jogi eszközök – a biztonsági rendeletektől az NGO-k működésének a szabályozásáig – a migrációs kontroll belső normatív kereteit alakították. A diplomáciaiak – különösen a líbiai memorandum, az EU–Tunézia-megállapodás, a Mattei-terv és az albán protokoll – a migrációkezelést harmadik országokkal kötött alkuk rendszerébe helyezték. A katonai és rendészeti eszközök – a haditengerészeti jelenlét, a

parti őrségi együttműködés, a megfigyelési kapacitások növelése, a MIASIT és a Mediterraneo Sicuro műveleti kerete – pedig azt mutatják, hogy a migráció ellenőrzés alatt tartása egyre inkább a tágabb mediterrán tengeri biztonság részévé vált.

Az olasz stratégia kétségtelenül növelte Róma mozgásterét, és lehetővé tette, hogy a migrációs nyomást ne kizárólag a saját partjainál kezelje, hanem az indulási és tranzitországokban és az uniós tárgyalási térben is, valamint új, extraterritoriális konstrukciók révén próbálja azt befolyásolni. Ugyanakkor ez utóbbi sem oldotta fel, inkább új formában termelte újra a migrációkezelés alapvető ellentmondásait. A közvéleménynek a hatékony határvédelemre vonatkozó igényéből fakadó állami lehetőségek, illetve a tengeri mentési kötelezettségek teljesítése és az emberi jogi garanciák biztosítása között továbbra is éles ellentét feszül. A líbiai fogva tartási központokkal kapcsolatos visszaélések, a tunéziai együttműködés emberi jogi kockázatai és az albániai létesítményekhez fűződő jogi viták mind azt mutatják, hogy az externalizáció operatív működési hatékonysága jelentős jogi és politikai költségekkel jár.

Összességében Olaszországnak a 2014–2024 közötti évtizedben folytatott migrációs politikája egy olyan adaptációs kísérletként értelmezhető, amely a hibrid kihívásokkal és a klímaváltozás egyre erősebb hatásaival is terhelt mediterrán biztonsági környezetben, az EU szolidaritási deficitje és a nemzetközi jog korlátai között próbálta visszaszerezni az állami ellenőrzést a térségbeli folyamatok felett. Ez az alkalmazkodás azonban nem oldotta fel a migrációkezelés alapvető ellentmondását, így nem jelenthetett végleges megoldást sem. A Földközi-tenger déli partvidékének a törékeny politikai és gazdasági helyzete, a migrációt kiváltó strukturális okok tartóssága, az EU-n belüli folyamatos tehermegosztási viták, valamint a kiszervezett megoldások jogi sebezhetőségei egyaránt azt jelzik, hogy az irreguláris migráció nagy valószínűséggel a jövőben is tartós biztonságpolitikai kockázati tényező, valamint jogi és humanitárius kihívás marad Olaszország számára.

Jegyzetek

1 Gammeltoft-Hansen, Thomas: *Access to Asylum: International Refugee Law and the Globalisation of Migration Control* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 2. o.; Frelick, Bill, Kysel, Ian M. és Podkul, Jennifer: „The Impact of Externalization of Migration Controls on the Rights of Asylum Seekers and Other Migrants", *Journal on Migration and Human Security*, 4., no. 4. (2016): 193.; *UNHCR*: „Note on the »Externalization« of International Protection", https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/2021/121534 (a letöltés ideje: 2026. szeptember 29.).

2 Boda Mihály: „A »hadszíntérháborútól« a hibrid háborúig: A nemzetközi rend és a háború karakterének együtt változása a 18. századtól a 21. századig", *Honvédségi Szemle*, 153., no. 6. (2025): 114–116.
3 Uo., 125–126. o.
4 Boda Mihály: „Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között: A hibrid háború katonafilozófiai értelmezése" in *Lehelyezett kő,* szerk. Gőcze István és Padányi József (Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 2023), 23. o.
5 Greenhill, Kelly M.: *Weapons of Mass Migration: Forced Displacement, Coercion, and Foreign Policy* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2010), 12–38. o.; *EurLex,* „Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on Countering Hybrid Threats from the Weaponisation of Migration and Strengthening Security at the EU's External Borders", https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52024DC0570 (a letöltés ideje: 2024. december 11.).
6 McAuliffe , Marie és– Adhiambo Oucho, Linda, szerk.: *World Migration Report 2024* (Genf: International Organization for Migration, 2024), 1–24. o.
7 Uo., 21–78. o.
8 Brooke-Holland, Louisa: „*Libya: Political Developments since 2011*", *House of Commons Library*, https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-10103/CBP-10103.pdf (a letöltés ideje: 2026. június 18.), 8–9. o.
9 Micallef, Mark: *The Human Conveyor Belt: Trends in Human Trafficking and Smuggling in Post-Revolution Libya* (Genf: Global Initiative Against Transnational Organized Crime, 2017), 1–2., 8–9. o. Elektronikusan elérhető: https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/03/GI-Human-Conveyor-Belt-Human-Smuggling-Libya-2017-.pdf.
10 *Libya's Dark Web of Collusion: Abuses against Europe-Bound Refugees and Migrants* (London: Amnesty International, 2017), 6–7., 33–35. o. Elektronikusan elérhető: https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/MDE1975612017ENGLISH.pdf.
11 *No Escape from Hell: EU Policies Contribute to Abuse of Migrants in Libya* (New York, NY: Human Rights Watch, 2019). Elektronikusan elérhető: https://www.hrw.org/report/2019/01/21/no-escape-hell/eu-policies-contribute-abuse-migrants-libya.
12 *Global Study on Smuggling of Migrants 2018* (Bécs: United Nations Office on Drugs and Crime, 2018). Elektronikusan elérhető: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glosom/GLOSOM_2018_web_small.pdf.
13 Boda: „A »hadszíntérháborútól« a hibrid háborúig", 114., 126. o.
14 *Russia in Africa: An Atlas* (Brüsszel: Think Tank European Parliament, 2024). Elektronikusan elérhető: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2024)757654.
15 Boda: „A »hadszíntérháborútól« a hibrid háborúig", 131. o.
16 *Európai Bizottság*, „Közös közlemény az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának", https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021JC0032 (a letöltés ideje: 2026. szeptember 18.).

17 *EURLex,* „Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 Establishing the Criteria and Mechanisms for Determining the Member State Responsible for Examining an Application for International Protection Lodged in One of the Member States by a Third-Country National or a Stateless Person (Recast)" https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/604/oj/eng (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.), 13. cikk (1) bekezdés.
18 *EURLex,* „Report from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council: Fifteenth Report on Relocation and Resettlement", https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017DC0465 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).
19 *European Court of Human Rights,* „Case of Hirsi Jamaa and Others v. Italy", https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-109231 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).
20 Ciliberto, Giulia: „Libya's Pull-Backs of Boat Migrants: Can Italy Be Held Accountable for Violations of International Law?", *The Italian Law Journal*, 4., no. 2. (2018): 489–530.
21 *Operation Sophia, the EU's Naval Mission in the Mediterranean: An Impossible Challenge. 14th Report of Session 2015–16* (London: House of Lords, Committee on European Affairs, 2016) Elektronikusan elérhető: https://publications.parliament.uk/pa/ld201516/ldselect/ldeucom/144/144.pdf.
22 *Frontex:* „Frontex Launching New Operation in Central Med", https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-launching-new-operation-in-central-med-yKqSc7 (a letöltés ideje: 2026. június 18.).
23 *Ministero della Difesa,* „Mare Nostrum Operation", https://www.marina.difesa.it/en/operations/pagine/marenostrum.aspx (a letöltés ideje: 2026. június 18.).
24 *ECRE,* „Operation Mare Nostrum to End: Frontex Triton Operation Will Not Ensure Rescue at Sea of Migrants in International Waters", https://ecre.org/operation-mare-nostrum-to-end-frontex-triton-operation-will-not-ensure-rescue-at-sea-of-migrants-in-international-waters/ (a letöltés ideje: 2026. június 18.).
25 *ANSA,* „Immigrazione: Salvini, sospendere subito Mare nostrum" [Bevándorlás: Salvini, azonnal felfüggeszteni a Mare Nostrumot], https://www.ansa.it/sito/notizie/politica/2014/04/21/immigrazione-salvini-sospendere-subito-mare-nostrum_1274f155-b486-47e4-85a7-9e3ed4425c02.html (a letöltés ideje: 2026. június 18.).
26 *European Commission,* „Frontex Joint Operation »Triton« – Concerted Efforts for Managing Migrator Flows in the Central Mediterranean", https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/it/memo_14_609/MEMO_14_609_EN.pdf (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).
27 *RaiNews*, „Migranti, Renzi: »Ho un piano B se l'Europa non ci ascolta«" [Migránsok, Renzi: „Van egy B tervem, ha Európa nem hallgat meg minket"], https://www.rainews.it/archivio-rainews/articoli/Migranti-Renzi-Piano-B-se-Ue-non-ci-ascolta-f92d44ac-676c-4b02-a205-35e75972192a.html (a letöltés ideje: 2026. június 18.).
28 *European Union,* „Report from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council: Eleventh Report on Relocation and Resettlement", https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/55dd120c-2434-11e7-b611-01aa75ed71a1/language-en (a letöltés ideje: 2026. szeptember 18.).

29 *Governo Italiano Ministero dell'Interno,* „Minniti: non respingimenti in Libia, ma formazione e supporto logistico" [„Minniti: nem visszatoloncolások Líbiába, hanem képzés és logisztikai támogatás"], https://www.interno.gov.it/it/notizie/minniti-non-respingimenti-libia-ma-formazione-e-supporto-logistico (a letöltés ideje: 2026. június 18.).

30 Caracciolo, Lucio és Cuscito, Giorgio: „»Dal patto con il nostro islam alla riduzione degli sbarchi: linee di una strategia italiana«" [„A mi iszlámunkkal kötött paktumtól a partra szállások számának csökkentéséig: az olasz stratégia fő vonalai", *Governo Italiano Ministero dell'Interno*, https://www.interno.gov.it/it/stampa-e-comunicazione/interventi-e-interviste/interventi-e-interviste-raccolta-anni-precedenti/dal-patto-nostro-islam-alla-riduzione-sbarchi-linee-strategia-italiana (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

31 *Governo Italiano Presidenza del Consiglio dei Ministri,* „Memorandum d'intesa sulla cooperazione nel campo dello sviluppo, del contrasto all'immigrazione illegale, al traffico di esseri umani, al contrabbando e sul rafforzamento della sicurezza delle frontiere tra lo Stato della Libia e la Repubblica Italiana" [Egyetértési nyilatkozat a fejlesztés, az illegális bevándorlás, az emberkereskedelem és a csempészet elleni küzdelem, valamint a Líbiai Állam és az Olasz Köztársaság közötti határbiztonság megerősítése terén], https://www.governo.it/sites/governo.it/files/Libia.pdf (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

32 *La Stampa,* „Migranti, arrivi dimezzati. L'Onu critica Italia e Ue" [Migránsok: felére csökkent az érkezések száma. Az ENSZ bírálja Olaszországot és az EU-t], https://www.lastampa.it/cronaca/2017/08/18/news/migranti-arrivi-dimezzati-l-onu-critica-italia-e-ue-1.34437834/ (letöltés ideje: 2026. szeptember 18.).

33 *Amnesty International,* „Libya's Dark Web of Collusion: Abuses against Europe-Bound Refugees and Migrants", https://www.amnesty.org/en/documents/mde19/7561/2017/en/ (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.), 6–7., 33–35. o.

34 *Governo Italiano Ministero dell'Interno,* „Codice di condotta per le ONG impegnate nelle operazioni di salvataggio dei migranti in mare" [Magatartási kódex a migránsok tengeri mentésében részt vevő NGO-k számára], https://www.interno.gov.it/sites/default/files/codice_condotta_ong.pdf (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

35 Camilli, Annalisa: „Le ONG boicottano il codice di condotta voluto dal governo" [Az NGO-k bojkottálják a kormány magatartási kódexét], *Internazionale*, https://www.internazionale.it/bloc-notes/annalisa-camilli/2017/08/01/ong-codice-condotta (a letöltés ideje: 2026. június 18.).

36 *Governo Italiano Ministero della Difesa,* „Missione bilaterale di assistenza e supporto in Libia (MIASIT)+ [Kétoldalú segítségnyújtási és támogatási misszió Líbiában (MIASIT)], https://www.difesa.it/operazionimilitari/op-intern-corso/libia-missione-bilaterale-di-supporto-e-assistenza/Missione/28084.html (a letöltés ideje: 2026. június 18.).

37 *Ministero della Difesa*, „Missione bilaterale di assistenza e supporto in Libia (MIASIT)" https://www.difesa.it/operazionimilitari/op-intern-corso/libia-missione-bilaterale-di-supporto-e-assistenza/default/28050.html (a letöltés ideje: 2026. szeptember 18.).

38 *Ministero degli Esteri e della Cooperazione Internazionale,* „Riunione tra il Ministro Moavero Milanesi e il Maresciallo Khalifa Haftar" [Megbeszélés Moavero Milanesi miniszter és Hálifa Haftár marsall között], https://www.esteri.it/it/sala_stampa/archivionotizie/comunicati/2018/09/missione-del-ministro-moavero-milanesi-a-bengasi/ (letöltés ideje: 2026. szeptember 18.).

39 *Corriere della Sera*, „Migranti, scontro Italia–Malta. Salvini: »Porti chiusi all'Aquarius«, Conte: »Noi lasciati soli«" [Migránsok, Olaszország–Málta-csörte. Salvini: „Zárt kikötők az Aquarius számára"; Conte: „Magunkra hagytak bennünket"], https://roma.corriere.it/notizie/cronaca/18_giugno_11/migranti-salvini-la-aquarius-non-potra-approdare-un-porto-italiano-28e19a16-6cb2-11e8-8fe1-92e098249b61.shtml (a letöltés ideje: 2026. június 18.).

40 Az Aquarius 2018 júniusában – több mint 600 kimentett migránssal a fedélzetén – nem kapott kikötési engedélyt Olaszországban és Máltán, ezért a spanyolországi Valenciába kellett hajóznia. Augusztusban a Diciotti nevű olasz parti őrségi hajó már Catania kikötőjében tartózkodott, de a hatóságok napokig nem engedélyezték a 177 migráns partraszállását. A Sea-Watch 3 német állampolgárságú kapitánya, Carola Rackete 2019 júniusában a tiltás ellenére hajózott be Lampedusa kikötőjébe, ezért letartóztatták. Az Open Arms augusztusban 19 napig tartó veszteglés után, bírósági beavatkozásra tudta partra szállítani a fedélzetén maradt migránsokat. A Diciotti és az Open Arms kapcsán Salvini ellen, a Sea-Watch 3 ügyében Carola Rackete ellen indult büntetőjogi eljárás. Az első esetben a szenátus megtagadta Salvini mentelmi jogának a felfüggesztését, a másodikban 2025 decemberében a Semmítőszék felmentette, a Rackete elleni eljárást pedig megszüntették.

41 *Normattiva,* „Legge 1 dicembre 2018, n. 132" [2018. december 1-jei 132. sz. törvény], https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2018;132 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

42 *Normattiva,* „Legge 8 agosto 2019, n. 77" [2019. augusztus 8-i 77. sz. törvény], https://www.normattiva.it/atto/caricaDettaglioAtto?atto.dataPubblicazioneGazzetta=2019-08-09&atto.codiceRedazionale=19G00089&tipoDettaglio=vigente&classica=true (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

43 *Normattiva,* „Decreto-legge 25 luglio 2018, n. 91" [2018. július 25-i 91. sz. törvényerejű rendelet], https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legge:2018;91 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.), *Normattiva,* „Decreto-legge 10 luglio 2018, n. 84" [2018. július 10-i 84. sz. törvényerejű rendelet], https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legge:2018;84 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

44 *Normattiva,* „Legge 18 dicembre 2020, n. 173" [2020. december 18-i 173. sz. törvény], https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2020;173 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

45 Morreale, Laura és Peirolo, Silvia: „Sbarchi in Italia 2020. Tunisia al primo posto, tra effetto Covid-19 e insicurezza economica" [Partraszállások Olaszországban 2020. Tunézia az első helyen a Covid19 hatása és a gazdasági bizonytalanság közepette], *Melting Pot Europa*, https://www.meltingpot.org/2020/09/sbarchi-in-italia-2020-tunisia-al-primo-posto-tra-effetto-covid-19-e-insicurezza-economica/ (a letöltés ideje: 2026. június 18.).

46 *European Parliament,* „Joint Declaration of Intent on a Controlled Emergency Procedure – Voluntary Commitments by Member States for a Predictable Temporary Solidarity Mechanism", https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/DV/2020/01-20/Malta_declaration_EN.pdf (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).
47 *Dipartimento per le Libertà Civili e l'Immigrazione,* „Cruscotto statistico giornaliero" [Napi statisztikai irányítópult], https://libertaciviliimmigrazione.dlci.interno.gov.it/documentazione/dati-e-statistiche/cruscotto-statistico-giornaliero (a letöltés ideje: 2026. június 18.).
48 *Dipartimento per le Libertà Civili e l'Immigrazione,* „Cruscotto statistico giornaliero".
49 *La Repubblica*, „Governo, il testo integrale del discorso di Mario Draghi al Senato" [Kormány, Mario Draghi Szenátusban elmondott beszédének teljes leirata], https://www.repubblica.it/politica/2021/02/17/news/fiducia_governo_draghi_discorso_integrale-287965484/ (a letöltés ideje: 2026. szeptember 29.).
50 Colombo, Silvia: „Rapporto IAI politica estera 2021: le sfide nel Mediterraneo allargato" [IAI-külpolitikai jelentés 2021: a kiterjesztett Mediterráneum kihívásai], *AffarInternazionali*, https://www.affarinternazionali.it/rapporto-iai-politica-estera-2021-sfide-mediterraneo-allargato/ (a letöltés ideje: 2026. június 18.).
51 *Governo Italiano Ministero della Difesa,* „Operazione Mediterraneo Sicuro" [Biztonságos Mediterráneum Művelet, https://www.difesa.it/operazionimilitari/op-intern-corso/operazione-mediterraneo-sicuro/index/27208.html], a letöltés ideje: 2026. június 18.).
52 *Governo Italiano Presidenza del Consiglio dei Ministri,* „Le dichiarazioni programmatiche del Governo Meloni" [A Meloni-kormány programnyilatkozata], https://www.governo.it/it/articolo/le-dichiarazioni-programmatiche-del-governo-meloni/20770 (a letöltés ideje: 2026. június 18.).
53 *ANSA*, „Migranti, naufragio Steccato di Cutro: Frontex, subito avvertita Italia. Guardia Costiera, alle 4.30 le prime chiamate" [Migránsok, hajótörés Steccato di Cutrónál: a Frontex szerint azonnal értesítették Olaszországot. Parti őrség: az első hívások 4.30-kor érkeztek], https://www.ansa.it/calabria/notizie/2023/02/28/migranti-naufragio-steccato-di-cutro-64-le-vittime-accertate_39c0810c-88ab-4a82-ac9f-19bebb7da952.html (a letöltés ideje: 2026. július 8.).
54 *Normattiva,* „Legge 5 maggio 2023, n. 50" [2023. május 5-i 50. sz. törvény], https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2023;50 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).
55 *Normattiva,* „Legge 24 febbraio 2023, n. 15 [2023. február 24-i 15. sz. törvény], https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2023;15 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).
56 Carbone, Giovanni, Ragazzi, Lucia, Menotti, Roberto, Frigeri, Daniele, Procopio, Maddalena, Varvelli, Arturo, Goretti, Leo és Simonelli, Filippo: *Il piano Mattei: Rilanciare l'*Africa policy *dell'Italia* [A Mattei-terv: Olaszország Afrika-politikájának újraindítása] (Roma és Milano: ISPI–MAECI, 2024). Elektronikusan elérhető: https://www.esteri.it/wp-content/uploads/2024/07/ISPI_FPC-Piano-Mattei.pdf.
57 *European Commission,* „Memorandum of Understanding on a Strategic and Global Partnership between the European Union and Tunisia",

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_23_3887/IP_23_3887_FR.pdf (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

58 *Human Rights Watch,* „Italy Reups Funding to Force Migrants back to Libya", https://www.hrw.org/news/2023/02/01/italy-reups-funding-force-migrants-back-libya (a letöltés ideje: 2026. június 18.).

59 *Il Manifesto*, „L'Italia consegna tre motovedette alla Guardia costiera tunisina" [Olaszország három motorcsónakot ad át a tunéziai parti őrségnek], https://ilmanifesto.it/litalia-consegna-tre-motovedette-alla-guardia-costiera-tunisina (a letöltés ideje: 2026. június 18.).

60 *Normattiva,* „Legge 21 febbraio 2024, n. 14" [2024. február 21-i 14. sz. törvény], https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2024;14 (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

61 *Camera dei Deputati,* „Ratifica ed esecuzione del Protocollo tra il Governo della Repubblica italiana e il Consiglio dei ministri della Repubblica de Albania per il rafforzamento della collaborazione in materia migratoria, fatto a Roma il 6 novembre 2023, nonché norme di coordinamento con l'ordinamento interno" [Az Olasz Köztársaság kormánya és az Albán Köztársaság Minisztertanácsa között a migrációs ügyekben való együttműködés megerősítéséről szóló, 2023. november 6-án Rómában aláírt jegyzőkönyv megerősítése és végrehajtása, valamint a belső jogrendszerrel való koordinációs szabályok], https://temi.camera.it/leg19/dossier/OCD18-19400/ratifica-ed-esecuzione-del-protocollo-governo-della-repubblica-italiana-e-consiglio-ministri-della-repubblica-albania.html (a letöltés ideje: 2026. augusztus 31.).

62 Siciliano, Michela: „Il protocollo Italia–Albania. La finzione di non ingresso diventa strategia" [Az Olaszország–Albánia-jegyzőkönyv: a be nem lépés látszatából stratégiát csinálnak", *Fogli di lavoro per il diritto internazionale*, 4., no. 3. (2024). Elektronikusan elérhető: https://www.lex.unict.it/sites/default/files/files/Crio/FogliLavoro/2024-4/FLADI_2024_4-3.pdf.

63 Celoria, Eleonora és De Leo, Andreina: „Il protocollo Italia–Albania e il diritto dell'Unione Europea: Una relazione complicata" [Az Olaszország–Albánia-jegyzőkönyv és az európai uniós jog: egy komplikált viszony], *Diritto, Immigrazione e Cittadinanza*, no. 1. (2024). Elektronikusan elérhető: https://www.dirittoimmigrazionecittadinanza.it/archivio-saggi-commenti/saggi/fascicolo-n-1-2024-1/1414-il-protocollo-italia-albania-e-il-diritto-dell-unione-europea-una-relazione-complicata/file.

64 *Gruppo di Pisa*, „Il Forum: Il protocollo Italia–Albania e il decreto-legge »paesi sicuri«" [A Fórum: Az Olaszország–Albánia-jegyzőkönyv és a „biztos országokra" vonatkozó törvényerejű rendelet], https://www.gruppodipisa.it/images/rivista/pdf/Il_Forum_-_Il_protocollo_Italia-Albania.pdf (a letöltés ideje: 2026. június 18.).

65 A Meloni-kormány hivatalba lépése utáni évben, 2023-ban az érkezők száma (157.651 fő) újabb csúcspontra ugrott, ám a következő – egyben a vizsgált időszak utolsó – évében az érkezések egész markánsan (közel 60%-ban) visszaestek, amikor is összesen 66.617 fő partraszállását regisztrálták.

Az FDI mint az értékláncban való feljebb lépés eszköze: nemzetközi tapasztalatok és tanulságok

FDI as a Driver of Value Chain Upgrading: International Experiences and Policy Implications

Endrődi-Kovács Viktória és Goreczky Péter

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2026.3.5

Összefoglaló: A magyar gazdaság teljesítményét jelentősen növelik a feldolgozóipari közvetlen külföldi tőkebefektetések (*foreign direct investment,* FDI), ugyanis azok révén az ország nagymértékben integrálódik a globális értékláncokba (*global value chain,* GVC). Az azokban való előrelépés *(upgrading)* elősegítheti a gazdaság fejlődését, ha a fókusz a gyártási tevékenységekről egyre inkább a tudásintenzívekre tevődik át. A tanulmány célja, hogy a nemzetközi tapasztalatok alapján bemutassa, mely tényezők vezettek Szingapúr, Dél-Korea és Írország sikeres feljebb lépéséhez. A régiós kitekintés (Csehország példáján keresztül) pedig a hozzánk hasonló kiinduló helyzetű államok fejlődési pályáját igyekszik feltárni. E példák rávilágítanak a kutatás-fejlesztés (K+F), az oktatás és az intézményi háttér szerepére, valamint arra, hogy miként csökkentheti az ilyen szerkezetváltás a GVC-kből fakadó kitettséget. Az összehasonlító elemzés pedig azokat a kritikus sikertényezőket azonosítja, amelyek biztosíthatják a hazai hozzáadott érték növekedését és a versenyképesség erősítését.

Kulcsszavak: globális értékláncok, működőtőke-befektetések, kutatás-fejlesztés, hozzáadott érték, upgrading

Abstract: *The performance of the Hungarian economy is largely shaped by foreign direct investments (FDI) in manufacturing, which integrate the country into global value chains (GVCs). Upgrading within GVCs can foster economic development, especially when the focus shifts from manufacturing to knowledge-intensive activities. The study explores the factors that enabled successful upgrading in countries such as Singapore, South Korea, and Ireland. A regional outlook, including the case of Czechia, helps to understand the development paths of economies with similar starting positions. These examples highlight the role of research and development (R&D), education, and institutional frameworks, as well as how structural transformation can reduce exposure to GVC-related risks.*

Through comparative analysis, key success factors are identified that may enhance domestic value added and strengthen competitiveness.

Keywords: *global value chains, foreign direct investments, research and development, added value, upgrading*

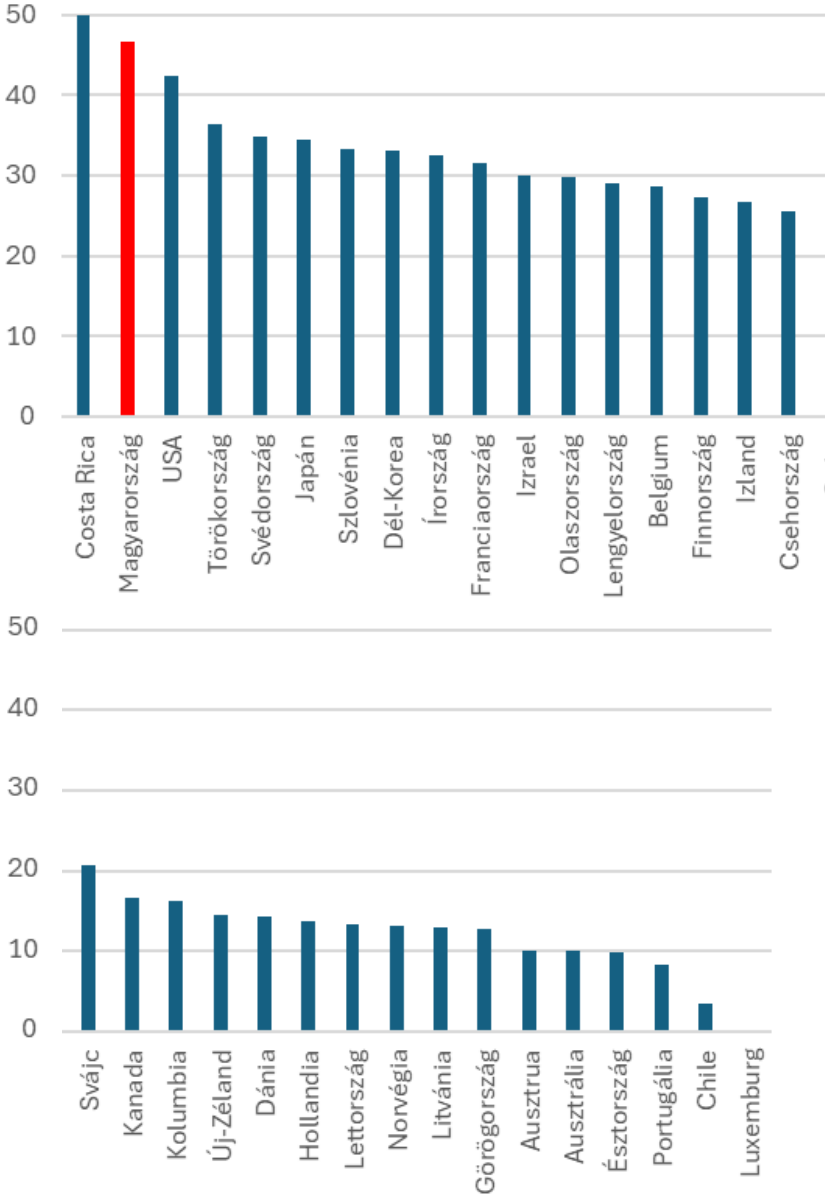
Bevezetés

A globális értékláncokhoz (*global value chain*, GVC) való csatlakozás egyszerre jelent lehetőséget és függőséget. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a GVC-részvétel számos előnyt kínál: a technológiaimport, a termelékenységnövekedés, a nagyobb piacok elérése és a szakosodás révén hozzájárul a jövedelmek emelkedéséhez és az ipari felzárkózáshoz. Ugyanakkor a GVC-függőség kockázatokat is hordoz: a külföldi inputokra épülő termelés sérülékennyé teszi az országokat a külső sokkokkal, keresletingadozásokkal és ellátásilánc-zavarokkal szemben, továbbá fennáll a veszélye, hogy az adott gazdaság tartósan a lánc alacsony hozzáadott értékű, könnyen cserélhető szegmenseiben reked meg.[1] Tehát a GVC-integráció egyik oldalról felzárkózási pályára állíthat egy országot, míg a másikról függőségi csapdát rejthet számára – a kérdés, hogy az képes-e élni a tanulás, a technológiai fejlődés és az ipari upgrading lehetőségeivel. Ma már elegendő egy külföldi multinacionális vállalat által irányított értéklánchoz kapcsolódni ahhoz, hogy egy ország anélkül is exportképes ipari termelést folytasson, hogy ahhoz széles körű hazai ipari háttérre vagy jelentős saját szaktudás-felhalmozásra lenne szüksége.[2]

A magyar gazdaság fejlődési pályája szorosan kapcsolódik ehhez a dilemmához. Nemzetközi összehasonlításban Magyarország az elmúlt évtizedekben jelentős mértékben támaszkodott a közvetlen külföldi tőkebefektetésekre (*foreign direct investment*, FDI), különösen a feldolgozóipar (lásd 1. ábra) és az exportorientált termelés terén. Bár ez a modell hozzájárult a gazdasági növekedéshez, a foglalkoztatás bővüléséhez és a nemzetközi integrációhoz, egyúttal erős külső függőséget is kialakított.[3] A gazdaság szerkezete nagymértékben az alacsonyabb hozzáadott értékű összeszerelő és gyártási tevékenységekre épül, miközben a hazai vállalatok technológiai felzárkózása, innovációs képessége és nemzetközi beágyazottsága korlátozott maradt.[4]

Ennek következtében Magyarország számára is egyre hangsúlyosabb kérdéssé válik a tanulmány központi problémafelvetése: miként tudna kilépni a nagyfokú külső kitettséggel járó, alacsonyabb hozzáadott értékű feldolgozóiparra épülő növekedési modellből. Tehát milyen gazdaságpolitikai, intézményi és vállalati stratégiák révén

1. ábra[5]
A feldolgozóipar súlya a beáramló közvetlen külföldi befektetéseken belül
(az összes beáramló FDI-állomány százalékában, 2024)

alakíthat ki egy tudás- és innovációvezérelt gazdasági szerkezetet, és mely nemzetközi tapasztalatok adaptálhatók a hazai gazdaság hosszú távú versenyképességének az erősítése érdekében. A tanulmány ehhez kapcsolódóan nemzetközi példák alapján azonosítja azokat a gazdaságpolitikai és intézményi megoldásokat, valamint globális értéklánc-felzárkózási tényezőket, amelyek a sikeres szerkezetváltást támogatták, különös tekintettel a hazai alkalmazhatóság feltételeire.

A globális értékláncokon belüli előrelépés elméleti lehetőségei

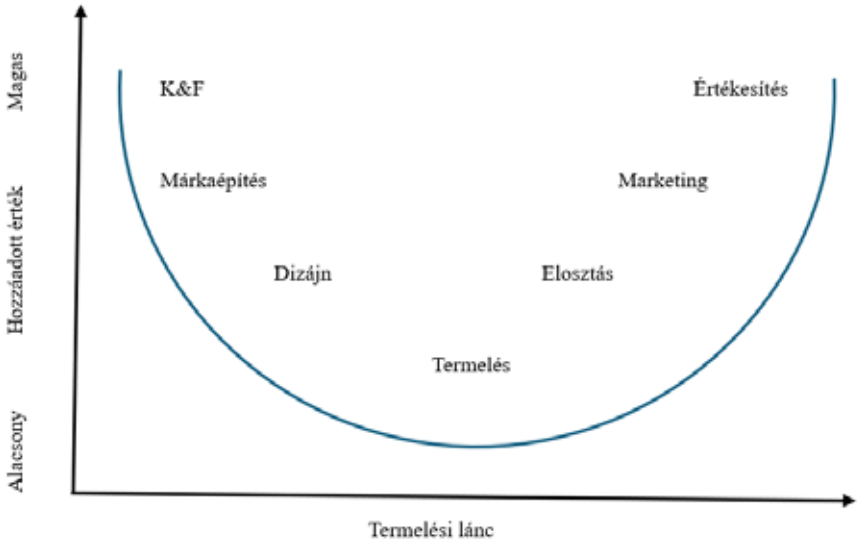
A globális értékláncokba az FDI útján történő integráció önmagában nem garantálja a hosszú távú gazdasági felzárkózást; annak sikeressége nagymértékben attól függ, hogy egy ország vagy vállalat képes-e a magasabb hozzáadott értékű tevékenységek felé elmozdulni. A szakirodalom ezt a folyamatot *upgrading*ként definiálja, amely alatt a termelési, technológiai és szervezeti képességek fejlesztését, illetve a nagyobb jövedelmet és tudásintenzitást biztosító tevékenységek irányába történő előrelépést értik.[6] Az upgrading különböző formái különíthetők el: a folyamatupgrading a termelési hatékonyság javítását, a termékupgrading magasabb minőségű vagy komplexebb termékek előállítását, a funkcionális upgrading pedig a magasabb hozzáadott értékű feladatok – például a kutatás-fejlesztés, a dizájn, a marketing vagy a logisztika – átvételét jelenti. Szektorok közötti upgradingről akkor beszélhetünk, ha egy vállalat vagy gazdaság a megszerzett tudást más, fejlettebb ágazatokban hasznosítja.[7]

A globális értékláncokon belüli előrelépés lehetőségét ugyanakkor jelentősen befolyásolja azok irányítási struktúrája és a multinacionális vállalatok szerepe. A vezető vállalatok gyakran a kontrolljuk alatt tartják a technológiai tudást, a márkákat és a stratégiai döntéshozatalt, ami korlátozhatja a beszállítók önálló fejlődési lehetőségeit. A perifériás országok így sok esetben megragadnak az alacsonyabb hozzáadott értékű összeszerelő tevékenységeknél, miközben a magasabb profitot biztosító funkciók a centrumállamokban koncentrálódnak. A feljebb lépés ezért nem automatikus folyamat, hanem tudatos gazdaságpolitikai és vállalati stratégiát, technológiai tanulást, valamint megfelelő intézményi és humán tőkebeli hátteret igényel.[8]

A sikeres feljebb lépés egyik legfontosabb feltétele az abszorpciós kapacitás megléte, vagyis az, hogy a gazdaság szereplői képesek legyenek befogadni és továbbfejleszteni a külső technológiai és szervezeti tudást. Ebben kiemelt szerepe van az oktatásnak, a kutatás-fejlesztési tevékenységnek, az innovációs rendszer fejlettségének és a hazai vállalatok technológiai képességeinek.[9]

A GVC-kben történő feljebb lépést az ún. mosolygörbével *(smile curve)* szemléltethetjük.[10] Az elmélet szerint az értéklánc különböző szakaszai eltérő mértékben növelik a hozzáadott értéket:[11] amely jellemzően a gyártási szakaszban a legalacsonyabb, míg a mosolygörbe két végén elhelyezkedő tevékenységekben (például kutatás-fejlesztés, dizájn, valamint márkaépítés, marketing, szolgáltatások) a legmagasabb. Tehát maga a termelés jóval kisebb mértékben járul hozzá a végtermék összértékéhez, mint a tudásintenzív vagy a fogyasztóközeli tevékenységek. Az elmélet grafikus ábrázolásában a görbe U alakot vesz fel: a függőleges tengely a hozzáadott értéket, a vízszintes pedig a termelési folyamat különböző szakaszait jelöli (lásd 2. ábra).

2. ábra[12]
A mosolygörbe

A modell arra utal, hogy az érintett gazdaságok vállalatainak és ipari klasztereinek érdemes nagyobb hangsúlyt fektetniük a K+F-re és az innovációra, illetve a márkaépítésre és a fogyasztói kapcsolatok erősítésére, s nem kizárólag a termelési hatékonyság javítására koncentrálniuk.

Az országok FDI-szempontú előrejutásának egy másik elméleti kerete az ún. beruházásfejlődési út *(investment development path,* IDP) modellje, amely szerint a gazdaságok a fejlődésük során a kezdeti, tőkevonzó pozícióból fokozatosan olyan szakaszba jutnak, amelyben a beáramló működő tőke

mellett a saját vállalataik külföldi befektetései is egyre jelentősebbé válnak. A fejlődés előrehaladtával így az országok nemcsak a külföldi tőke fogadóiként, hanem aktív nemzetközi befektetőkként is léphetnek fel, miközben az FDI-pozíciójuk egyre kiegyensúlyozottabb lesz.[13]

A szingapúri példa

A szingapúri gazdaságfejlődés az egyik leggyakrabban emlegetett sikertörténet a nemzetközi közgazdaságtanban. A városállam néhány évtized alatt lett a munkaintenzív összeszerelést folytatóból a világ egyik legfejlettebb, innovációvezérelt gazdasága. A fejlődési pályája különlegessége, hogy nem rendelkezett sem jelentős természeti erőforrásokkal, sem nagy belső piaccal.[14] A sikere három, egymást erősítő pillérre épült: a politikai és társadalmi stabilitásra, a világszínvonalú infrastruktúrára, valamint a humán tőkébe és az intézményi kapacitásba történő hosszú távú befektetésre.

Szingapúr gazdasági felemelkedésének az egyik legfontosabb alapja a politikai stabilitás és a kiszámítható kormányzás volt. A függetlenség elérését (1965) követően a vezetés felismerte, hogy a befektetők számára a hosszú távú tervezhetőség és a szabályozási környezet stabilitása kulcsfontosságú.[15] A korábban is jól működő bürokrácia megtartása lehetővé tette a kormányzás zökkenőmentes folytatását és a hatékony közigazgatást. A Népi Akció Párt (*People's Action Party*, PAP) folyamatos vezető szerepe pedig tovább erősítette a kiszámíthatóságot, miközben a meritokratikus, érdemuralmi rendszer (amelyben a társadalomban betöltött szerepet a teljesítmény határozza meg), továbbá a korrupció elleni szigorú fellépés a világ egyik legátláthatóbb üzleti környezetét hozta létre. A társadalmi stabilitás megteremtését az etnikai sokszínűség tudatos kezelése, valamint a különböző közösségek integrációját célzó lakáspolitikák támogatták.[16]

Szingapúr már az 1960-as évektől felismerte, hogy a fizikai infrastruktúra fejlesztése kulcsfontosságú a globális értékláncokba történő bekapcsolódáshoz.[17] Olyan átfogó nemzetstratégiát alakított ki, amelynek célja, hogy az ország a változó globális körülmények között is versenyképes, releváns hálózati csomópontként működjön.[18] A Malaka-szorosnál való stratégiai elhelyezkedése történelmileg is meghatározó volt, de azt csak akkor tudta gazdasági előnnyé alakítani, amikor a kormány célzott beruházásokkal világszínvonalú logisztikai gócponttá fejlesztette az országot. A folyamatosan bővített kikötő ma globális szinten vezető konténer-átrakodó központ, a szolgáltatások minősége és hatékonysága az ország versenyképességét szolgálják. A csangi *(Singapore-Changi)* repülőtér fejlesztése is kulcsfontosságú volt: ma már több mint száz országban négyszáznál is több várossal áll összeköttetésben.[19] A Jurong Industrial Estate (JIE) 1960-as évekbeli

létrehozása lehetővé tette a gyártókapacitások gyors betelepülését, mivel a kormány előre kiépített infrastruktúrát, továbbá adókedvezményeket és megfelelő szolgáltatásokat biztosított a vállalatok számára.[20] A kezdeti munkaintenzív iparágakat pedig az 1970-es évektől fokozatosan felváltotta a magasabb hozzáadott értékű elektronikai és félvezetőipari termelés.[21]

A szingapúri gazdasági szerkezetváltás egyik legfontosabb eleme a humán tőkébe való hosszú távú befektetés volt. A városállam korán, már az 1970-es években felismerte, hogy a gyártás magasabb szintre emeléséhez képzett munkaerőre van szükség.[22] A brit Cambridge-rendszer átvétele biztosította a nemzetközi összehasonlíthatóságot és a magas színvonalú oktatást. A kutatóintézetek, egyetemek és az ipari szereplők közti együttműködés tette lehetővé a magas hozzáadott értékű iparágak – például a biotechnológia, a gyógyszeripar és a precíziós mérnöki tevékenységek – fejlődését.[23] A humán tőke erősítését és bővítését a Gazdasági Fejlesztési Tanácsnak (*Economic Development Board,* EDB) a stratégiai iparágakra fókuszáló befektetésösztönző politikája egészítette ki, amely célzott támogatásokkal és iparági partnerségekkel segíti elő a magas hozzáadott értékű tevékenységek betelepülését.[24]

Habár Szingapúr gazdaságában még mindig jelentős szerepet tölt be az ipar, az említett lépésekkel képes volt feljebb mozdulni: a mérnöki és az innovációs kapacitásainak köszönhetően a magas hozzáadott értékű termékek gyártása terén a világ egyik vezető központja és az ötödik legnagyobb high-tech exportőre. A városállam kulcsszerepet játszik a globális ellátási láncokban is: a globális chipgyártás mintegy 10 százalékát adja, a legfontosabb gyógyszeripari vállalatok közül négynek van gyára az országban, mindezen felül pedig több mint 130 szereplőt tömörítő, rendkívül diverzifikált repülőgépiparral rendelkezik.[25] Ezzel párhuzamosan a szolgáltatások súlya is növekedett az FDI-n belül – például azáltal, hogy a városállam ma több mint 4200 regionális központnak ad otthont, és a vállalatok egy része onnan irányítja a délkelet-ázsiai működését, mert kihasználja a stabil üzleti környezetet, a kedvező adózást és a magasan képzett munkaerőt.[26]

Szingapúr azért is vonzó a befektetők számára, mivel a kormány kiemelten támogatja az innovációt – pl. a *Research, Innovation and Enterprise* (RIE2025, illetve RIE2030) program révén –, különösen a biotechnológia, a gyógyszeripar, a mesterséges intelligencia és a digitális gazdaság területein.[27] Emellett digitalizálta a közszféra szolgáltatásait: a *Smart Nation* kezdeményezés során olyan rendszereket vezetett be, amelyek csökkentik az adminisztrációt, és ösztönzik az adatmegosztást.[28] A gazdasági modell egyik sajátossága a kormányzat és az üzleti szféra közötti szoros, konzultatív kapcsolat: a vállalatok rendszeresen részt vesznek a szakpolitikai egyeztetéseken, és a szabályozási változásokat hosszú felkészülési idővel vezetik

be, ami jelentősen csökkenti az üzleti kockázatokat. A kormány, a vállalatok és a szakszervezetek közötti *(tripartit)* együttműködés tovább erősíti a társadalmi stabilitást és a kiszámítható működési környezetet.

Az eredményei ellenére Szingapúr több strukturális kihívással szembesül napjainkban; ilyen például a munkaerőhiány (amely alacsony termékenységi rátával párosul), a földgázfüggőség, amely gátolja az energiaintenzív ágazatok (például az adatközpontok) további bővülését, illetve az erősödő regionális verseny (olyan feltörekvő országokkal szemben, mint Indonézia vagy Malajzia), valamint a geopolitikai feszültségek.[29] Az ország sikere hosszú távon azon múlik, hogy milyen gyorsan képes felismerni az új lehetőségeket, és új iparágak, új értékek és új relevancia felé pozícionálnia magát.

Az ír modell tanulságai

Az FDI-nek a gazdaság szerkezetére gyakorolt hatása tekintetében Írország az egyik leggyakrabban hivatkozott példa, amely Nyugat-Európa egyik legszegényebb országából szintén egy-két évtized alatt tudott high-tech gyártási és kutatás-fejlesztési központtá válni. A magyar gazdaság egyik legnagyobb kihívásához hasonlóan az írek számára is fel volt adva a lecke, hogy alacsony költségű gyártóhelyből hogyan lehet a globális értékláncokban tudásbázissá válni. A magasabb szintre lépésben kulcsszerepet játszottak a közvetlen külföldi tőkeberuházások, amelyek eredményeként Luxemburg és Hollandia után jelenleg Írországban a legmagasabb a beérkező FDI-állomány GDP-hez viszonyított aránya.[30]

Abban, hogy ez megvalósulhasson, az írek esetében is több tényező játszott szerepet. Elsőként a tudatos, kormányzati ciklusokon átívelő, konzisztens támogató politikát érdemes kiemelni. Ebből a szempontból mérföldkőnek számított a helyi nemzeti fejlesztési ügynökség (*Ireland's Industrial Development Agency*, IDA Ireland) 1949-es megalapítása, amelyet napjainkban is a világ egyik leghatékonyabban működő befektetési szervezeteként tartanak számon. Nemzetközi viszonylatban is ez volt az első olyan állami ügynökség, amelyet kifejezetten azzal a céllal hoztak létre, hogy a munkájával nagy mennyiségű külföldi beruházás beáramlását segítse elő. A támogató szervezeti keretek kialakítása mellett a sikerhez vezető lépcsőfokok közül a kedvező adózási környezet megteremtését is ki kell emelni. A folyamat különösen 1996 és 2003 között gyorsult fel, amikor is 40-ről fokozatosan 12,5 százalékra mérséklődött a társasági adókulcs. 2016-ban pedig az ír kormány bevezette az ún. *Knowledge Development Box* csomagot, amelynek keretében az Írországon belül, bizonyos feltételek mellett végzett kutatási és fejlesztési tevékenységek eredményeként keletkező szellemi tulajdonból

származó nyereségre vonatkozóan 6,25 százalékosra csökkentette az adókulcsot. Ez jelentős fejlemény volt a high-tech és az infokommunikációs szektorban működő vállalatok számára, amelyek esetében a K+F és a szellemi tulajdon kulcsszerepet játszik. A cél egyértelmű volt: minél több munkahelyet teremteni az olyan, csúcstechnológiát és magasan képzett munkaerőt igénylő iparágakban, mint például a gyógyszeripar vagy a pénzügyi szolgáltatások.[31]

Írországnak mint FDI-helyszínnek a vonzerejében kétségkívül közrejátszottak földrajzi és kulturális tényezők is, amelyek az Amerikai Egyesült Államokból érkező olyan vállalatok számára jelentettek fontos szempontot, amelyek az Európai Unió területén kerestek gyártási vagy szolgáltatási platformot. A kedvező földrajzi fekvés és az angol nyelv azonban nem lett volna elegendő, ha az ír kormányoknak nem sikerült volna egy olyan ökoszisztémát kiépíteniük, amely a vállalatok hosszú távú növekedését segíti, és nem kizárólag rövid távú gazdaságpolitikai célokat szolgál. Ez a hozzáállás bizalmat ébreszt azokban a vállalatokban, amelyek az európai jelenlétüket akarják megalapozni – a bizalom pedig kulcstényező, amikor az FDI-projektek helyszínválasztásáról van szó. A folyamat innentől részben öngerjesztővé válik, ugyanis egy adott beruházási helyszín számára a legjobb reklám a már odatelepült cégek elégedettsége.

Egy sikeresen működő, folyamatosan bővítő külföldi beruházó nagyvállalat maga köré vonzza a beszállítóit is, ami elősegíti a klaszter kialakulását. E tekintetben sikertörténetnek számít az ír orvostechnikai szektor és azon belül a galwayi klaszter felemelkedése – amelynek pilléreit az infrastruktúra, a humán tőke, a vállalkozói kultúra és az 1990-es évektől többek között az állami közreműködésnek köszönhetően jelentősen javuló finanszírozás adja –, amely jó példája annak, hogy a versenyképesség gyakran egy egészen kis földrajzi területre koncentrálódik. Az ír orvostechnikai szektor által elért eredmények visszaigazolják a klaszter fogalmát az elsők között meghatározó Michael Porter megállapítását, miszerint a döntő tényezőt nem is annyira az adott helyszín adottságai jelentik, hanem az a képesség és sebesség, amellyel azokat az adottságokat fejleszteni és az egyes iparágak igényeihez igazítani lehet. Ez teszi lehetővé a specializációt is, vagyis egy adott iparágon belül valamely technológiai szegmensre való fókuszálást.[32] Az ilyen jellegű koncentráció kialakulásában természetesen szerepe van a márkaépítésnek is, Írország pedig abban is kimagaslóan eredményes volt, így még az utóbbi, geopolitikai és kereskedelmi feszültségektől terhes években sem veszítette el a vonzerejét, amit jól mutat, hogy 2025-ben rekordmennyiségű, összesen 323 FDI-projektet nyert el. Kiemelendő, hogy közülük 78 olyan vállalatoké, amelyek új beruházóknak számítanak az országban, s ez az FDI-állomány diverzifikációját jelzi.[33]

Márpedig a diverzifikáció fontos eleme a fenntartható FDI-állomány kialakításának, amely napjaink világgazdasági turbulenciái következtében egyre több ország számára válik célkitűzéssé. A Covid19-válság tapasztalatai és az ellátási láncok zavarai megmutatták, hogy olyan termelésre és munkahelyekre van szükség, amelyek a globális gazdaság gyors és kiszámíthatatlan változásaival szemben is ellenállóbbak. Ebben komoly szerepe van a beáramló FDI összetételének. A jelek szerint a növekedés új mozgatórugói a digitális technológiák és a fenntartható fejlődés terén keresendők. Az értékláncban való elmozdulást valóban segítő FDI-projektekért napjainkban már nem adózási, hanem tehetség- és technológiaalapú verseny zajlik. Írország ezt idejekorán felismerte, és a beruházásösztönzési stratégiája olyan FDI-projektekre fókuszál, amelyek illeszkednek az ország kutatás-fejlesztési és környezeti fenntarthatósági célkitűzéseibe.

A feltörekvő gazdaságok könnyen abba a hibába esnek, hogy nem válogatják meg, milyen profilú multinacionális vállalatokat akarnak beruházóként bevonzani. Írország példája azt mutatja, hogy az értékláncban való feljebb lépés akkor lehet sikeres, ha egyfajta ágazati szelektivitás is érvényesül, azaz nem minden FDI-projektet akar elnyerni az ország. A gazdaságfejlesztési stratégiába illeszkedőknek a kiválasztása egyrészt alapos költség-haszon elemzést, erős kormányzati alkupozíciót és korrupcióminimalizálást igényel,[34] másrészt a mennyiségi szemlélet helyett technológiafókuszra van szükség. Dublin ezt úgy valósítja meg, hogy a beruházásösztönzés során a hagyományos iparágak metszéspontjaiban kialakuló, a jövőt alakító technológiai szegmensekre összpontosít elsősorban. Az ír befektetési stratégia ilyen területként említi például az okos- és a hálózatba kapcsolt egészségügyi eszközöket, a tartós energiatároló rendszereket, valamint a mesterséges intelligencia tesztelését, illetve beépítését a termelésbe és a szolgáltatásokba. Mivel éppen ezek határozzák meg a vállalatok jövőbeni gazdasági versenyképességét, ezért valóban hozzájárulnak egy ellenállóbb FDI-állomány kialakulásához.[35]

A felsorolt eredmények mellett ugyanakkor többen kiemelik az „ír modell" korlátjait is. A Galwayi Egyetem kutatói szerint az FDI-vezérelt gazdasági fejlődés eredményeként Írország túlságosan is függővé vált a multinacionális vállalatok egy csoportjától, ami kifejezetten sebezhetővé teszi az országot egy olyan korszakban, amelyet a világgazdaság erősödő turbulenciái jellemeznek. Ezért az ír technológiai fejlődést egyre inkább a hazai vállalati szektorra kell alapozni: a termelékenység növeléséhez és a magas életszínvonal fenntartásához erősebb kis- és középvállalkozásokra, illetve saját innovációs ökoszisztémákra lesz szükség.[36] Más szerzők úgy vélik, a multinacionális vállalatok nem ágyazódtak be megfelelő módon az ír ellátási láncokba, s nem alakítottak ki szoros kapcsolatot a helyi vállalatokkal

az értékteremtésben, így a közvetlen foglalkoztatáson és az adóbevételeken túl viszonylag kevés hozzáadott értéket biztosítanak a gazdaság szempontjából.[37]

További kihívást jelent, hogy az országba érkező FDI jelentős része hagyományosan a fővárosba és környékére irányult, s ez európai viszonylatban az egyik legmagasabb, országon belüli területi koncentrációval járt. Bizonyos szempontból Dublin a saját vonzerejének az áldozata lett, mivel a brexitet követően rekordszámú – elsősorban az üzleti szolgáltatások és a pénzügyi szektor területén tevékenykedő – külföldi befektető özönlött az ír fővárosba, amelyek a korábbi londoni központjuk helyett az EU-n belüli új székhelyet kerestek. Ez a befektetési hullám viszont telítette az ingatlanpiacot, és ezzel korlátozta az értékláncban való FDI-vezérelt elmozdulás jövőbeni lehetőségét.[38]

A munkaerő minőségével várhatóan a jövőben sem lesz probléma, hiszen a 2022-es PISA-teszten az ír tanulók mindhárom kategóriában az OECD-átlag felett teljesítettek.[39] Ugyanakkor a fejlődést lehetővé tevő iparágak előretörésével tovább erősödik a tehetségek és a képzett szakemberek iránti nemzetközi verseny, ez pedig nem csupán Írország, de a többi nyitott, az FDI beáramlására épülő gazdaság további szintlépését is korlátozhatja. Az elmúlt években ugyanis nem csak Írországban ért el fölöttébb magas szintet a szakemberhiány: hasonló problémával szembesült például Szingapúr is.[40] A mesterséges intelligencia és a digitalizáció révén potenciálisan elérhető termelékenységnövekedés bizonyos fokig ellensúlyozhatja a munkaerőpiac feszességét, ugyanakkor a kialakuló szakadék új kihívást jelent a készségek terén.

Regionális kitekintés: Csehország esete

A cseh gazdaság átalakulása a kelet-közép-európai régió egyik legsikeresebb szerkezetváltási folyamata, amely jól illusztrálja, hogy egy erősen iparosodott, FDI-vezérelt gazdaság is képes a magasabb hozzáadott értékű termelés és a tudásintenzív szolgáltatások felé elmozdulni. A cseh példa több hasonlóságot is mutat a fentebb kifejtett két gazdaságéval. A rendszerváltás és Csehszlovákia felbomlása utáni időszakban Csehország kevés természeti erőforrással, kis belső piaccal, de jelentős ipari örökséggel rendelkezett. A fejlődést kezdetben az összeszerelő tevékenységek dominanciája határozta meg, ám Prága az elmúlt két évtizedben (2001 óta) fokozatosan elmozdult a globális értékláncok magasabb értékteremtési szintjei felé.[41] Ezt négy, egymást erősítő tényező tette lehetővé: a stabil intézményi környezet, a magas színvonalú ipari infrastruktúra, az intenzív FDI-beáramlásra épülő technológiai modernizáció és a K+F-kapacitások tudatos fejlesztése.

A cseh gazdasági modernizáció első alappilléreként a kiszámítható üzleti és szabályozási környezet említendő. A közvetlen külföldi tőkebefektetések intézményi támogatása az 1998-as választásokat követően erősödött meg, amikor az államnak a befektetőkhöz való hozzáállása kiszámíthatóbbá és tudatosabbá vált. A szabályozási környezet liberalizációja, az adminisztratív terhek csökkentése, valamint a befektetésösztönző rendelkezéseknek és intézményeknek – különösen a CzechInvestnek – biztosított kiemelt szerep hozzájárult ahhoz, hogy Csehország a régió egyik legvonzóbb FDI-célországává váljon. A CzechInvest sikerességét az ügynökségnek a beruházások utáni, ún. *aftercare* tevékenységei erősítették.[42]

A gazdaságfejlődés második kulcseleme a fizikai és ipari infrastruktúra magas színvonala. A csehszlovák időkből örökölt ipari bázist jól képzett műszaki szakembergárda és széles körű gépipari tradíciók jellemezték, így azt a külföldi befektetők gyorsan integrálták a saját globális termelési hálózataikba. A cseh termelés mára erősen beágyazódott a német vezetésű európai értékláncokba: az ország legfőbb kereskedelmi partnere Németország, az exportja 81 százaléka pedig az iparhoz köthető.[43] A gyártás globális integrációja stabil exportpiacokat és folyamatos technológiatranszfert biztosított, valamint a standardizált minőségi követelményeket és a modern menedzsmentkultúrát is beemelte a cseh gazdaságba. Ám ez a gazdasági függőség az országnak a gazdasági ciklusokkal szembeni sérülékenységét is növelte.[44]

A gazdasági szerkezetváltást lehetővé tevő harmadik pillér a célzott technológiai modernizáció és K+F-politika. Csehország ma az egyik legmagasabb K+F-ráfordítású gazdaság az Európai Unióban,[45] a vállalatok számára elérhető – 100 százalékos – kutatás-fejlesztési adókedvezmény pedig jelentős ösztönző tényező. Ez hozzájárult ahhoz, hogy a gyártás szerkezete egyre inkább a magas hozzáadott értékű termékek irányába tolódjon el. Az energiaintenzív, alacsonyabb termelékenységű ágazatok ugyanakkor tartós visszaesést mutatnak: az alapvető fémek gyártása 27, a vegyipar 13, míg az energiaintenzív gépgyártás 14 százalékkal csökkent 2018 és 2025 között. Ugyanezen időszak alatt a modern, tudásintenzív ágazatok dinamikusan növekedtek: a gyógyszeripar 50, az elektromos berendezések gyártása 18, míg az autóipar – különösen a magasabb hozzáadott értékű modellek előállítása miatt – 21 százalékkal bővült. Mindez egyértelműen mutatja, hogy a cseh ipar nem zsugorodik, hanem minőségi termelés veszi át a dominanciát.[46]

A negyedik tényező a humán tőkéhez és a szolgáltatási szektorhoz kapcsolódik. A humán tőke szempontjából Csehország egyik legfontosabb versenyelőnye az oktatási rendszer viszonylag erős teljesítménye. A 2022-es PISA-felmérés alapján a cseh tanulók, az írekhez hasonlóan,

mindhárom vizsgált területen (matematika, szövegértés és természettudományok) az OECD-átlag felett teljesítettek. Különösen matematikából és a természettudományokból voltak eredményesek, s ez igazán kedvező a technológiaintenzív és az ipari szektorok szempontjából. Emellett meghaladta az OECD-átlagot a kiemelkedően teljesítő diákok aránya is, és a tanulók nagyobb része legalább alapvető készségekkel rendelkezik mind a három területen.[47] Habár Csehország továbbra is erősen iparorientált, az automatizáció, a magas energiaárak és a versenyképességi kényszerek következtében egyre inkább a szolgáltatási ágazatok, különösen a mérnöki, az informatikai, az üzleti és a K+F-szolgáltatások fejlesztése felé kell fordulnia.[48] A hosszú távú versenyképessége megőrzéséhez szüksége lesz az innovációs ökoszisztémájának, a szolgáltatások termelékenységének, valamint a fiatal, innovatív kisvállalkozások támogatásának a további megerősítésére.[49] Ez különösen fontos, hiszen a mosolygörbe logikája szerint a legmagasabb hozzáadott érték a kutatás-fejlesztésben, a tervezésben, a márkaépítésben és a komplex szolgáltatásokban keletkezik – a cseh gazdaság pedig éppen ezeken a területeken kezd erősödni.

A cseh példa azt mutatja, hogy az FDI-függőség nem az akadálya, hanem a megfelelő intézményi és szakpolitikai környezet mellett a feltétele lehet a globális értékláncokban való feljebb lépésnek. Az összeszerelésből történő kitörés nem feltétlenül a gyártás leépítését jelenti, inkább annak a technológiai és az értékteremtési értelemben vett átalakítását. A termelésnek a súlya továbbra is magas maradt Csehországban, de a tudástartalom, a komplexitás és a kapcsolódó szolgáltatások aránya folyamatosan nőtt. Így az ország mára stabil ipari bázison nyugvó, de egyre inkább innovációvezérelt gazdasággá vált, amelynek a teljesítménye a mosolygörbe felső szegmenséhez közelít, és a globális értékláncokban való pozíciójavítás terén regionális tekintetben különösen sikeresnek mondható.

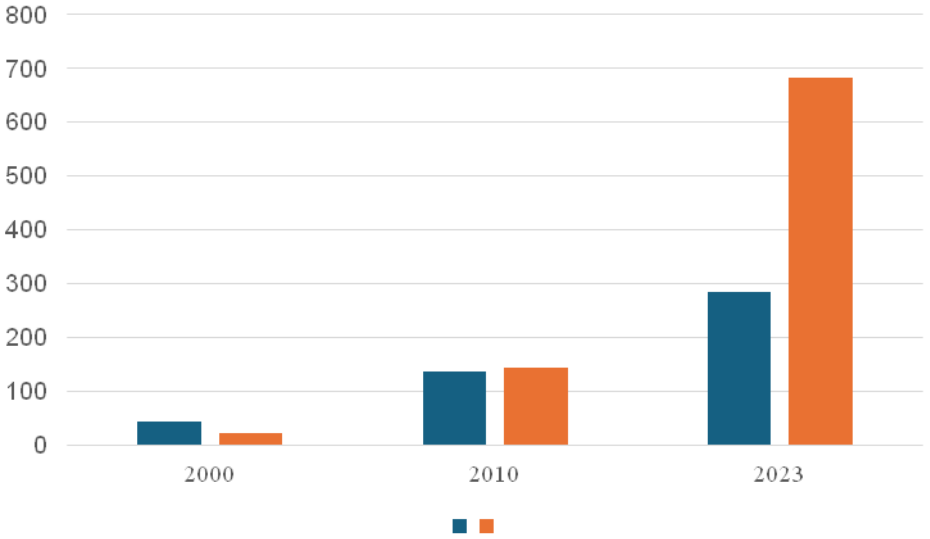
Kifelé irányuló FDI és az értékláncban való feljebb lépés

Kevésbé ismert, ám fontos tény, hogy egy adott országnak az értékláncban történő feljebb lépését nem csupán a befelé áramló, de a kifelé irányuló FDI-projektek is elősegítik. A londoni King's College kutatói 130 empirikus vizsgálat eredményét vetették egybe, és megállapították, hogy a külföldön megvalósított közvetlen tőkeberuházásoknak (*outward foreign direct investment*, OFDI) több pozitív hatásuk is van a hazai gazdaságra, amelyek közülük több összefüggésben áll az értékláncban elfoglalt pozícióval. Egyrészt az OFDI erősíti az innovációt és a tudástranszfert, mivel a vállalatok hazahozzák a külföldön megszerzett *know-how*-t. Másrészt a piacszerzési vagy a méretgazdaságossági céllal megvalósuló OFDI révén

jellemzően az alacsonyabb hozzáadott értékű tevékenységek külföldre kerülnek, míg a magasabb színvonalú termelés belföldön bővül, ami feljebb lépést jelent az ipari értékteremtésben. Végezetül pedig a tudásfelhalmozás és a méretgazdaságosság megvalósítása révén hozzájárul a termelékenység növekedéséhez, ami lehetővé teszi, hogy több erőforrás áramoljon a technológiai fejlesztésbe és a K+F-be. Az említett előnyök ugyanakkor gyakran csak hosszú távon jelentkeznek.[50] Az OFDI-nak ezeket a hatásait más kutatások is igazolták, de kiegészítették azzal, hogy a fejlődő országok vállalatai esetében a kifelé irányuló tőkeberuházások nagyobb hatással vannak a hazai gazdaságnak az értékláncban elfoglalt helyére, mint a fejlett országokéban.[51]

Dél-Korea és a „globális gyár" modellje az egyik legjobb példa arra, hogy a vállalatoknak a piacszerző és a technológiakereső céllal külföldön megvalósított közvetlen tőkeberuházásai (lásd 3. ábra) valóban hozzájárulnak a gazdaság szintlépéséhez, hiszen azoknak egyre fontosabb feltétele a külföldről származó tudás megszerzésének és befogadásának a képessége. A „globális gyárak" abban különböznek a hagyományos módon integrált multinacionális vállalatoktól, hogy a felépítésük inkább hálózatjellegű, és az irányításuk is részben eltérő módon történik. A rutinszerű, standardizálható tevékenységeket rugalmasan kombinálják, egy részüket „házon belül", míg más tevékenységeket a leányvállalataikon keresztül, illetve a külső partnereik révén valósítanak meg. A „globális gyár" modellben a tudást az anyavállalat gyakran a saját leányvállalataitól szerzi meg, miközben a rutinfeladatokat kiszervezi, s ezáltal növeli a hatékonyságot, a rugalmasságot és a reagálóképességet. Az anyacég egyfajta koordinátorként működik, irányítja a különböző szervezeti formákban működő és egymással stratégiai kapcsolatban álló tagvállalatainak a hálózatát. A „globális gyár" kínálta hatékonysági előnyökre építve a koreai vállalatok nem csupán nagyobb részesedést szereztek a már meglévő, nyugati dominanciájú értékláncokban, hanem saját, rendkívül sikeres értékláncokat is sikerült létrehozniuk, illetve vezető technológiai pozícióra tettek szert a hazai gazdaságban.[52]

3. ábra[53]
Dél-Korea FDI-állományának alakulása (milliárd USD)

Más kutatások mindezek mellett azt is kimutatták, hogy a kifelé irányuló közvetlen külföldi tőkebefektetések növelték a dél-koreai anyavállalatok termelékenységét, vagyis a más országokban működő leányvállalatok a stratégiai eszközök és a tudás hazajuttatásának a motorjaiként működnek. Ebből viszont az is következik, hogy az OFDI pozitív hatása erőteljesebb, ha a befektetés vállalati összeolvadás és felvásárlás (*mergers and acquisitions,* M&A) formájában történik, illetve ha fejlett országokba irányul. Az ilyen típusú és irányú beruházások motivációja ugyanis elsősorban a hatékonyság növelése és a stratégiai eszközök megszerzése, nem pedig a természeti erőforrások kiaknázása. Szintén lényeges megállapítás, hogy az anyavállalatok tanulási képessége és belső K+F-tevékenysége fontos szerepet játszik abban, hogy a pozitív hatások tovagyűrűzzenek – ami vertikálisan is érzékelhető, vagyis a hazai gazdaság más szektoraiban tevékenykedő vállalatok is profitálhatnak belőle.[54]

Dél-Korea kapcsán az értéklánchan való elmozdulás és az OFDI közötti összefüggésnek még egy dimenzióját érdemes kiemelni. A fejlett gazdaságokban működő multinacionális vállalatok stratégiáit követve ugyanis a koreai cégek a külföldi tőkeberuházásaik következményeként az alaptevékenységükhöz kapcsolódóan a magas hozzáadott értéket képviselő, jellemzően odahaza ellátott szolgáltatási funkcióikat is megerősítették, így az OFDI-tevékenységük a szektoron belül foglalkoztatott koreaiak számának a

növekedését eredményezte. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy amikor a koreai vállalatok az ázsiai feltörekvő gazdaságokban bővítették a gyártási tevékenységüket, a kulcsfontosságú szolgáltatásokban a hazai foglalkoztatás aránya negatív korrelációt mutatott. Mindez arra utal, hogy az OFDI-nek a hazai szolgáltatási szektorra gyakorolt hatása a fogadó ország technológiai színvonalától és a globális értékláncokban elfoglalt helyétől függ.[55]

A foglalkoztatottság szerkezetén belüli hasonló eltolódás más országok esetében is megfigyelhető. A kínai gazdaság évtizedeken keresztül nagymértékben a külföldi technológiát elérhetővé tevő FDI-beáramlásra támaszkodott. Kína azonban mára számos ipari szegmensben kinevelte a saját nemzeti bajnokait, vagy biztosította a domináns technológiai pozícióját az olyan feltörekvő iparágak ellátási láncaiban, mint az elektromos járműgyártás vagy a tiszta energia. E területeken a kínai vállalatok már nem presztízs- vagy technológiaszerzési célú felvásárlásokban gondolkodnak, hanem az organikus növekedésükből következő logikus lépést teszik meg, és a saját versenyelőnyükre építenek, amikor valóban nemzetközivé teszik a tevékenységüket, vagy új piacokra lépnek be. A kínai OFDI és a hazai foglalkoztatás összefüggésének az elemzése azt mutatja, hogy az általános hatás negatív, ugyanakkor az egyes ágazatok között jelentős eltérések tapasztalhatók. Az üzleti szolgáltatások esetében például az OFDI egyértelműen pozitívan hat, mivel a külföldi terjeszkedése következtében az anyavállalatnak több emberi erőforrásra van szüksége az ottani működéséhez és a piac kiszolgálásához.[56] Kína esetében még egy érdekes folyamatot érdemes kiemelni: az OFDI-k eredményeként megvalósuló, fordított technológiai *spillover* nem csupán a saját ipara szerkezetében idéz elő szintlépést, de közvetett hatásként a zöld technológiai innovációt is ösztönzi.[57]

Következtetések

Az elmúlt évtizedben a magyar gazdaság elérkezett ahhoz a ponthoz, amikor a globális értékláncokban való feljebb lépés már elengedhetetlen a további fejlődéshez és a termelési központból – legalább részben – innovációs központtá váláshoz. Ahogyan azt a tanulmányban bemutatott több nemzetközi példa is alátámasztja, ebben fontos szerepet játszhat az FDI-beáramlás. Nem mindegy azonban, hogy milyen összetételű FDI érkezik az országba. Írország, Szingapúr és Csehország tapasztalatai arra utalnak, hogy az FDI-nek a gazdaságra gyakorolt pozitív hatásai akkor érvényesülnek a legerőteljesebben, ha azokat hosszú távon kiszámítható gazdaságpolitika, stabil intézményi környezet, a humán tőkébe irányuló beruházások, a technológiai fejlődés támogatása, valamint a magas hozzáadott értékű tevékenységek tudatos ösztönzése egészíti ki.

Az ír modell eredményei nem kis mértékben a szelektív, célzott befektetésösztönzésnek köszönhetőek, amely azokra az FDI-projektekre fókuszál, amelyek Dublin gazdaságfejlesztési stratégiájába illeszkednek. A külföldi cégeknek a kutatás-fejlesztéshez kapcsolódó beruházásai – a nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan – hazánkban is rendszerint a leányvállalatok bővítése révén valósulnak meg, így a magyarországi befektetésösztönzésben szintén kiemelt hangsúlyt kell helyezni az *aftercare* tevékenységre, akár annak az árán is, ha akkor az alacsony hozzáadott értékű új projektek támogatására csupán minimális erőforrásokat tud csoportosítani a felelős állami szerv.

Az ír beruházásösztönzés sikerében az is közrejátszik, hogy a cél és a szemlélet a kormányzati ciklusoktól független. Márpedig a beruházó vállalatok világszerte a politikai biztonságot és stabilitást keresik, olyan kiszámítható helyszíneket, ahol kiváló szakemberek állnak rendelkezésre, és amelyek támogatják a nemzetközi üzleti tevékenységüket. Az országok egyre inkább iparpolitikai eszközök, támogatások és ösztönzők alkalmazásával versenyeznek egymással a nagy értékű gyártási és technológiai projektek megszerzése érdekében, miközben az ellátási láncok átalakulása folytatódik.

Az értékláncban történő elmozdulásban az FDI-beáramlásnak kulcsszerepet szánó fejlődő gazdaságoknak ugyanakkor az ír modell árnyoldalairól sem szabad megfeledkezniük. Ha a hazai innovációs ökoszisztéma, valamint a kis- és középvállalatok fejlődése nem jár együtt az FDI-beáramlással, akkor az sebezhetővé teszi a gazdaságot, éppen egy olyan időszakban, amikor egyre nagyobb szerepet kap a külső sokkok elviselésének a képessége. Ha pedig a multinacionális beruházó vállalatok nem ágyazódnak be megfelelő módon a helyi ellátási láncokba, akkor a fogadó ország a külföldről érkező tudás és technológia előnyeit sem tudja megfelelő módon kihasználni. Vagyis a helyi innovációs kapacitás fejlesztése nem csupán ahhoz szükséges, hogy az ország projekteket nyerjen el, hanem ahhoz is, hogy utána a beruházás előnyeit maradéktalanul kihasználhassa.

A szingapúri és a cseh esetből levonható tanulságok alapján kijelenthető, hogy csak a stabil intézményi háttér, valamint a humán tőkébe való következetes befektetés képes egy kis, erőforrásszegény országot is a globális értékláncok csúcsára emelni. A siker kulcsa a folyamatos szerkezetváltás – a munkaintenzív gyártástól a high-tech termelésen át az innováció- és szolgáltatásvezérelt gazdaságig –, amelyet a kormányzat és az üzleti szféra szoros, konzultatív együttműködése, valamint a digitalizáció és a fenntarthatóság iránti stratégiai elköteleződés támogat. A jövőt demográfiai, energia- és versenyképességi kihívások nehezítik ugyan, de egy ország alkalmazkodóképessége és hosszú távú gondolkodása ennek

ellenére is javíthatja a globális gazdaságban betöltött pozícióját. A szingapúri modell az infrastruktúra-fejlesztésre és a folyamatos innováció fontosságára is felhívja a figyelmet. A tartós fejlődés alapja tehát nem feltétlenül a termelési költségben meglévő előny, hanem a tudás, az innováció és a kiszámítható, partnerségre épülő gazdaságpolitika.

Ugyanakkor a hazai vállalati szektor fejlesztése sem lehet másodlagos célkitűzés, mivel az értékláncban való feljebb lépés a kifelé irányuló FDI-áramlással is kapcsolatban áll. A külföldről származó tudás megszerzésének és befogadásának a képessége Dél-Korea esetében különösen fontos szerepet játszott a fejlett gazdaságokhoz való felzárkózás és a high-tech ipari országgá válás folyamata során. Az értékláncban elfoglalt szerep javításának a lehetőségét kereső országoknak érdemes tehát a stratégiaalkotás szintjén foglalkozniuk azzal a kérdéssel, hogy miképpen tudja az állam kialakítani és fenntartani a vállalatok versenyképességét és nemzetköziesedését támogató környezetet. A vonatkozó stratégiát elsősorban azon vállalatok körére érdemes szabni, amelyeknek esélyük van külföldi FDI-projekt megvalósítására. Továbbá az egyes állami szereplők szolgáltatásai is elősegíthetik a tőkekihelyezővé válás útján történő továbblépést.

Mindezek alapján érthetővé válik, hogy a globális értékláncokban való feljebb lépés nem pusztán az FDI mennyiségén múlik, hanem elsősorban azon, hogy a fogadó ország képes-e azt a saját fejlődési pályája szolgálatába állítani. Magyarország számára ezért a legfontosabb kihívás már nem csupán a beruházások bevonzása, hanem az, hogy a globális értékláncokban egyre nagyobb hozzáadott értéket teremtő partneri szerepet töltsön be.

A tanulmány elsősorban gazdaságpolitikai megközelítésre épült, így a vállalati szintű folyamatok vizsgálata csak korlátozottan jelent meg benne. A jövőbeli kutatások számára ezért fontos irány lehet annak az elemzése, hogy hogyan tudnak a hazai vállalatok mélyebben bekapcsolódni az innováció- és tudásintenzív globális értékláncokba, valamint milyen vállalati képességek és szervezeti sajátosságok szükségesek a feljebb lépéshez.

Jegyzetek

1 *Világbank*, „Global Value Chains", https://www.worldbank.org/ext/en/topic/trade/global-value-chains (a letöltés ideje: 2026. március 24.).

2 Gereffi, Gary: „Global Value Chains and International Development Policy: Bringing Firms, Networks and Policy-Engaged Scholarship back in", *Journal of International Business Policy*, 2., no. 3. (2019): 195–210.

3 Jaklič, Andreja és Sass Magdolna: „Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe after Two Decades of EU Enlargement: Slovenian and Hungarian Perspectives." *Acta Histriae*, 32., no. 3. (2024): 321–340.
4 Csontos Tamás T.: „Varieties of Dependent Growth Models: External Finance in Central and Eastern European Economies", *Acta Oeconomica,* 75., no. 3. (2025): 327–352.
5 Forrás: saját szerkesztés az OECD adatai alapján. *OECD,* „OECD Economic Outlook, Volume 2026 Issue 1", https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-outlook-volume-2026-issue-1_2d1956f0-en.html (a letöltés ideje: 2026. június 11.).
6 Gereffi, Gary, Humphrey, John és Sturgeon, Timothy: „The Governance of Global Value Chains", *Review of International Political Economy*, 12., no. 1. (2005): 78–104.
7 Humphrey, John és Schmitz, Hubert: „How Does Insertion in Global Value Chains Affect Upgrading in Industrial Clusters?", *Regional Studies*, 36., no. 9. (2002): 1017–1027.
8 Kaplinsky, Raphael: „Globalisation and Unequalisation: What Can Be Learned from Value Chain Analysis?", *Journal of Development Studies*, 37., no. 2. (2000): 117–146.
9 Cohen, Wesley és Levinthal, Daniel: „Absorptive Capacity: A New Perspective on Learning and Innovation", *Administrative Science Quarterly*, 35., no. 1. (1990): 128–152.
10 Shih, Stan: *Me-Too Is Not My Style: Challenge Difficulties, Break through Bottlenecks, Create Values* (Tajpej: The Acer Foundation, 1996).
11 World Bank, *Global Value Chain Development Report 2017: Measuring and Analyzing the Impact of GVCs on Economic Development* (Washington, DC: IBRD/World Bank, 2017).
12 Forrás: saját szerkesztés Shih, *Me-Too Is Not My Style* alapján.
13 Dunning, John H.: „Explaining the International Direct Investment Position of Countries: Towards a Dynamic or Developmental Approach", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 117., no. 1. (1981): 30–64.
14 Mok, Wai Kit,Tan, Young Xing és Chen, Wei Ning: „Technology Innovations for Food Security in Singapore: A Case Study of Future Food Systems for an Increasingly Natural Resource-Scarce World", *Trends in Food Science & Technology*, 102. (2020): 155–168.
15 Turnbull, Mary: *A History of Modern Singapore, 1819–2005* (Szingapúr: NUS Press, 2009).
16 Huff, Willam Gordon: „The Developmental State, Government, and Singapore's Economic Development Since 1960", *World Development*, 23., no. 8. (1995): 1421–1438.
17 Lim, Hank: „Infrastructure Development in Singapore", *International Infrastructure Development in East Asia – Towards Balanced Regional Development and Integration*, szerk. Kumar, Nagesh (Chiba: IDE-JETRO, 2008), 228–262.
18 Horváth Marcell: „Geopolitikai Egyensúly és Hálózatépítés Szingapúr Stratégiájában". *MKI Elemzés*, 12.sz. (2026), https://hiia.hu/geopolitikai-egyensuly-es-halozatepites-szingapur-strategiajaban/ (a letöltés ideje: 2026. június 12.).

19 *Maritime and Port Authority of Singapore*, „Global Connectivity", https://www.mpa.gov.sg/maritime-singapore/what-maritime-singapore-offers/global-hub-port (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
20 Lee, Geok Boi és Cornelius, Vernon: „Jurong", *National Library*, https://www.nlb.gov.sg/main/article-detail?cmsuuid=1521df3a-7b37-4440-be44-9ca1f03c538f (a letöltés ideje: 2026. március 27.); *National Heritage Board*, „Getting Jurong off the Ground – From Swamp to Industrial Powerhouse", https://www.roots.gov.sg/stories-landing/stories/jurong-industrial-estate/story (a letöltés ideje: 2026. március 27.).
21 Chia, Siow Yue: „Foreign Direct Investment in ASEAN Economies", *Asian Development Review*, 11., no. 1. (1993): 60–102.
22 Anbumozhi, Venkatachalam és Yao, Xianbin: „Remaking Energy Policies for Global Sustainability: The Case of Flying Geese Model and Path Dependencies in East Asia", *ERIA Discussion Papers*, https://www.eria.org/ERIA-DP-2017-08.pdf (a letöltés ideje: 2026. március 27.).
23 Chia: „Foreign Direct Investment in ASEAN Economies", 77. o.
24 *EDB Singapore*, „What Makes Singapore's Environment Business-Friendly", https://www.edb.gov.sg/en/why-singapore/business-friendly-environment.html (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
25 Uo., 6. o.
26 Cortez, Michelle Fay: „Multinationals Pick Singapore over Hong Kong for Asian Headquarters", *Bloomberg*, https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-02-21/multinationals-choose-singapore-over-hong-kong-for-asian-hqs (a letöltés ideje: 2026. május 2.).
27 *NRF Singapore*, „Research, Innovation and Enterprise (RIE)", https://www.nrf.gov.sg/research-innovation-enterprise/ (a letöltés ideje: 2026. március 27.).
28 *Smart Nation and Digital Government Office*, „Programmes and Initiatives", https://www.smartnation.gov.sg/initiatives/programmes-and-initiatives/ (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
29 Huang, Wei: „The Analysis on the Economic Bottlenecks of Singapore's Development in 2024", *SSRN*, https://ssrn.com/abstract=5549802 (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
30 Forrás: saját szerkesztés az *OECD*, „OECD Economic Outlook" adatai alapján.
31 *CDP Center*, „Ireland's FDI Success Story: A Policy Framework Analysis, 2025", https://www.cdp.center/post/irelands-fdi-success-story-a-policy-framework-analysis (a letöltés ideje: 2026. április 25.).
32 McKernan, David és McDermott, Olivia: „Industrial Clusters, Creating a Strategy for Continued Success", *Heliyon*, 10., no. 7. (2024).
33 *IDA Ireland*, „How Innovation and Key Investments Are Shaping Ireland's FDI Appeal", *fDi Intelligence*, https://www.fdiintelligence.com/content/91dab1b4-d7a1-4abe-90e7-62466ec16ed9 (a letöltés ideje: 2026. május 4.).
34 Ruane, Frances és Buckley, Peter J.: „Foreign Direct Investment in Ireland: Policy Implications for Emerging Economies", *The World Economy*, 29., no. 11. (2006): 1611–1628.

35 *IDA Ireland*, „Adapt Intelligently: A Strategy for Sustainable Growth and Innovation 2025–29", https://www.idaireland.com/ida-ireland-strategy-2025-2029 (a letöltés ideje: 2026. május 2.).
36 Ahearne, Alan: „Entrepreneurial Activity and Living Standards in Ireland", *University of Galway*, https://research.universityofgalway.ie/en/publications/entrepreneurial-activity-and-living-standards-in-ireland/ (a letöltés ideje: 2026. április 20.).
37 Skilling, David: „Review of Industrial & Enterprise Policy in Small Advanced Economies and Implications for Irish Enterprise Policy", *Landfall Strategy Group*, https://enterprise.gov.ie/en/publications/publication-files/review-of-industrial-and-enterprise-policy-in-small-advanced-economies-and-implications-for-irish-enterprise-policy.pdf (a letöltés ideje: 2026. április 18.).
38 Kissin, Elesheva: „Ireland Pushes FDI beyond Its Dublin Stronghold", *fDi Intelligence*, https://www.fdiintelligence.com/content/58675aea-a775-561c-ae28-9e618b02dd56 (a letöltés ideje: 2026. április 28.).
39 *OECD*, „PISA 2022 Results", https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i_53f23881-en/full-report.html (a letöltés ideje: 2026. április 29.).
40 *Manpower Group*, „Ireland Talent Shortage Survey 2025", https://www.manpowergroup.ie/blog/2025/02/talent-shortages-report-ireland-2025?source=-google.com (a letöltés ideje: 2026. április 27.).
41 Ptáček, Pavel. „The Role of Foreign Direct Investments (FDI) in Establishing Knowledge Economy in the Czech Republic: The Case of Knowledge-Intensive Business Services", *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*,14. (2009): 22–30.
42 Uo., 25–26. o. Az *aftercare*, azaz a befektetési utógondozás strukturált szolgáltatást, köztük adminisztrációs, működési és stratégiai segítséget jelent.
43 *European Commission*, „Country Report – Czechia", https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-surveillance-eu-member-states/country-pages/country-report-czechia_en (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
44 *World Bank*, „GDP Growth (Annual %) – Czech Republic", https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=CZ (a letöltés ideje: 2026. április 30.).
45 *World Bank*, „Research and Development Expenditure (% of GDP)", https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
46 *Deloitte,* „How the Face of Czech Industry Is Changing", https://www.deloitte.com/cz-sk/en/mnaport/articles/clanky-tydne/2025/jak-se-meni-tvar-ceskeho-prumyslu.html (a letöltés ideje: 2026. március 30.).
47 *OECD,* „PISA 2022 Results – Czech Republic", *OECD Programme for International Student Assessment*, https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=CZE&treshold=10&topic=PI (a letöltés ideje: 2026. május 14.).
48 Uo., 2. o.
49 *OECD*, „Czechia Economic Snapshot", https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/economic-surveys/czechia-economic-snapshot.html (a letöltés ideje: 2026. március 30.).

50 Knoerich, Jan és Benson, Daniel: „Home-Country Effects of Outward Foreign Direct Investment: A Systematic Review of Empirical and Policy Evidence", *International Business Review*, 35., no. 1. (2026.).
51 Li, Xing, Zhou, Wei és Hou, Jiani: „Research on the Impact of OFDI on the Home Country's Global Value Chain Upgrading", *International Review of Financial Analysis*, no. 77. (2021).
52 Buckley, Peter J., Driffield, Nigel és Kim, Jae-Yeon: „The Role of Outward FDI in Creating Korean Global Factories", *Management International Review*, 62. (2022): 27–52.
53 Forrás: saját szerkesztés az *OECD,* „OECD Economic Outlook" adatai alapján.
54 Jang, Yong Joon: „Does Inward Foreign Direct Investment Affect Productivity across Industries in Korea?", *East Asian Economic Review*, 25., no. 2. (2021): 151–174.
55 Jung, Yonggeun és Hur, Jung: „Investing Abroad, Transforming at Home: An Empirical Study of Outward Foreign Direct Investment and Korean Manufacturing's Servicification", *East Asian Economic Review*, 28., no. 2. (2024): 143–174.
56 Molnar, Margit, Yan, Ting és Li, Yusha: „China's Outward Direct Investment and Its Impact on the Domestic Economy", *OECD Economics Department Working Papers*, no. 1685. (2021).
57 Xing, Guangyuan és Dong, Hao: „Outward Foreign Direct Investment and Industrial Structure Upgrading: the Mediating Role of Reverse Green Technology Innovation, the Moderating Role of R&D Investment and Environmental Regulation", *Sustainability*, 15. (2023).

Forradalmak felől a nemzetközi világtörténetig

Hahner Péter: *A forradalmak világtörténete.* Budapest: Rubicon Intézet, 2026. 576 o.

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2026.3.6

Állítólag az anarchista Emma Goldman (1869–1940) az önéletrajzában leírta, hogy egy New York-i partin megfeddte egy nálánál doktrinérebb elvtárs, hogy miért táncol önfeledten. Erre kijelentette, nem hinné, hogy az anarchizmus, amely a szabadság mellett áll, megkövetelné az életöröm megtagadását.[1] A válasza így maradt fenn az utókor számára: „Ha nem táncolhatok rá, akkor ez nem az én forradalmam." Ez is egyike azoknak a történeteknek, amelyek arra világítanak rá, hogy a forradalmak megélése és értékelése korántsem egységes, és a szereplőik számára teljesen személyes. Éppen ezért igencsak kockázatos kísérletre vállalkozik az a történész, aki a tudományos vizsgálat kategóriái közé akarja szorítani a forradalmak bemutatását, különösen a 20. század hosszú árnyékában, amikor is a forradalom fogalmának az érzelmi felhangja általában pozitív volt, és egyáltalán nem semleges.

Erre a monumentális vállalkozásra adta a fejét a szerző, és a szándék megvalósítása sikeresnek bizonyult: nemcsak a tárgyilagosan, kizárólag a forradalmak vagy az annak nevezett események jellegzetességeire koncentrálva, a kellő távolság megtartásával tudott számot adni egy eszme – sőt talán még inkább egy „címkézés" – történetéről, de voltaképpen azon keresztül a nagyjából 1640-től 1960-ig tartó nemzetközi történelem szintézisét is megalkotta. A kötet nemzetközi relevanciáját nem csupán a forradalmi háborúk ismertetése adja, hanem az is, hogy rámutat a forradalmi eszme és tevékenység példakövető jellegére. Az angol terjeszkedés a Brit-szigetek polgárháborúinak árnyékában indult el, ahogy a napóleoni expanziónak is a francia forradalom ágyazott meg. Mindez nyilvánvalóan a nemzetközi politikatörténet lényegi kutatási területévé teszi a forradalmakat, ahogy az államok és a társadalmak belső biztonsága szempontjából elsőrangú eszmei és tevékenységi mintázatok terjedése is. Elég arra gondolni, hogy a kubai forradalom és az 1968-as nemzedéki lázadások is példaként terjedtek a hidegháború nemzetközi keretrendszerében.

A könyv csaknem negyvenoldalas bevezetése veti fel a központi problémát: mi is az a „forradalom". A középkorban elsősorban csillagászati fordulatot jelentett a kifejezés, és csak a 17. században kezdték el politikai értelemben használni, de akkor talán még úgy tartották, hogy az égitestek

mozgásához hasonlóan a történelmi korok is ciklikus jellegűek, azaz nem örökké tartóak, hanem a ciklus végén újrakezdődnek. Ám az 1688-as angliai „dicsőséges forradalom", majd később a minden azt követőnek mintát és önképet adó 1789-es francia forradalom után úgy tűnt, a történelem lineáris, és a forradalmak történetében mindig lesz „előtt" és „után" is. Nem véletlen, hogy már Oliver Cromwell protektorátusa, majd a francia és a bolsevik forradalom is új időkoncepció létrehozásával próbálkozott, hogy az előtt–után különbséget hangsúlyozza (15. o.).

Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy miben különbözik a lázadás, a felkelés, a forradalom vagy a polgárháború, miközben éppúgy jelentős politikai változásokat és átrendeződéseket hordoznak – akár hosszú távúakat is. Hahner számos meghatározást vizsgál meg, hogy eldöntse, melyek azok a jellegzetességek, amelyektől egy-egy eseményt forradalomnak lehet nevezni, míg másokat nem. A szerző a brit David Armitage meglátását tartja szem előtt, aki szerint a forradalom mindig hordoz magában elemeket a polgárháborúból – sőt, bizonyos értelemben éppen a sikeres polgárháborúkat címkézik át utólag „forradalomnak" (31–35. o.). A szerző azonban ennél is tovább megy, és más elemeket is belevon a definíciókísérletébe, miközben egyre inkább szűkíti, pontosítja a meghatározást. Azonban az erőszak-alkalmazásnak és az összetett, határozott céloknak a beemelése, illetve a definíciószűkítés újabb problémákat teremt. Ugyanis a forradalmi erőszak gyakorlata felveti a kérdést, hogy mekkora az adott folyamat támogatottsága, ha agresszióval kell az igazát alátámasztani – sokszor a saját táboron belül is –, illetve a forradalom előtti korszak, az *ancien régime* elleni erőszak mennyiben számít jogosnak. Az a dilemma is felmerül, hogy az összetett és világos célokat nem csak utólag látjuk-e bele az eseményekbe, hiszen ahogy 1968 diákfelkelőinek, úgy az 1789-es francia forradalomnak sem voltak kezdetben konkrét elképzelései, és a résztvevői csaknem annyi irányzatot képviseltek a politikai palettán, ahányan voltak. Hahner meg sem kísérli a lehetetlent, hogy mindenkor érvényes definíciót adjon a forradalomra (35. o.), inkább Friedrich Nietzschét idézve rámutat: csak azt lehet definiálni, aminek nincs története – márpedig a forradalmaknak nagyon is van.

Nem létezik tehát egy általános érvényű meghatározás – főleg abban az esetben, ha maga a fogalom nemcsak leíró, hanem normatív is –, de használhatót lehet találni. Ami a történettudományi kereteket illeti, munkadefinícióra van szükség, ami pedig a politikaelméletet, valószínűleg újra és újra fel kell tennünk magunknak ugyanazokat a kérdéseket: pontosan milyen viszonyban is állnak az adott fogalmak egymással, és hogyan látjuk azok mostani társadalmi működését. A mű külön erénye ezzel kapcsolatban, hogy hosszan elemzi Hannah Arendt egy, e recenzió

szerzője által korábban nem ismert, *Töprengések az erőszakról* (1966)[2] című esszéjét. Arendt többek között arra az ellentmondásra hívta fel a figyelmet, amely a hatalom és az erőszak között feszül: elvileg minél nagyobb a hatalom, annál több erőszakra van szüksége a politikának (24–31. o.).

A neves brit történész, A. J. P. Taylor egyszer azt mondta „Történelmet írni olyan, mint W. C. Fields zsonglőrködése: könnyűnek tűnik, amíg nem próbálod utánacsinálni. Ez a zsonglőrködés szinte mindig annak az eldöntésével kezdődik, hogy a történetíró mennyire kövesse a kronológiai rendet, és mennyiben egy tematikusat, illetve milyen arányban koncentráljon a téma fő kérdéseire és az egyes eseményekről önállóan értelmezhető narratíva alkotására. Egy olyan könyv esetében, amely a 17. századtól lezajlott forradalmak jelentette fordulópontok kiemelésével a globális történelmet mutatja be, e „mutatvány" nyilvánvalóan folyamatos és végtelenül nehéz feladat. Hiszen miképpen lehet az egyes, teljesen eltérő fordulatokat – például az amerikai függetlenségi háborút (1775–1783), a haiti felkelést (1791–1804), az 1848-as „népek tavaszát" vagy éppen az 1911-es kínai köztársasági mozgalmat (a Csing-dinasztia megdöntését) – úgy leírni, hogy az olvasó számára is legalább annyira világossá váljanak az akkor történtek, hogy azokkal kapcsolatban a forradalmiság fő kérdéseit meg lehessen válaszolni. Hiszen könnyen válhatna a gyorsan felvázolt, tökéletlen történelmi tablók egymásutánjává, és ugyanígy el is veszhetne a részletekben, s ezzel elhomályosítaná a kötet fő mondanivalóját. Azt, hogy ez a könyv elkerüli mindkét szélsőséget, a szerző eddigi munkássága teszi lehetővé, amely az egész újkori egyetemes történelmet felöleli – angol–amerikai és francia hangsúlyokkal –, és amelynek során már oly sokszor és számos különböző szempontból szintetizálta az ismertetett folyamatokat, hogy az e kötet megírásakor megkönnyítette tette számára azok fegyelmezett egymásra rétegezését.

A mű két nyilvánvaló fordulópontja az időben egymáshoz nagyon közeli amerikai függetlenségi háború és a francia forradalom. Hahner Péter már a korábbi írásaiban is szerette összehasonlítani a kettőt: számos alkalommal mutatott rá, hogy a két, nagy horderejű változás mi mindenben hasonlít, és mikben tér el. Habár a jelen kötet nem ismétli meg a korábban ismertetett elemeket, és az összehasonlításokra dedikált rész nincs is benne, a recenzióban mindenképpen ki kell rájuk térni. Az az új szempont került ugyanis bele a friss kiadványba, hogy a francia forradalomnak egy terhes örökséggel kellett szembenéznie: teljesen szakítani akart az abszolutista múlttal, de ahhoz túl gyengék voltak a francia jogállami, képviseleti hagyományok, így a felvilágosult államrendet a néptől függetlenül is meg kellett valósítania. Az 1791-es alkotmányt ezért nem bocsátották népszavazásra, míg az 1789-ben életbe lépett amerikait az

akkori tizenhárom államból legalább kilencnek el kellett fogadnia ahhoz, hogy érvényessé váljon. Nemcsak a jogállami és a képviseleti hagyományok, de azok tiszteletben tartása is jelentőséggel bírt a két forradalom kimenetele szempontjából. Amerikában ugyanis voltak olyan vezetők, akik általános tekintélynek örvendtek – részben éppen azért, mert fontosnak és követendőnek vélték ezeket az elveket –, míg Franciaországban nem lépett elő egy mindenki által megbecsült személy, aki elfogadta volna a saját korlátozását. A francia forradalmi erőszak és az azt igénylő lelkesedés áll szemben tehát az amerikai önkorlátozással és józansággal – ezért lehetett a két polgárháborús helyzet közül az amerikait valóban lezárni, a franciáét pedig nem (150–151., 198. o.). A szerző korábban gyakran használt összevetésével: George Washington két ciklus után maga hagyta ott az elnöki széket, pedig nem lett volna kötelező számára, Bonaparte Napóleon viszont a pozícióját változtatta meg – először első konzullá, majd egyenesen császárrá.

S hogy mitől válik a forradalom nemzetközi kérdéssé? Nemcsak attól, hogy a forradalmi átalakulást gyakran forradalmi háború követi, mint az Franciaországban történt, vagy hogy az Amerikai Egyesült Államok részint éppen a sikeres köztársasági berendezkedése eredményeként vált a félteke, majd az egész glóbusz domináns hatalmává, hanem azért is, mert a forradalmi eszmék és gyakorlatok mintakövetők és gyakran transznacionálisak is. Meglehetősen érdekfeszítő és gazdag ezért a könyvnek az a fejezete, amely a napóleoni háborúk utáni európai és dél-amerikai forrongások hátterét tárja fel, s sokatmondóan „A hivatásos reakciósok és hivatásos forradalmárok kora" címet viseli (236–290. o.). Különösen érdekes ezt a részt a nemzetközi politikai diskurzus szemszögéből olvasni, hiszen nem másról szól, mint a bécsi rendszerről és a kihívói küzdelméről, amely a nemzetközi kapcsolatok diszciplínájának az egyik origója – ezúttal mégis inkább a forradalom és a belpolitika nézőpontjából.

Hasonlóan kiváló olvasmány a 20. századból az „A háborús összeomlás forradalmai" (415–451. o.) című fejezet, illetve az az alfejezet („A forradalom »exportjának« nehézségei"), amely Ernesto Che Guevarának a kubai sikere után más országokban folytatott tevékenységének a problémáiról és sikertelenségéről szól (518–524. o.). Idővel maga a nemzetköziség, de legalábbis az exportálhatóság válik a forradalom egyik legfontosabb tényezőjévé, mivel a célja a 18. századot követően a leggyakrabban valamiféle emancipáció lett. A Hahner által idézett Adam Zamoyski brit történész megfogalmazása szerint a felvilágosodás írói megtagadták ugyan az „eredendő bűn" fogalmát, de azt észrevétlenül a civilizáció „képzeletbeli romlottságával" helyettesítették, amely állapotnak a megszüntetésére az ember hivatott – majd ez az idea lett a forradalmak egyik eszmei alapja

(237. o.), a barikád pedig a nemzetközi szimbóluma (255. o.). A forradalmi terror azonban sokszor „át tudta hidalni" a forradalom tiszta eszméje és a politikai valóság, illetve a társadalom korlátozott céljai és az emberi faj általános megváltása közötti szakadékot. Viszont a 20. század erős, gyakran forradalomban fogant államhatalmai esetén ez a „kígyó is a saját farkába harapott". A szerző erre Raymond Aron 1944-es kijelentését idézi: „Elvileg egy forradalmat felszabadításként értelmezünk. Csakhogy a 20. század forradalmai, ha nem a leigázás forradalmainak, akkor legalább[is] a hatalom forradalmainak tűnnek. Sokkal erősebb és szigorúbb hatalmat alapítanak meg a forradalom előttieknél" (465. o.).

A forradalmak kronológiai és elméleti leltára után az olvasóban is megfogalmazódik a humántudományi diszciplínák oktatói számára ismert érzés: míg az első órán megpróbálják definiálni, hogy miről lesz szó, addig az utolsón rá kell világítaniuk, hogy talán a legnehezebb kérdés az, hogy mi is valójában a vizsgálat tárgya. A szemeszter elején elmondják például, hogy mi az a terrorizmus, a végén pedig bevallják, hogy a tanultak után is talán azt a legnehezebb megfogalmazni, hogy mi is az a terrorizmus. Egy másik példa, hogy már a kurzus elején meghatározhatják, hogy mi az a geopolitika, de lehet, hogy végig maga a definíció marad a legnehezebb kérdésük. Hahner Péter maga is levonja a tanulságait a „Következtetések" című fejezetben, de úgy, hogy azokkal inkább továbbgondolásra, egy új, forradalomközpontú szemlélet alkalmazására bátorít.

Természetesen ezt a könyvet is lehetne némi kritikával illetni, de úgy vélem, az inkább csak a zsonglőrködés technikai részleteire vonatkozhatna, és főleg a bíráló egyéni érdeklődéséből, hangsúlyaiból eredő hiányérzetét takarná. Így e recenzió szerzője az 1800-as évek elejének hivatásos forradalmárait felsoroló részben francia túlsúlyt érzett, és egy kicsit több itáliai példára számított; ugyanígy hiányolta a Komintern szerepének a bővebb bemutatását valamelyik 20. századi fejezetben. Talán az a kérdés is felmerülhet, hogy miért éppen 1968-cal záródik a kötet: egyrészt az akkori diáklázadások kétségtelenül forradalomként élnek a nyugati diskurzusban, de mégsem értek el közvetlenül jelentős politikai változást; másrészt miért marad ki belőle a közép- és kelet-európai 1989–1990-es demokratikus átmenet. A térségbeli rendszerváltások vizsgálatának az elhagyására számos ok kínálkozhatott: többek között az, hogy vannak, akik forradalomnak nevezik azokat, míg mások – köztük e recenzió írója – nem tartják annak, és talán ez a kérdés is egy legitim, jelenkori historiográfiai vita lehet.

Természetesen a történész mindig nagyon vékony mezsgyén jár a témák kiválasztásakor és a terjedelem megszabásakor, az elmélet és a narratíva arányainak a meghatározásakor, míg a recenzió műfajába valószínűleg

minden, a fentiekhez hasonló kritika belefér, és egyiket sem érdemes megfontolni. Hahner Péter könyve, *A forradalmak világtörténete* igazán nagy ívű történeti munka, amelynek a felépítése során a szerző nyilván minden kérdést kellően megfontolt. A mű annyira átfogó és kerek, hogy sok tekintetben olyan kiadványokra emlékeztet, amelyek egy-egy korszakról egyetlen szemponton keresztül szinte teljes látképet adnak. Közéjük tartozik Szerencsés Károly könyve, amely a magyar miniszterelnökök perein keresztül mutatta be az 1930–1940-es éveket,[3] míg Tony Judté az európai társadalomtörténet keretén belül az egész 20. századot.[4] E recenzió szerzője magánbeszélgetésekben gyakran hangoztatott *bonmot*-ja, hogy Hahner Péternek vannak olyan elejtett félmondatai, amelyekre mások egy egész karriert építenének. Ezúttal jó sok ilyen félmondat állt össze egy egész újkortörténetté.

Baranyi Tamás Péter

Jegyzetek

1 Emma Goldman: *Living My Life* (New York, NY: Alfred A. Knopf Inc., 1931), 5. fejezet. Elektronikusan elérhető: https://theanarchistlibrary.org/library/emma-goldman-living-my-life.

2 Arendt, Hannah: „On Violence", *Library of Congress*, https://www.loc.gov/resource/mss11056dig.070550/?st=gallery (a letöltés ideje: 2026. szeptember 15.); Arendt, Hannah: „Reflections on Violence", *Journal of International Affairs,* 23., no. 1. (1969): 1–35.

3 Szerencsés Károly: *„Az ítélet: halál": Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt* (Budapest: Kairosz Kiadó, 2002).

4 Judt, Tony: *A háborút után, I–II.: Európa története 1945 óta* (Budapest: Európa, 2007).